

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 9

СЕПТЕМБАР 1958

ГОДИНА X

САДРЖАЈ

	Страна
Пуковник Фрањо Туђман: О специфичностима и искуствима ратне вјештине НОР-а — — — — —	623
Потпуковник Јован Настић: Покрет и удар у нападу на планинском земљишту — — — — —	642
Потпуковник Владимир Тимченко: О оперативном маскирању	648
Пуковник инж. Миша Данон: Везе у савременом рату — —	654

ПРИКАЗИ КЊИГА И ЧАСОПИСА

Генерал-пуковник Раде Хамовић: „Завршне операције за ослобођење Југославије 1944—45 године“ — — — — —	661
--	-----

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Пуковник инж. Михаило Кокосевић: Проблеми заштите индустрије у рату — — — — —	673
Пуковник Дане Рајчевић: Дунав као међународна водена комуникација — — — — —	685

ОДЗИВИ ЧИТАЛАЦА

Генерал-мајор Митар Вујовић: „Општевојно школовање официра служби“ — — — — —	694
---	-----

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

General Vilar G. Vijmen: Doktrina armije SAD i njen uticaj na vojnu strategiju	697
Major M. R. V. Berouz: Divizija u atomskom ratu	700
—————: Italijansko gledište o ofanzivnim dejstvima na ravničastom zemljištu pri upotrebi atomskog oružja	705
Major Robert M. Jang: Artiljerija pešadijske divizije »Pentomic«	708
Potpukovnik Paul J. Maklur: Nafta — »žila kucavica«	711

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Петар БРАЈОВИЋ, Милинко ЂУРОВИЋ, Павле ЈАКШИЋ,
Данило КОМНЕНОВИЋ, Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА,
Зденко УЛЕПИЋ, Вељко КАДИЈЕВИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА
„ВОЈНО ДЕЛО“
БЕОГРАД
1958

Пуковник **ФРАЊО ТУЪМАН**

О ОСНОВНИМ СПЕЦИФИЧНОСТИМА И БИТНИМ ИСКУСТВИМА РАТНЕ ВЈЕШТИНЕ НАШЕГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА

I.

*У чему је значај правилне теоретске оцјене искустава нашег
ослободилачког и револуционарног рата*

У досадашњој теоретској обради нашег Народноослободилачког рата није било спора у погледу његове суштине. Без обзира на употребу више назива, постоји опћа сагласност да је то по свом карактеру био ослободилачки и револуционарни рат. Међутим, постоје размимоилажења у погледу оцјене метода којим је вођен. Насупрот увријеженом схватању да је наш рат у својој суштини, по начину вођења био партизански рат, јављају се друга која то поричу, јер партизански рат сматрају само нижом формом рата, „малим ратом“, док је наш рат био „комбиновани“, „маневарски“ или „велики“ рат. Но, то су мањевише особине свих ратова и кад констатујемо чак и чињеницу да је наш рат био „велики“ и „народни“ рат, онда тиме нисмо означили још једну битну његову карактеристику, а то је метод којим је вођен. Дефектност тих теорија види се већ на први поглед из поставке да су велики рат водиле наше „регуларне снаге“, при чему се углавном мисли на Главну оперативну групу, док су све остале биле партизанске и као такве и водиле партизански или „мали рат“, заборављајући да у рату не само да није било такве подјеле наших снага, већ да је и сам назив Главна оперативна група настао у литератури последице рата. У таквим теоријама, које наш рат дијеле на „мали“ и „велики“ рат, било по неким временским етапама, било по разликама у размјерама операција у појединим крајевима, огледа се, уствари, некритичко прихватање буржоаских теорија о „великим“ и „малим“ ратовима, а те теорије треба да служе као логична теоретска основа поставке да су код нас једне снаге водиле „велики“, а друге „мали“ рат, и да према тој класификацији заслужују адекватну пажњу (како на пољу теоретског уопштавања искустава, тако и по другим питањима). Код свега тога остаје теоретски необјашњено зашто аутори оваквих „теорија“ не прихватају досадашње становиште да управо искуство, да револуционарне политичке снаге могу не само успјешно примјенити метод партизанског ратовања за извојевање својих ослободилачких и

револуционарних циљева; него и да могу на тај начин водити и прави, велики, народни рат, — а то и јесте оно ново што је наш ослободилачки и револуционарни рат унио у ризницу ратне вјештине. Уосталом, треба се више бавити стварним проучавањем разних историјских примјера и теоретским уопћивањем конкретних наших и страних искустава па ће — из различитости или истовјетности њихове суштине (садржаја и форми) — ствари постати јасније. А то је и битно. На крају крајева, не ради се о формалном спору око назива, већ о томе какво значење треба да имају наша искуства у нашој теорији данас и нашој пракси у будућности. Изгледа ми да је у томе суштина спора око теоретске оцјене карактера нашег рата. Јер, као што морамо познавати опће законитости рата, као полазне основе сваке војне дјелатности, исто тако треба полазити од чињенице да је за нас исто толико важно да освјетлимо оне суштинске разлике које постоје у стратегији и тактици нашег рата у односу на ратове које су водиле или ће водити армије агресора. Разумије се, ово произилази из оцјене да увијек, па и у будућности, мора постојати битна разлика како у ратној доктрини, тако и у тактичко-стратегијским поступцима између армија великих држава и агресора и армија малих земаља које хоће и морају да се ослањају прије свега на снагу властитог народа ако желе да сачувају националну независност.

Прије самог приступања испитивању битних искустава из нашег рата, треба истаћи још и чињеницу да се та искуства не јављају случајно, да нису у историји усамљен примјер, већ да претстављају у одређеним условима нужну и закониту појаву и у датим увјетима највиши домет у развоју оне стратегије и тактике којим су се од вајкада служиле инфериорне снаге.

II.

Основни елементи и принципи наше ратне вјештине

Нужност посебне ратне вјештине за парализовање надмоћи агресора. Напад на нашу и многе друге земље у току Другог свјетског рата и њихова окупација говоре довољно убједљиво о томе да нападач у почетном периоду може обезбиједити такву надмоћност оружаних снага, која му омогућава заузимање мањег или већег дијела, а често и читаве државне територије не само мањих, него и средњих и већих земаља. *И управо та почетна апсолутна или релативна надмоћност агресора над снагама које отпочињу да воде ослободилачки, одбранбени рат, односно које не желе да капитулирају, намеће жртви агресије да рат води посебном стратегијом и тактиком, без обзира на то што су стратегиска питања таквог рата тијесно повезана с питањима стратегије рата уопће.* Кад се има у виду да су народи Југославије рат почели без државе, без војне организације и наоружања, онда посебан карактер таквог рата долази још више до изражаја.

Основни стратегиски проблем таквог рата састоји се у томе како да се обезбиједи његово вођење под изразито неповољним условима,

са перспективом да се сталним јачањем и нарастањем властитих оружаних снага, а постепеним уништавањем противничких, измијени однос снага, најприје на појединим секторима, а затим и у цјелини, рачунајући притом и са спољним утјецајем коалиционог антиагресорског рата. Искуство нашег ослободилачког и револуционарног рата, као и ратова низа других азиских и европских земаља, даје довољно доказа за то да је, без обзира на услове окупације и међусобан однос оружаних снага, *могуће успјешно рјешавање тог проблема под условом умјешног организовања и правилног руковођења народним партизанским ратом*. Његово успјешно рјешавање у нашем ослободилачком и револуционарном рату обезбијеђено је на слиједећи начин:

а) развојем партизанског рата на читавој државној територији на таквим организационим и тактичко-оперативним принципима, који су осигуравали: јединство акције партизанских снага у цјелини, али и пуну самосталност сваке борбене јединице (батаљона, одреда, бригаде, дивизије, корпуса понаособ); везаност поједине јединице за матичну територију (територијални карактер формирања и попуне, у погледу политичког рада, држање слободне територије, итд.), али и оперативни карактер или слобода маневра партизанских снага (од одреда и бригада навише), без обзира на територијалност;

б) проналажењем и досљедном примјеном таквих борбених метода које слабијим снагама осигуравају иницијативу акције;

в) стварањем политичких и оперативних основа за јачање ратних напора сталним прогресивним уништавањем окупационог система и упоредним стварањем слободних територија у свим дијеловима земље, а на окупираном и полуослобођеном територију образовањем нових борбених јединица и органа народне власти;

г) осигурањем прерастања партизанских снага у ослободилачку револуционарну армију, развијањем и прерастањем партизанског рата мањих размјера у партизански опћенародни рат великих размјера.

Насупрот муњевитог рата окупатора — дуготрајни рат офанзивног карактера. Наш рат несумњиво доказује да окупатор није у стању да се муњевито обрачуна са партизанским снагама ни у самом почетку, а још мање касније, ако ослободилачке снаге успију да наметну агресору своје методе ратовања.

Теорија и пракса муњевитог рата, којом је агресор успио скршити не само бившу југословенску војску него и низ других европских армија, потпуно су пропале у примјени против наших партизанских снага које су својом стратегијом и тактиком успјеле да муњевити рат преокрену у дуготрајан рат исцрпљивања и уништења. У односу на такве покушаје, као и велике непријатељске офанзиве, наше партизанске снаге су у оквиру рата као цјелине у суштини изводиле стратегијску одбрану своје земље. Међутим, оне су ту одбрану земље изводиле својим, посебним методом путем непрекидних изненадних, муњевитих и краткотрајних препада и напада, односно сталних офанзивних бојева и операција, и тиме на специфичан начин остваривале стратегијску офанзиву у дуготрајном ослободилачком рату. Такав метод ратовања доводи до оног својеобразног односа у коме су парти-

занске снаге, у цјелини узевши, слабије, успијевале да у већини конкретних бојева буду надмоћније, по оној познатој формули да је партизанска стратегија „један против десет“, а тактика „десет против једног“. У јединству овакве противрјечности, односно у њеном правилном рјешавању, лежи један од разлога постизања наших успјеха у партизанском рату, јер смо велике јединствене операције непријатељских снага нашим офанзивним дејствима претварали у мноштво одјелитих малих операција и бојева. Тако су се надмоћни стратегиски и оперативни ударци непријатеља претварали у мноштво неочекиваних, али парцијално надмоћних удара наших снага оперативног и тактичког значења.

И поред опћег офанзивног карактера нашег рата, искуство исто тако указује на неизбјежност и честу примјену одбране, а нарочито повлачења. Међутим, партизанске снаге нису се смијеле упуштати у дуготрајне одбранбене операције; свака одбрана морала је бити у сврху напада, свако повлачење у сврху напредовања. То важи у толикој мјери да се о повлачењу може говорити само у тактичком смислу, јер је свако повлачење у оперативно-стратегиском смислу претстављало наступање, противофанзиву у другом, обично супротном правцу. Пошто су у нашем рату уствари све снаге извршавале задатке оперативног и стратегиског значаја, то је он због тога у цјелини и имао офанзиван карактер.

Тотални карактер рата. Наш рат је захватио читаву земљу и све становништво у дословном смислу. У рат су били укључени, на овај или онај начин, не само за борбу способни, већ и сав остали народ, нарочито омладина, па жене, старци и дјеца. Притом је било карактеристично и то да је тоталност рата у појединим крајевима постизана одмах, у почетном периоду масовним устанком, а у цјелини постепеним развојем Народноослободилачке борбе. Његова основна карактеристика огледа се у томе што у њему *није било фронта и позадине*. Читава земља била је у ратном ковитлацу; углавном, свуда фронт и свуда позадина, што се није испољавало само путем вођења борбе, већ и самим политичким утјецајем у народу и његовим најразноразнијим укључивањем у рат.

Немогућност тоталне окупације. Иако су окупатори тежили тоталној окупацији, и мада су њихове снаге (не рачунајући бројне квислиншке) биле релативно јаче у Југославији него у другим земљама, управо је наше искуство показало да је тотална окупација немогућа, јер окупатору *увијек недостаје живе силе за такву тоталну окупацију која би онемогућила појаву и вођење добро организованог народног, партизанског рата*. Код нас је, на примјер, један окупаторски војник долазио на 24 становника и 0,38 км², у Француској на 84 становника и 1,1 км², у Белгији на 84 становника и 0,31 км², у Холандији на 217 становника и 0,8 км², у Норвешкој на 19 становника и 2,16 км². Ово баца другу свјетлост на проблем односа снага: пошто наиме у партизанском рату исход појединих борби или операција не резултира толико из међусобних односа војних снага (броја и ватрене моћи баталјона или дивизија) колико из општих увјета рата, прије свега од

става читавог народа, то се у партизанском рату добијају нови, друкчији односи, који су у основи неповољнији за окупаторске снаге.

Неизбјежне слабости непријатеља. Окупатор је у нашој земљи био изненађен појавом и размјерима партизанског рата, јер је рачунао да је својим и квислиншким снагама остварио тоталну окупацију земље, те у почетку није био припремљен за вођење рата таквих размјера. Већ први мјесеци рата доказали су да те снаге нису биле у стању не само да се обрачунају, већ ни да се успјешније супротставе налету устаничких партизанских снага. Зато је окупатор довлачио нове снаге са тежњом да систематским опкољавањем и прочешљавањем појединих области окружи, разбије и уништи партизанске снаге и да истовремено учврсти окупациону власт проширивањем мреже гарнизона. Доживјевши опетоване неуспјехе у операцијама окружавања и све теже поразе својих гарнизона, окупаторско командовање настоји да избјегне поразе концентрисањем својих снага у веће гарнизоне, а да покретним, маневарским дејством јаким оперативних групација наноси ударце најважнијим групацијама партизанских снага ради дезорганизовања „партизанске државе“ у разним областима земље.

На крају, окупатор је — присиљен да се помири са чињеницом да не може уништити партизанске снаге и да је изгубио контролу над земљом — био приморан да се практично све више повлачи ради обезбјеђења најважнијих центара, комуникациских магистрала и индустријских објеката. Истовремено, ради ометања наших дејстава, окупатор све више прибјегава примјени наше тактике честим испадима, препадима, мањим операцијама у најосјетљивијим подручјима, затим употреби тзв. „ударних трупа“, поред тога што је квислиншким, четничким и усташким формацијама, од самог почетка, а затим све више, била намјењивана улога да се против нас боре нашом тактиком.

Кад је ријеч о непријатељу, треба споменути да су на вођење рата испољавале сталан утјецај и супротности у тaborу противника НОР-а, које су у току развоја нашег ослободилачког и револуционарног рата и рата уопће све више долазиле до изражаја. Наиме, и поред привидне јединствености, постојале су озбиљне супротности: између појединих окупатора; између окупатора и квислинга; између квислинга и политичких групација које су стајале иза свију њих, и то како у погледу самих циљева које су понаособ хтјели остварити у Југославији, тако и у погледу метода за њихово испуњење.

Све ове противрјечности долазиле су стално до изражаја како у стратегијским размјерама на политичком и војном плану, тако и у оперативним размјерама у спровођењу појединих операција (различити погледи њемачког и талијанског командовања у планирању операција, неповјерење и нејединственост партнера у њиховом спровођењу итд.). Један од услова наших побједа било је бесумње и то што су наша руководства — како ЦК и ВШ, тако и политичка и војна руководства на терену — знала да вјешто користе те противрјечности унутар противничких редова у цјелини, а у плановима за сваку акцију и операцију недовољну јединственост и различити квалитет непријатељских снага.

Све ово говори о томе да окупатор и на политичком и на војном плану — без обзира какву стратегију и тактику примјењивао и с каквом надмоћности у снагама и техници располагао — мора имати низ неизбјежних слабости, које се у условима правилног вођења ослободилачког и револуционарног рата нужно све више продубљују.

Значење и методи стварања иницијативе и изненађења. Једно од најефикаснијих средстава којима је парализована непријатељска надмоћност у нашем рату било је досљедно примјењивање изненађења у свим дејствима (од ситних акција и борби до крупних операција) и стално одржавање иницијативе, јер је то за *партизански народни рат предуслов не само успјеха него и опстанка*. Партизанске снаге могле су првенствено иницијативом и изненађењем изиграти надмоћ непријатеља у броју и наоружању, организованости и војној обучености. А предуслов за преузимање и одржавање иницијативе био је у планском стварању увјета за стално изненађујући карактер свих дејстава. То се постигло:

- образовањем и непрекидним дејством мањих и већих партизанских снага у свим дијеловима земље, нарочито у онима које имају већу важност за окупатора;

- планским и вјештим искоришћавањем помањкања живе силе окупатора, тј. његове немогућности да изврши тоталну окупацију читавог територија;

- свестраном подршком мјесног становништва у припремама и извођењу дејстава;

- искоришћавањем несналажљивости и академског војног шаблонизма непријатељског командовања, што се у већој или мањој мјери неизбјежно испољава у оваквом рату у коме стално измиче могућност да се у планираним операцијама обрачуна са противничким (партизанским) снагама;

- досљедном али стваралачком примјеном стратегиске концепције партизанског рата у разним тактичким поступцима у којима се не смије допустити никакво понављање или шаблонизирање, јер, *по ријечима друга Тита: „У партизанском вођењу рата основно је не држати се никаквих шаблона, па ни партизанских“*.

У конкретним дејствима за иницијативу и изненађење морало се изборити специфичним, стваралачким рјешавањем појединих борбених поступака и мајсторством у вјештини партизанског ратовања и то:

- рјешавањем борбених задатака према конкретној ситуацији;

- планским и изненадним наносењем удара и избјегавањем борби које непријатељ жели да натвори;

- способношћу да се отступи пред надмоћнијим непријатељским снагама не само ради очувања властитих снага, већ, прије свега, ради непосредног преузимања иницијативе на другом сектору, обично у позадини непријатеља;

- брзом и изненадном концентрацијом, а затим растурањем снага у вријеме, на правцима и према објектима најмање очекиваним од стране непријатеља, што га угрожава на најширем фронту и присиљава на деконцентрацију или повлачење;

- претежном примјеном ноћних борби;
- извођењем тактичких и оперативних дејстава под врло рђавим атмосферским околностима;

- примјеном препада, засједа, најразличитијих лукавстава итд.

Масовношћу и истовременошћу акција, изванредном покретљивошћу и способношћу да на специфичан начин с мањим снагама рјешавају и сложеније борбене задатке, могућношћу брзе концентрације и деконцентрације — партизанске снаге стварале су увјете за широку примјену обманивања непријатеља у погледу стварних намјера главних и помоћних снага, а тиме чиниле узалудним његове напоре, јер му је све више недостајало слободног простора и слободног времена, док су себи осигуравале непрекидну иницијативу и широку слободу маневра и акција.

За одржање иницијативе и изненадности дејстава од изванредног је значења одлучност и правилна процјена у планирању и извођењу дејстава. *Успјешна партизанска дејства одвијала су се понајвише на самим ивицама могућег и маште.* Међутим, било је крајње штетно ако се с смионошћу и одлучношћу изрођавала у неодговорни авантуризам, или ако се разним процјенама падало у неодлучност и бојажљиву пасивност, јер су се и порази и помањкање успјеха негативно одражавали не само војнички него и политички како у самим јединицама, тако и у народу.

Стратегиска улога слободних територија. Искуство НОР-а доказује да је потпуно ослобађање појединих дијелова окупиране земље и стварање релативно чврстих слободних територија било од стратемиске важности за вођење нашег рата. Иако се рат развијао на читавој територији окупиране земље, било је потребно да се од самог почетка стварају мање или веће слободне територије, као чвршће основице, баш због дуготрајности и жестине карактера самог рата.

Начелно, сваки партизански одред — и више јединице — стварао је своју слободну територију, чија је величина и самосталност овисила од јачине наших и непријатељских снага. Веће слободне територије стварале су и држале крупније партизанске формације — дивизије и корпуси и оперативна група ВШ; оне су служиле као оперативно-стратемиска основица за вођење рата, а биле су ван непосредног дохвата противничких снага, које их нису могле заузети без предузимања крупнијих офанзивних операција.

Без обзира на то што је свака ослобођена територија понаособ била окружена снагама непријатеља, у увјетима постојања већег броја мањих и већих слободних територија и јачих партизанских снага, у рату у цјелини, *објективно је био, створен такав однос да се више нису налазиле у окружењу само партизанске снаге, већ су се у истој такој ситуацији налазиле и окупаторске снаге* — шта више у неповољнијем положају с обзиром на непријатељски став становништва и непознавање земљишта и мјесних околности.

Посебну вриједност има наше искуство да у рату нема безизлазне ситуације чак ни онда кад непријатељ оствари не само оперативно него и тактичко окружење, или у било каквом случају цијепана јединица. Из сваке критичне ситуације партизанске снаге налазиле

су излаз. Оне су биле „неуништивне“ и онда када би непријатељ у потпуности овладао њиховом територијом, и то управо због тога што земљиште (и територија) за партизанске снаге игра посве другачију улогу него за армије чији је задатак да одбране било читаву државну територију било само стратегијску, односно „државно тежиште“.

Међутим, важност слободних територија била је у томе што се једино на њима могла извршити *потпуна мобилизација* свих људских и материјалних снага за рат, *стварати и одржати нова револуционарна власт и брже изграђивати нова армија*. Због тога требало их је што *чвршће држати*, па и по цијену упорних бојева, али се исто тако партизанске снаге нису смијеле — према ријечима друга Тита — „везивати само за одбрану ослобођене територије“ већ их је, прије свега, требало ангажовати за „стварање других, још већих слободних територија“.

Према томе, основни стратегиски принцип био је: *стварати што веће слободне територије ради увећања своје војне и политичке моћи; држати их што чвршће, али не бранити по сваку цијену, већ добити у времену а сачувати партизанске снаге на рачун територије, управо због ослобађања нових територија, оних гдје се налазе нови извори још неискоришћених људских и материјалних снага*.

У свијетлу такве стратегије, све противничке концепције за заузимање слободних територија и уништење „тежишта партизанске државе“ остају јалове, јер снага и тежиште партизанског рата нису били у некој одређеној слободној територији, већ у читавом народу, у читавој његовој земљи и, прије свега, у његовим оружаним снагама.

Због тога се баш у овом питању огледа сва предност стратегије партизанског народног рата. *Насупрот ратној пракси и војној теорији да се заузимањем државног тежишта рат завршава или се стварају увјети за његово брзо довршење — партизански рат својом праксом и теоријом претпоставља не само наставак него и проширења рата на нове, једном већ, потпуно заузете или окупиране области*.

Посебно значење имају наша искуства у организовању слободне територије за рат, у односима војних и политичких органа, организацији позадине и војно-територијалних органа, а прије свега у јединству армије и народа у рјешавању политичких и борбених, па и других задатака фронта и позадине.

Изградња и начин дејства тактичких и оперативних јединица. Један од основних предувјета за успјех у нашем рату било је превладавање територијалног карактера партизанских снага, тј. њихове везаности само за одређену ужу територију. Давање покретног, оперативног карактера партизанским снагама способним да напусте „своју територију“ и да се боре било гдје — претстављало је сталан стратегиски задатак на линији даљег развоја оружане борбе и јединог пута стварања и изградње нове армије.

У том погледу посебну улогу су одиграле пролетерске и ударне јединице, формиране од најквалитетнијег људства, које су постепено прерастале у крупније јединице и служиле као образац за стално стварање других виших тактичких и оперативних јединица — бри-

гада, дивизија и корпуса НОВ — из мањих формација партизанских снага.

Искуство је показало да су за прерастање партизанских снага у крупније војне формације била неопходна два увјета: повећање њихове бројне снаге и њихово квалитетно нарастање кроз стјецање борбених искустава, чиме су се оспособљавале за извршавање све сложенијих задатака. Међутим, и у стварању крупних формација (бригада, дивизија, корпуса) било је нужно полазити како од опћих задатака рата, тако и од посебних увјета одређене области, и то колико од војних исто толико и од политичких проблема. Притом је понекад требало савлађивати или уско војна гледишта или разне локалистичке тенденције.

У рјешавању ових питања од стратeгиске важности било је правилно спровођење курса о истовременој изградњи крупних војних формација и даљем проширењу мреже партизанских одреда. Крупне формације партизанских снага (оперативне јединице НОВ) не би биле у стању да успјешно доведу рат до краја без истовремене дјелатности многобројних партизанских одреда (и самосталних бригада), који су својом свестраном активношћу олакшавали и омогућавали вођење крупних операција развлачењем непријатељских снага, а истовремено служили као средство за даљу мобилизацију и постепено стицање борбеног искуства, или другим ријечима, као извор већ прекаљеног људства и језгра за даљи развој већих јединица властитим прерастањем у нове бригаде (и дивизије).

На тај начин, у свом вишем стадију партизански ослободилачки и револуционарни рат јавља се као сложен рат крупних јединица нове народне армије, које својим операцијама потпомажу широку активност ПО, њихов развој и прерастање у више формације, а с друге стране, управо ови многобројни ПО (или самосталне бригаде) стварају увјете за успјешно вођење рата у цијелини.

За даље успјешно одвијање рата од пресудне је важности било то да начин дејства Народноослободилачке војске, послије њеног стварања, буде логичан наставак и даљи развјетак дотадашње стратегије и тактике партизанског народног рата. Чињеница је да је наш рат остао рат наоружаног народа и да наша војска није, нити је могла у суштини изгубити својства партизанских снага из којих је настала, већ је њихов квалитет нужно подигла на виши ниво. Тиме што је умногоме примила атрибуте једне „регуларне армије“, она није могла наједном ратовати као „регуларне армије“, нити је односила побједу над њима зато што је тобоже ратовала као „регуларне армије“, већ их је напротив, по ријечима друга Тита, тукла „вјештином револуционарног ратовања“, тј. „нашом стратегијом и тактиком“. А та посебна стратегија и тактика задржала је и надаље у суштини основне карактеристике партизанског рата — само на вишем нивоу опћенародног рата, чији је главни носилац сада већ нова ослободилачка и револуционарна армија. Стратегија и тактика наше армије биле су диктиране не само њеним настанком и развојем у дотадашњем току партизанског рата, већ и свим дјелујућим факторима који су опре-

дјелљивали специфичан начин ратовања партизанских снага: политички циљеви, настанак, карактер, развој, обученост и опремљеност армије, немање државе, позадине, индустријске базе итд., који су у толикој мјери специфични да су карактеристични само за партизански народни рат. Међутим, и они фактори који су опћи за сваки рат испољавају другачији утјецај на ратоводство једне такве ослободилачке и револуционарне народне армије него на ратоводство редовне војске неокупиране државе. Друг Тито наводи да је за нашу војску, поред политичког карактера, од првостепене важности било економско стање народа у зони операција, те је она била присиљена стварати „своје стратешке планове“ и „подешавати своју оперативну тактику“ према елементима који на рат редовне армије немају никаквог утицаја (напримјер, рјешавање политичких задатака, задобијање наоружања итд.).

Спроводећи досљедно стратегију и тактику народног, партизанског рата, Врховни командант је стално указивао на то да се *НОВ мора чувати крутих фронтва*“, „да морамо избјегавати да нам непријатељ својом тактиком наметне одбрану дугачких и расплнутих фронтва, зачепљивање руна итд.“, да „у нашој народној војсци мора владати искључиво офанзивни дух не само у офанзиви, већ и у дефанзиви“, који се „испољава у снажној, смјелој партизанској тактици, тактици продора у непријатељску позадину“... И кад друг Тито на истом мјесту (прије наведених цитата) каже да „тактика ратовања наше народне војске апсолутно мора бити комбинована са нашом досадашњом партизанском тактиком“ онда је то очито погрешно тумачити као да је НОВ у основи ратовала или требала ратовати као друге „регуларне“ „савремене“ армије. Радило се о томе да је НОВ требала дотадашњи начин ратовања партизанских снага подићи на виши ниво, али и надаље ратовати на свој начин, посебном „нашом стратегијом и тактиком“. А она је, као што смо видјели, нужно задржала суштинске карактеристике ослободилачког и револуционарног партизанског рата и онда када је наш рат, захваљујући дефинитивној политичкој побједи НОП-а и оружаном снази НОВ и ПОЈ, достигао виши степен свенародног рата народа Југославије.

Непридржавање посебне стратегије и тактике партизанског опћенародног рата доводило је и код нас у појединим случајевима до неуспјеха, а у кинеском рату, — гдје су „антипартизанска“ схватања једно вријеме преовладала и у теорији и пракси — и до привремено кобних посљедица које су могле бити отклоњене тек после побједи концепције да је побједи у револуционарном и антијапанском рату могућа само под условом досљедног придржавања и развијања партизанског начина ратовања.

Да снага јединица наше војске није била у копирању метода „регуларних“ армија већ у спровођењу свог начина ратовања и да оне (због свог карактера, наоружања, традиције, искуства, необучености итд.) нису углавном могле рјешавати борбене задатке на начин других „регуларних“ армија показују доста бројни примјери из завршне фазе рата када смо већ располагали и апсолутном и релативном

надмоћношћу над непријатељским снагама (напримјер, пробијање дијелова њемачке армиске групе Е из Грчке кроз Санџак и Босну, Сремски фронт, Операција IV армије за ослобођење Бихаћа и пробој Ријечког фронта, форсирање код Бијељине итд.).

Према томе, *тајна пobjеда и снаге наше војске* очито није била у ратовању по угледу на „велике ратове“ и на начин „регуларних“ армија, већ у *доследној примјени и развоју своје, посебне, револуционарне стратегије и тактике* и у сталном оспособљавању за извршење све сложенијих борбених задатака, па и оних који се могу поставити и савременој армији у повољнијим, „редовним“ околностима.

Посебни захтјеви у погледу наоружања и формације. Наше искуство, као и успјеси партизанских и других технички инфериорних снага у току и послије Другог свјетског рата постигнути над потпуно савременим војскама, односно наоружањем и опремом, несумњиво служе као доказ да се и данас, упркос усавршених оклопних и ваздухопловних снага, у самој сјенци нуклеарног наоружања, *може успјешно употријебити свако оружје*, па ма како оно било примитивно. Разумије се, свако оружје не може се ефикасно употријебити против сваког средства у свим околностима, али се одређеним методама могу створити увјети за успјешну употребу сваког оружја и против сваког непријатеља.

Наше искуство истовремено указује да је нужно да партизанске снаге буду што боље опремљене савременим наоружањем и опремом, првенствено са што више лаког аутоматског оружја (аутомата, пушкомитраљеза, реактивних бацача, лаких минобацача, митраљеза, лаких и брдских топова), затим савременим средствима везе (радиостаницама) итд., јер то повећава њихову борбену и ударну способност.

Показало се и то да је, нарочито за веће тактичке и оперативне јединице (дивизије и корпусе), било корисно задобијање тежег наоружања (топова и тенкова), јер их је то оспособљавало за сложенија борбена дејства и омогућавало им постизавање већих резултата уз мање људске жртве — али под условом да оно не спута слободу маневра јединица, тј. да не смета основном оружју партизанских снага: традиционалној партизанској покретљивости и извођењу маневара кроз најнепроходније предјеле. У пракси су скоро све наше јединице понекад прибјегавале закопавању, па чак и уништавању тешког наоружања, кад год је оно постало сметња или кад се више није могло користити без опасности по саме јединице.

Од посебног је интереса проучавање формациске величине наших јединица, која је овисила не само од могућности попуне, већ и од услова под којима се ратовало. Што је терен био тежи — комуникативнији, мање пошумљен или иначе неподеснији, а окупаторске снаге у повољнијем положају, јединице су, начелно, биле мање, покретљивије. У том погледу наши одреди, групе одреда, бригаде и дивизије (различитог састава: одреди и бригаде од неколико стотина до хиљаду — двије; дивизије од хиљаду — двије до пет хиљада бораца) претстављале су еластичне борбене групације подешене локалним околностима, али способне и за рјешавање крупних тактичко-оперативних

задатака. Исто тако, искуство очито указује и на то да за рјешавање организациско-формациске структуре партизанских снага пресуднију улогу играју опћи услови конкретног рата него други захтјеви, на примјер, количина технике или ватрена моћ у односу на противника, итд.

Утјецај и начин рјешавања снабдјевања, збрињавања и евакуације. Проблем материјалног обезбјеђења, због своје специфичности, — искључиве упућености на народ и непријатеља, био је, као што смо већ видјели, један од пресудних елемената у одређивању карактера и начина ратовања наших снага (намање муниције за дуже операције, планирање акција само због неаоружања, потешкоће у збрињавању рањеника итд.). Из богатих искустава треба навести најважнија која су била од оперативно-стратегиског значаја.

У погледу материјалне опскрбе војске и рањеника ми се нисмо могли ослонити само на ослобођене територије, јер тамо није било свих потребних средстава или су се она брзо исцрпљивала. Због тога је, осим планирања акција које ће нам обезбиједити потребна средства са окупиране територије, преко органа власти и ВТО било организовано пребацивање (под заштитом јединица) хране и другог материјала из једног краја у други. Од не малог значења било је и стварање залиха на скровитим мјестима (мање децентрализована складишта).

У погледу збрињавања рањеника од посебног су интереса искуства словеначких партизана, затим из сјеверне Хрватске, Славоније итд., гдје су у шумама, под земљом, биле изграђене читаве конспиративне болнице, на мјестима у која непријатељ није допирао, или су биле тако вјешто камуфлиране да је непријатељ у току офанзиве прелазео преко њих али их није могао открити.

Стварање великих покретних болница (нарочито централне), колико год то у оној ситуацији изгледало нужно, показало се неподесно и несврсно, јер је исувише везивало оперативне јединице, присиљавало их на борбу под изразито неповољним околностима и претварало их у транспортне. Једном рјечју, спутавање слободе маневра умртвило је основну снагу јединица, а у крајњој линији претстављало је за тешке рањенике и болеснике у цјелини далеко већу неизвјесност но да су од самог почетка били децентрализовано склоњени у већем броју болница на терену.

Слично је искуство и са масовним збјеговима народа под окриљем оперативних јединица. Показало се да је оправдана евакуација свега становништва способног за борбу, тј. становништва које могу апсорбовати оперативне или позадинске јединице, као и мање локалне евакуације под руководством цивилних и војно-територијалних власти. Међутим, повлачење свега народа, у огромним збјеговима, са војском испољавало је негативан утјецај како на рад оперативних јединица, тако и на могућност децентрализованог избјегавања удара окупаторских погрома (Козара, Четврта офанзива).

Дефектност теорија позитивних количина. Наш рат је очигледно у теорији ратне вјештине још више утврдио чињеницу да се међусобни однос снага противника под одређеним условима не може

свести само на однос снага њихових оружаних формација. Штавише, наш рат (разумије се и не само он) непобитно је доказао да су у односу на ослободилачки и револуционарни народни рат затајиле све теорије засноване искључиво на позитивним количинама: величини оружаних снага, индустријском потенцијалу, наоружању, снабдијевању, земљишту, положају, заузимању територија, градова, кључних позиција, оперативних основица итд. Додуше и у нашем рату сви ови фактори, узети у цјелини или сваки посебице, играли су одређену важну улогу, али насупрот тобоже искључиво пресудном утјецају тих материјалних чинилаца, у оваквом рату од одлучујућег значаја показали су се морално-политички фактори и потенцијална снага самог народа ријешеног да се бори до краја, правилна организација припреме и вођења рата и одговарајућа стратегија и тактика за парализовање оружане премоћи.

Методи којима је окупаторска надмоћ преобразена у практичну немоћ могу се свести на слиједеће:

— политичка изолација окупатора и квислинга и политичка мобилизација народа у свеопћи народни отпор, почевши од разних форми пасивне резистенције до отворене организоване оружане борбе;

— развој партизанских дејстава на цјелокупној државној територији од најнижих до највиших форми — у зависности од локалних услова — од саботажа и диверзија борбених група, борбене активности чета и одреда, преко опћенародног устанка, или обрнуто, до операција крупних партизанских формација;

— дезорганизација и уништавање окупаторске цивилне и окупационе војне управе, чиме се окупатор присиљава да се ослања само на снагу оперативних јединица;

— масовно и истовремено извршавање ситних, а постепено и све већих акција у свим дијеловима земље, усмјерених против најосјетљивијих мјеста што окупатора присиљава да мора растурати своје снаге и пружати повољне објекте за изоловано уништавање;

— избјегавање сукоба са надмоћнијим снагама и стална тежња за постизањем локалне надмоћности, изненађења итд.

Осим тога, и онај дио народа који није учествовао непосредно у оружаном борби, већ ју је помогао посредним или непосредним путем (обавјештавање о снагама или сваком кораку непријатеља, снабдијевање наше војске, лијечење и сакривање рањеника, ненаклоност и опструкција према непријатељу до мјере да је он у сваком човјеку подозрејао прерушеног партизана или активисту НОП-а, итд.) представљао је непресушан извор снаге која нам је давала, моралну и материјалну превагу над непријатељем.

Улога субјективног фактора — руководеће снаге и политичке мобилизације народа. Многа хисториска позитивна и негативна искуства, нарочито из Другог свјетског рата, говоре да је за вођење ослободилачког и револуционарног или одбранбеног народног рата у условима савремене агресије неопходан предуслов постојање чврсте (политичке) организације као што је била КПЈ, чији су интереси, политички програм и циљеви истовјетни са тежњама најширих слојева народа

и која због тога ужива његову неподјелјену подршку. Само под тим условима могућа је најшира и најдубља политичка мобилизација читавог народа, до мјере да сваки борац и читав народ буду свијесни циљева за које се води рат и ријешени да издрже до краја без обзира на тежину неједнаке борбе. Без такве политичке мобилизације народа (која је у нашем рату остваривана постепено) и чврстог руководећег језгра не може се рачунати на успјех у савременом тоталном рату.

Заснивање планова на моралним и материјалним снагама свога народа. Наш је рат, под нарочито тешким околностима, доказао да земља која води ослободилачки или одбранбени народни рат, да би осигурала коначну побједу, треба да своје планове за одбрану прије свега темељи на моралним и материјалним снагама властитога народа, ослањајући се при томе и на оне напредне и демократске снаге у свијету, које јој могу пружити моралну, а евентуално и материјалну помоћ. У том циљу неопходно је да своју политику заснива првенствено на рјешавању унутрашњих друштвено-политичких проблема и интереса, а дубока повезаност и потпуна истовјетност народа и армије — управо истински народни карактер армије по духу и односима — претстављају сталан извор нарастања и јачања оружаних снага и под најтежим условима окупације. У том смислу наш НОР потврђује познату аксиому да је „рат продужење политике другим средствима“, али истовремено поткрепљује и ону другу да је за спровођење самосталне и независне политике национално-ослободилачких и револуционарних покрета требало и на војном плану развијати своју посебну револуционарну вјештину ратовања.

Досљедност и стваралаштво у спровођењу политичког и војног програма. За рјешавање свих оперативно-стратешких проблема у НОР-у, који је сам по себи био врло сложен, јер је због истовремене борбе против вањског и унутрашњег непријатеља (спровођења ослободилачког и револуционарног рата) долазило до најзамршенијих политичких и војних ситуација — биле су неопходне свакодневна борба и будност за досљедно спровођење политичког и војног програма НОР-а у цјелини, као и умјешност и стваралаштво у саобразном рјешавању свих војно-политичких проблема према конкретним локалним околностима.

Показало се да је јединство идеје и акције у таквом рату могуће само под условом јединствене идеолошко-политичке свијести руководећег језгра, сталне дјелатности на јачању тог јединства и сузбијању свих супротних појава.

У том погледу, губљење политичког курса испољавало се: у заборављању да је борба против окупатора први и основни задатак; у занемаривању или неумјешности у борби против разних унутрашњих непријатеља; у избјегавању и неодлучности у развоју оружане борбе; у секташтву и запостављању политичког рада у народу итд. Отступања на војном плану огледала су се у непридржавању стратегије и тактике партизанског рата (понекад неоправдани напади на утврђене градове, неразумијевање потребе поступности у извршавању борбених задатака, итд.), али, с друге стране, и безразложно напу-

штање, односно недовољна одбрана ослобођених мјеста; занемаривање првостепене важности политичких момената и уско гледање само кроз војне проблеме, итд.

Виши, револуционарни квалитет унутрашњих односа, улога и карактер дисциплине. Од великог је значења наше искуство о унутрашњим односима у нашим јединицама. У рату који почиње без икакве власти, управо ради обарања свих дотадашњих ауторитета, у армији која је настала на одлучној негацији свих па према томе и дисциплинских основа бивше војске, у армији која нема иза себе принудни полициски апарат — дисциплина игра још већу улогу него у редовним војскама. Али је она у својој суштини могла бити само вишег квалитета, заснована на идејно-политичком јединству заједничких циљева и интереса у борби. И, мада без неких тобоже непромјенљивих атрибута, ова је дисциплина у сваком погледу надвисивала конвенционалне војничке дисциплине оним суштинским, морално-етичким квалитетима који произилазе из свијесне рјешености човјека као појединца, борбеног колектива и наоружаног народа да се до краја залаже свим физичким и моралним снагама за остварење напредних, хисториски нужних, ослободилачких и револуционарних циљева. У стварању здравих унутрашњих односа и чврсте дисциплине од највећег значења био је лични примјер старјешина и посебно улога партиске организације, која је нашој армији и пресадила своју високу гвоздену, али свијесну дисциплину засновану на демократском централизму, дисциплину која је сваку нашу јединицу сједињавала у монолитан организам, која је захтјевала беспоговорну одговорност, а претпостављала најширу иницијативу, највећу самосталност и рјешеност да се по сваку цијену изврше постављени задаци. За такву дисциплину, која је искључивала сваку неодговорност, злоупотребу, јавашлук или анархичност, требало се упорно борити прије свега подизањем морално-политичке свијести, али и истовременим увођењем одређеног војничког реда, одговорности и законитости у интересу функционисања механизма сваке јединице и читаве армије ради остварења циљева које поставља Врховни командант у име народа и Партије.

Улога и карактер кадрова — начин командовања. Искуство нашег и сличних ратова показује да у њему кадрови играју далеко пресуднију улогу од војних старјешина у редовним армијама. То произилази из самих увјета и читаве природе рата који воде. *Партизански руководилац није могао бити просто војник-ратник, већ прије свега политичар-борац за одређене националне и револуционарне идеје и упоредо с тим вјешт ратник*, а у сваком случају цјеловита, карактерна, у рату освједочена личност по својој храбрости и другим квалитетима.

У погледу командовања Врховни штаб је чврсто држао у својим рукама такве стратeгиске проблеме као што су планирање развоја и вођење рата у опћедржавном размјеру, — сличну улогу имали су и главни штабови, док су штабови корпуса, зона, дивизија, бригада, група одреда и одреда имали велику и пуну самосталност у рјешавању конкретних тактичких и оперативних задатака.

То значи да се рат одвијао под јединственим стратeгиским руководством, али уз широку самосталност и иницијативу у оперативном и тактичком командовању. У том погледу показали су се штетнима, како покушаји преношења централистичких метода својствених „регуларним“ армијама, јер је то доводило до спутавања високог степена иницијативности и покретљивости, тако исто и све локалистичке тенденце, које су биле препрека бржем и ширем размаху борбе.

Војна необученост нашег борачког и старјешинског састава свакако је била препрека у постизању и већих успјеха уз мање губитке, а нарочито се осјећала у погледу владања тежим наоружањем и сложенијом техником. Но, борбено искуство се брзо стицало у пракси и преносило преко краткотрајних курсева. Исто тако, штетно се одражавала свака оптерећеност шаблонизмом и разним нереалним и неадекватним процјенама и нормама.

Недостатак у војној обучености свакако се дијелом испољавао и у нашим слабостима у погледу примјене утврђивања и пољске фортификације, онда кад су за то постојали извјесни услови, а понекад и неопходна потреба. Додуше, треба истакнути да су наше јединице тај недостатак, у цјелини узевши, надокнађивале својом маневарском способношћу и активношћу и у самој одбрани, што је иначе био пут и начин остваривања оперативно-тактичке надмоћи над непријатељским снагама које су често управо фортификациски објекти присиљавали на статичност, но то, међутим, не оправдава наше слабости у примјени фортификације у конкретним условима када је то било нужно.

Елементи надмоћи — однос морала и тактике. Морално-политички фактор, који је — као што смо видјели — имао пресудан значај у одређивању карактера и стратегије нашег рата, играо је код нас једну од најважнијих улога и у тактичко-оперативним оквирима, тј. у рјешавању конкретних борбених задатака.

Морално-политичка чврстина наших јединица, односно морал и ентузијазам борачког и старјешинског састава, који су се испољавали у спремности за извршавање ванредних па чак и натчовјечанских напора, у способности наших јединица за напрезање преко уобичајених норми — бесумње су потенцирали снагу и ударну способност наших јединица и то, објективно, до вишеструких размјера у односу на саме материјалне односе. (Одред, бригада или дивизија која би данас напала једне непријатељске снаге, а затим сутра одмах друге, пребацивши се 20, 30 а понекад и до 50 км — уствари је извршавала улогу више јединица и стварала пометњу код непријатеља о стварним нашим снагама.)

Међутим, једнострано је, што више и погрешно, ако се узроци наших успјеха у борбама објашњавају искључиво морално-политичким фактором, нарочито кад се сведе једино на одлучујућу улогу борбеног морала. Умјесто таквог једностраног посматрања треба констатовати да је *парализовање апсолутне војне надмоћности непријатеља, односно постизање надмоћи у конкретној ситуацији, долазило као резултат превлаге свих оних елемената који су и иначе били одлучујући за карактер и ток читавог рата. А то су, уз морално-политички*

фактор, прије свега: наша посебна ратна вјештина, наша својеобразна стратегија и тактика, односно наша концепција вођења рата, затим подршка становништва и познавање мјесних околности, вјештина и одлучност командовања итд.

III.

Вриједност искустава Народноослободилачког рата за даљу изградњу наше ратне доктрине

Анализа свих оних објективних и субјективних услова, који су битно опредјељивали карактер нашег рата, говори несумњиво о томе да су за наш рат у цјелини и за нашу ратну вјештину важили посебни закони, посве или у многоме различити од оних који важе за рат уопће, без обзира што с њима имају много заједничког. Ова анализа такође намеће закључак да је наша ратна вјештина била резултат свеукупности и узајамног дејства свих објективних и субјективних фактора који су битно опредјељивали специфичан карактер нашег рата, а не само неких елемената узетих посебице.

Према томе, погрешно је о ратној вјештини, као и о карактеру нашег ослободилачког и револуционарног рата, доносити судове узимајући у обзир само поједине елементе. Било би једнострано, напријер, изводити разне закључке на основу чињенице да смо имали армију а притом испустити из вида специфичност њеног настанка и развоја, опремљености и снабдјевања, а још више њен однос према територији; или пак узимати у обзир само морал, а не узимати исто тако одлучујући фактор — тактику извођења борбених дејстава; или пак говорити само о посебној тактици, а не и о посебној стратегији нашег рата и поред чињенице да су оне произишле једна из друге и да су стратигиски и тактички проблеми били узајамно тако испреплетени да се о некој граници међу њима тешко може и говорити — што је такође једна од битних специфичности наше ратне вјештине. Тек кад се сви објективни и субјективни фактори и на њима изграђени принципи наше ратне вјештине узму заједно, они претстављају јединствену, праву слику и карактеристику нашег рата и наших искустава.

Вриједност потпуно сагледаних наших искустава јесте прије свега у томе што она дају одговор на питање да ли је и у условима савременог, тоталног (нуклеарног) рата могуће успјешно вођење одбрамбеног ослободилачког рата мањих земаља против надмоћнијих агресора. Предвиђања евентуалног будућег рата, у коме би можебитни агресор, захваљујући нуклеарном наоружању и савременој тактици, располагао још већом надмоћношћу него у току Другог свјетског рата, упућују свакако мале земље, које желе сачувати своју независност, на тражење својих рјешења народне одбране. Наша искуства несумњиво могу да служе као путоказ да је, без обзира на надмоћ агресора, па чак и на тежину окупације, могуће продужење и успјешно вођење одбрамбеног, ослободилачког рата, под условом правилне организације и припреме оружаних снага, мобилизације читавог народа за рат

и примјене одговарајуће стратегије и тактике. Разумије се да је за ово пресудно постојање друштвено-политичких предуслова у земљи.

У погледу начина вођења таквог рата, основно је проналажење таквих рјешења којима ће се парализовати тежња агресора да наношењем пораза редовним оружаним снагама и масовним ударима по виталним центрима и објектима истовремено скрши и сваки организован отпор, обезглави земљу и оствари њену окупацију. За мале земље ради се према томе, прије свега, о концепцији или доктрини за вођење будућег рата у цјелини, а не само о начину употребе снага армије. Јер, колико год армија претставља, и треба да буде основна снага, окосница и скелет одбрамбеног рата, ипак, она сама, није довољна, без обзира у којој ће мјери угрожене земље успјети да остваре мобилизацију и концентрацију. Агресор ће и у будућем рату — без обзира на употребу нуклеарног наоружања — располагати таквом премоћи у техници и наоружању, као и већом рутином у примјени и експлоатацији нових врста оружја, да му се једна мања земља, само својим оружаним снагама, које су у том погледу неизбјежно инфериорне, — очигледно не може успјешно супротставити. На страни непријатеља ће, бити опет, као што је рекао друг Тито за НОР — само у новим и измјењеним условима — превага „у техници и рутини“, којој ми можемо и морамо доскочити само „вјештином револуционарног ратовања“, у организовању и вођењу једног опћенародног рата.

На том плану готово сва искуства из нашег рата могу наћи извјесну примјену, под увјетом да се не схвате као шаблон и готов рецепт (то није вриједело ни у прошлом рату), већ да се даље развијају у складу са новим условима и стваралачки примјењују, јер управо у томе и леже неисцрпни извори свенародног рата, због тога он и остаје несхватљив и недокучив за агресорске и окупаторске снаге упркос свим „војно-научним“ доктринама заснованим на најсавременијим техничким достигнућима. Даље развијање наше ратне вјештине изграђене прије свега на искуствима НОР-а, свакако не треба да значи враћање (у нашим плановима и погледима) на четрдесет прву, па ни на четрдесет и трећу или четврту, али оно намеће предузимање таквих мјера које ће у случају нужде у цјелини и у појединостима обезбједити вођење свенародног рата. Искуство кобних посљедица пораза и расула бивше југословенске војске и војски других европских земаља намеће два закључка: прво, да редовна армија треба да буде — по свом карактеру, опремљености и начину ратовања — што савременија и снажнија, таква да не доживи пораз у првом налету агресора него да задржи способност за продужење рата, и, друго, да она буде основна и најважнија, али не и једина снага угрожене земље, која мора да тражи погодне форме наоружања народа. Већ је искуство Другог свјетског рата показало, а савремени услови то још више наглашавају, да армија треба да има што већу снагу и борбену спремност ради парализовања евентуалних изненађења агресора и упорне одбране државне територије, и то методима одговарајућим конкретним односима, као и да буде припремљена тако да сви њени дјелови, од најмањих тактичких до крупних оперативних формација — буду у стању да наставе организовано ратовање и у случају било каквих

претрпљених удара надмоћнијих агресорских снага. Само на тај начин редовна армија може да буде у стању да увјек одржи, ако не компактно државну територију, а оно велик број већих неокупираних територија и да тако створи ослонац и материјалне услове за успешан отпор и вођење рата и са осталим снагама наоружаног народа — бројним и добро организованим формацијама народне војске. С друге стране, искуство НОР-а показује да *оружани отпор наоружаног народа* — баш због тога што он од самог почетка треба да ствара повољне услове за успјешно одвијање операција редовне армије — *не смије да буде организован на неким уским основама почетних ситних диверзантских дејстава, већ на концепцији једновременог развоја партизанског опћенародног рата, са мањим и већим оружаним формацијама, у зависности од опћег односа оружаних снага, могућности наоружања и локалних специфичности.*

У проналажењу организационих и тактичких форми отпора треба даље развијати наша искуства и надопуњавати их искуствима других: у кинеском антијапанском рату било је, на примјер, ширих искустава о томе како и крупна формацијска тијела као армија „у основи воде партизански рат“ не одричући се „и од маневарских дејстава редовне армије при постојању повољних услова“; пољски, белгиски и француски партизански покрети имали су велика искуства у организовању масовног отпора, саботажа и диверзија у градовима; данас Алжир показује такође могућност извођења оштријих акција у самим градовима, а борбе у Варшави од августа до октобра 1944 (и др.) доказују могућности и ефикасност чак и опћег устанка у великим градовима, затим многа занимљива искуства из рата у Кореји, Египту итд.

У рјешавању проблема припреме армије и народа за савремени рат треба такође полазити од чињенице да достигнућа модерне технике дају све шире могућности за бољу организованост, опремљеност и већу ефикасност оружаних народних снага, но, с друге стране, да ће и агресор у далеко већој мјери бити припремљен за вођење једног таквог рата, како на основу проучавања искустава из многобројних сличних ратова, тако и на основу нових техничких средстава (поред вјероватно још изразитије надмоћности у авијацији, ваздушнодесантним и оклопним снагама, — хеликоптерске јединице, инфрацрвена средства за ноћне борбе, итд.). Све то несумњиво ствара још сложеније ратне услове. Међутим, на основу хисторијски провјереног искуства, које говори о одређеној нужној закономјерности ратних збивања, може се извући *закључак да ће и у сваком будућем рату дјеловати они фактори који у суштини одредјељују сам карактер, а према том и крајњи исход рата.* Због тога је сасвим оправдано претпоставити да ће се — исто као и у прошлости — и у будућности у вођењу ослободилачког и револуционарног или праведног одбранбеног рата — показати успјешном она стратегија и тактика која ће се заснивати на принципима народног рата, јер се њоме не може послужити ниједна освајачка војска, и јер ће у добро организованом и вјешто вођеном народном рату (у склопу једног коалиционог, антиагресорског рата) све агресорске доктрине — без обзира на каквој се ратној техници заснивале на крају крајева нужно доживјети неуспјех и слом.

Потпуковник **ЈОВАН НАСТИЋ**

ПОКРЕТ И УДАР У НАПАДУ НА ПЛАНИНСКОМ ЗЕМЉИШТУ

(при употреби атомског оружја само од стране браниоца)

Тактички поступци, методика рада и специфичности у начину извођења дејстава при нападу, који су у класичним условима углавном зависили од тога да ли се напад изводио на маневарском или на планинском земљишту, у новим ратним условима разликоваће се у многе и по томе да ли се ради о обостраном поседовању и употреби атомског оружја или само од стране нападача или браниоца. У сваком од ових могућих случајева елементи покрет и удар имаће посебно место, улогу и значај, и њихов унутрашњи међусобни однос биће различит.

Међу могућим варијантама дејства, напад на планинском земљишту у условима употребе атомског оружја само од стране браниоца, који је предмет разматрања овог чланка, свакако претставља најтежи случај. Но само извођење оваквог напада биће много лакше и са мање ризика при нападу на планинском него на маневарском земљишту. До оваквог напада може доћи када нападач уопште не располаже атомским оружјем или га поседује, али га, било због недовољних података о рентабилним атомским циљевима, било што га на одређеном отсеку фронта (помоћном правцу напада) или у одређеном периоду операције неће употребити, а да при томе снаге и расположива конвенционална средства омогућавају успешно извођење самога напада.

Ако питање надмоћности и начин употребе снага и средстава нападача на планинском земљишту посматрамо кроз комбинацију *ватре, покрета и удара*, водећи рачуна о идеји маневра и њеној конкретизацији (груписању снага и средстава) и познатој поставци: „бити јачи, надмоћнији од браниоца на решавајућем месту и решавајућем моменту“, запазићемо да ће елементи покрет и удар, који су иначе и при нападу на планинском земљишту у конвенционалним условима били веома важни, добити сада необично велики значај. Ово долази услед већ познатих разлога (што је пешадиска ватра нападача била слабија од браниоцеве, што су припрема и подршка напада ватром артиљерије, тенкова и авијације, због отежане и ограничене употребе ових родова, биле слабије и сл.), као и због новог момента — што је при поседовању и употреби атомског оружја само од стране браниоца

његова ватрена моћ огромно нарасла, тако да је међусобни однос *ватра-ватра* знатно измењен у корист браниоца.

Овакав међусобни однос у ватри веома озбиљно поставља пред нападача: прво, да у својим тактичким поступцима, при концентрацији и деконцентрацији снага и средстава, елементу покрета посвети већу и посебну пажњу, и да, пре или у току извођења напада, неправилним тактичким поступцима не изложи било које снаге или делове борбеног поретка под атомски удар браниоца, и друго, да правилним и правовременим покретом обезбеди остварење силине удара на решавајућем месту и у решавајућем моменту.

Овакви захтеви, који се од нападача траже, на планинском земљишту су и остварљиви, јер је иницијатива у погледу избора начина и времена за извршење покрета (у циљу груписања снага и средстава), као и избора правца и одређивања места за наношење удара, у његовим рукама, а поред тога планинско земљиште пружа и веома повољне услове за остварење таквих захтева. При том ће нападач морати посветити посебну пажњу питањима као што су: одређивање тактичког момента у коме су у конкретној ситуацији властите снаге најосетљивије према атомском удару браниоца и како се та осетљивост може ублажити; питање организације и технике извођења покрета у циљу груписања снага за удар, уз коришћење свих оних предности које планинско земљиште пружа у погледу избегавања услова за стварање рентабилних атомских циљева и смањивања ефекта дејства атомског оружја; обезбеђење тајности и скривености покрета, као и изненадности удара, а посебно искоришћавање растреситости и близине непријатеља у циљу противатомске заштите при непосредном контакту са браниоцем, при чему треба водити рачуна о специфичном учинку дејства атомског оружја на планинском земљишту. Карактер планинског земљишта и тип јединица којима располаже нападач (пољске или брдске) бесумње ће имати утицаја на лакше или теже реализовање оваквих захтева.

Покрети јединица пре (у периоду подилажења и прегруписавања) и у току напада на планинском земљишту условљени су оперативно-тактичким моментима, комуникативношћу, проходношћу и карактером земљишта, могућим учинком дејства атомског оружја, као и типом нападачевих јединица. Између свих ових чинилаца постоји уска, узајамна и узрочна повезаност. Но како ће оперативно-тактички моменти увек бити одлучујући при одређивању степена предузимања мера противатомске заштите, то ће и организација и техника извођења покрета у појединим периодима-фазама напада, и поред истоветности осталих услова, морати бити различита.

Из посебне анализе сваког од набројаних елемената може се видети: прво, да ће се захтев за предузимањем мера противатомске заштите и оперативно тактички моменти борбе сукобљавати на различите начине. Тако, ради задовољења принципа удобности и економије снага, који треба да имају предност у периоду довођења трупа на полазни положај, бар за основне снаге, ређе ће се дозвољавати пре напада излагање већих снага и средстава под удар атомског оружја

бригоца, али ће зато принцип бојеве готовости и непосредног извршења задатка имати првенство у току напада, тако да ће се у појединим моментима морати ризиковати и груписање већих снага од батаљона — које претстављају рентабилан циљ за номиналну атомску бомбу. Овакви моменти ризика, који су каткад неизбежни, биће на планинском земљишту ублажени или потенцирани неким од напред изнетих утицајних елемената, али ће се зато њиховом свеобухватном проценом при одабирању начина организације и технике извођење покрета моћи изабрати они који ће са мање ризичности обезбедити извршење задатка.

Друго, веома важан елеменат у организацији и техници извођења покрета је комуникативност и проходност земљишта. Знамо да је специфичност комуникациске мреже на планинском земљишту у томе што боље комуникације (употребљиве за моторна возила) махом иду долинама и гребенима. То су уједно и главне артерије од којих се остали путеви и стазе гранају у правцу гребена и долина, а ови се огранци повезују са још слабијим путевима и стазама. Услед тога што су у планини колоне тање и дубље него на маневарском земљишту, а путеви вијугави, те су зато и трупе на краћим релацијама осетљиве на атомске ударе, може се рећи да би, по дубини, сразмерно слабије снаге биле изложене атомском дејству. Но, при том треба имати у виду да ће на путевима који воде долинама и јаругама контаминација земљишта бити јача и дуготрајнија, те и покрет за извесно време може бити успорен. По фронту пак, при оваквом стању комуникациске мреже, једној атомској експлозији могле би бити изложене снаге више паралелних колосна, ако се у појединим тактичким моментима не би водило рачуна о могућем учинку дејства атомског оружја на планинском земљишту. Најзад, се мора водити рачуна и о чињеници да су путеви на планинском земљишту врло осетљиви и да их је лако онеспособити и на тај начин спречити или успорити покрет неопходне технике.

Поред комуникативности, на организацију и технику извођења покрета на планинском земљишту утицаће и степен проходности и испресецаности земљишта, и то ће се одразити на транспортне могућности јединица. Оваква комуникациска мрежа и потреба за противатомском заштитом траже и јединице са одговарајућим транспортним могућностима. Знамо да је транспортна структура сваког типа јединица прилагођена одређеној средини, тј. карактеру земљишта, климатским и другим специфичним условима у којима ће се нормално употребљавати за борбена дејства. Зато су и маневарске способности пољских јединица слабије него брдских, и то утолико више уколико је земљиште мање проходно, а јединице мање прилагођене за борбена дејства на њему.

У сваком случају задатак напада и идеја маневра одређиваће борбени поредак, а тиме и међусобни однос снага по фронту и дубини (растојања и отстојања јединица у покрету), али ће нападач при организацији покрета, у циљу противатомске заштите (ако му транспортне могућности то буду дозвољавале), морати да води рачуна и о следећем:

— уколико тактички моменти дозвољавају, уместо паралелних кретања гребеном и долином треба упућивати колоне обостраним падинама гребена, имајући при томе у виду тактичку инфериорност нижих падина и долина;

— при покретима упоредним гребенима користити њихове спољне падине или исте стране сваког гребена;

— избегавати кретање паралелних колона долином и унутрашњим падинама гребена који окружују долину, уколико је њихово међусобно удаљење у радијусу дејства атомске бомбе, јер би ефекат дејства атомске експлозије био много већи него при истом растојању колона на маневарском земљишту;

— отстојања по дубини при кретању гребенима могу бити иста као на маневарском земљишту и као и при кретању ширим долинама (уколико се не могу користити неравнине при ободу долина), а код уских и усто вијугавих долина отстојања могу бити знатно мања, па се може остварити и заштита мањих јединица;

— ако су карактер и облик планинског земљишта такви да је покрет већег броја и већих јединица на дужој релацији осетљив, онда би покрет требало вршити у скоковима и са сачекивањем, користећи при томе земљишне неравнине и улегнућа, наравно, уколико такве поступке дозвољавају тактички моменти;

— при покретима преко узастопних гребена отстојања између колона не би смела бити таква да се оне нађу између два узастопна гребена која су у радијусу дејства једне атомске експлозије, већ тежити да их гребен раздваја. Међутим, у току самог напада, тесан контакт са браниоцем учиниће да се ова отстојања смање, тим пре што ће потреба за благовременим потхрањивањем предњих делова то неминовно захтевати;

— неизбежне моменте нагомилавања већих снага и средстава у току покрета, пре и у току напада, сводити на што краће време. Покрете оклопних и моторизованих јединица вршити благовремено и непосредно пред почетак удара. Јединице у току покрета не треба да буду такве величине да стварају рентабилан атомски циљ, а при покрету јединица ауто транспортом, у истом циљу, водити рачуна о њиховим местима и времену укрцавања и искрцавања.

Да би одговориле захтевима противатомске заштите на оваквој комуникациској мрежи на планинском земљишту, и потреби да услед слабог квалитета путева чешће врше кретање ван њих, јединице би требале да буду гпке, мале, са високом покретљивошћу и маневарском способношћу, и осамостаљене у погледу подршке и снабдевања.

У конвенционалним условима, гледано из савремене перспективе, тежишта одбране била су више статична него динамична и усмерена на затварање проходних зона (по дубини обично на првом положају), док су међупростори између појединих проходних зона били слабије поседнути и брањени или непоседнути.

Карактер овакве одбране захтевао је од нападача, начелно, јаче *груписање снага и средстава за маневар* пробојем на тежишту, и поред *заглашавања предности* које има маневар обиласком и обухватом. Због овога су се и капацитети праваца максимално искоришћавали,

тако да је често и степен проходности одређивао правац главног удара. Помоћни удари, којих је било један или више, чешће су вршени са ограниченим циљем и поред уочавања њихове важности за остварење крпнијих успеха.

На извршење маневра пробојем пољске јединице су најчешће биле приморане својом транспортном структуром и тежом борбеном техником, а баш због такве организације одбране њихова ударна и ватрена снага у пробоју могле су долазити до видног изражаја.

За брдске јединице маневар обиласком и обухватом био је прикладнији, јер су биле оспособљене за дејство по теже проходном земљишту, али су га оне ређе примењивале, и то поглавито онда ако нису успевале остварити бројну и техничку надмоћ за пробој проходнијим правцима.

Према томе, степен проходности и капацитет правца (у погледу могућности развоја снага и средстава) у конвенционалним условима били су одлучујући и за пољске и брдске јединице при одређивању правца за наношење главног, а често и помоћних удара (гребенима или долинама).

Тежишта савремене одбране неће бити статична, већ ће се остваривати маневром јединица по фронту и дубини уз примену противнапада резерви и других ешелона, у циљу затварања проходнијих зона. Затим, она ће бити више по дубини, и са повећаним запречавањима и рушењима, која би у циљу стварања рентабилних атомских циљева још више каналисала нападачева дејства која су ионако каналисана карактером земљишта.

Оваква организација савремене одбране онемогућава нападачу да, почетним фронталним ударом на правцу пробоја, искористи снагу и силу своје бројне и техничке надмоћности, јер главни објекти напада, — браниочева жива сила, а делом и техника, — неће бити везани непосредно за тежиште, тако да ће такав напад морати бити више подржаван него припреман средствима подршке.

Ако томе додамо да нападач, у условима поседовања и употребе атомског оружја само од стране браниоца, због потребе противатомске заштите већих јединица неће смети да капацитете појединих правца максимално искоришћује (у конвенционалном смислу) да не би стварао рентабилне атомске циљеве, поготову не у долинама, онда га и ова околност упућује на напад широким фронтом. Исто тако, биће потребно да проходније зоне осваја дејствима по теже проходном и јаче испресецаном земљишту, као и пробојем на неколико места. Према томе нападач ће апсолутни приоритет морати да даје маневру обухватом и обиласком, дејствима мањих самосталних борбених група кроз међупросторе и теже проходно земљиште, и удару на бокове и позадину појединих објеката одбране. На овакав тактички поступак при избору правца за удар нападач ће бити приморан и могућношћу браниоца да, извлачењем својих снага са предњег нагиба положаја непосредно пред сам фронталан удар, створи услове за употребу атомског оружја.

Међутим, и поред оваквог начина дејства — пробоја на више места, главни удар опет мора бити изражен, и то груписањем оних

снага, и то независно од њихове међусобне удаљености, које ће посредством путем освајати најпроходније зоне, а он ће се начелно поклати и са тежиштем браниоачеве одбране тих зона.

Неминовност оваквих тактичких поступака нападача, у постављеним условима напада, различито би се одражавала на рад пољских и брдских јединица конвенционалног састава. Правци ових удара водили би преко мање проходног земљишта (гребенима, висовима, падинама гребена), са слабијим комуникацијама или и без ових, тако да све снаге пешадске дивизије употребљене на овим правцима не би увек могле рачунати на одговарајућу подршку. Употреба артиљерије са механичком вучом била би отежана, а са сточном ограничена, тако да би праћење пешадије покретом артиљерије било каткад искључено. Подршка ватром артиљерије из проходнијих зона била би могућа у границама домета, али због могућности изненадних противнапада резерви и врло сложене динамике борбе, и благовремена интервенција ватром била би у питању. Зато је потреба за пратећом артиљеријом знатно повећана. Подршка тенковима обично ће бити ограничена на проходније правце, дакле на једну ужу зону. Авијација би у извесном степену митраљирањем и бомбардовањем могла надокнадити недостатак артиљериске и тенковске подршке, али са знатним тешкоћама. Према томе, главни терет борбе лежао би на пешадији, чији би рад био утолико више отежан уколико је она необезбеђенија одговарајућим транспортом за тешка пешадиска оруђа и јединице за снабдевање, уколико је недовољно извежбана за оваква дејства и уколико је удаљенија од проходнијих праваца, а тиме лишена и могућности делимичне подршке технике. Недовољно обезбеђена подршка снага на мање проходним правцима успораваће ионако слаб темпо напада, а браниоцу омогућавати благовремену интервенцију резервама и другим ешелонима. Зато би пешадиска дивизија, због слабе подршке и отежаног снабдевања, морала наносити ударе правцима ближним проходнијим зонама, јер би тиме била колико-толико подржавана техничком везаном за ове зоне. А врло често су на планинском земљишту услови подршке и снабдевања одлучујући при избору праваца удара.

Јединице брдске дивизије организациско-формациски су оспособљене за покрет и извођење борбених дејстава на планинском земљишту, те ће имати шире могућности при избору праваца за нашошење удара, а самим тим и више изгледа на успех.

Према томе, правци којима су у конвенционалним условима наносени помоћни удари и удари са ограниченим циљевима добиће у новим условима, у случају о коме је реч, веома важну улогу, а најчешће ће то бити правци и за нашошење главних удара. Извођење напада брдских јединица биће везано за мање тешкоћа, док ће пољске јединице имати озбиљну потребу за јачим прилагођавањем условима дејства у планинском земљишту. А будући да су оне својом структуром, као и карактером и комуникативношћу планинског земљишта, знатно ограничене у раду, то би их претходно требало за ова дејства оспособити додељивањем одговарајућих транспортних средстава њиховим јединицама подршке и снабдевања, или ојачањима која располажу средствима погодним за дејства у планини.

О ОПЕРАТИВНОМ МАСКИРАЊУ

Од ратног лукавства, преко све сложенијих мера маскирања борбених дејстава развило се оперативно маскирање као елеменат савременог борбеног обезбеђења без кога се не може замислити извођење операција. Оно се је широко примењивало у Другом светском рату, а искуства тада стечена могла би се свести на следеће:

— уочен је значај оперативног маскирања за успех операције;
— сви видови и родови војске учествују у припреми плана оперативног маскирања;

— одређују се посебна лица за усклађивање и руковођење радовима на оперативном маскирању;

— свеобухватност и солидност мера оперативног маскирања;

— припреме за оперативно маскирање су дуге;

— техничка средства за маскирање употребљавају се масовно;

— оперативно маскирање се најчешће врши у циљу обмане непријатеља у односу на правац удара и време напада.

Атомско оружје и развој других техничких средстава указују на то да ће оперативно маскирање у условима савременог рата имати још већи значај и да ће морати да буде квалитетно на још вишем степену него што је то био случај до данас.

Брзина борбених дејстава условљаваће потребу да се изаберу такви методи оперативног маскирања који ће бити у складу са потребама појединих операција. Према томе, може се очекивати да ће и припреме за оперативно маскирање бити краће.

Употреба нових техничких средстава, а посебно атомског оружја, захтеваће да се техника оперативног маскирања усклади са последицама које та средства проузрокују. Једном речи, што год је више нових поступака при употреби јединица у борбеним дејствима, и што год је савршенија и разноврснија материјална база армија, то су и могућности оперативног маскирања веће. Ова два утицајна чиниоца претстављају данас основу перспективе развоја оперативног маскирања. Поред њих је не мање важан и трећи чинилац, а то је *умешност команданта и штаба у проналажењу најбоље и најоригиналније идеје за извођење обмане.*

У условима употребе атомског оружја обмана противника је, дакле, више него досада неопходан императив. При томе оперативно маскирање, као основа обмане, добија још већу важност. Пружање

могућности непријатељу да може открити наше намере значи, поред осталог, сигурно постати атомским циљем, а бити атомски циљ значи већи проценат губитака и теже извршавање задатка. Маскирање уопште, а посебно оперативно маскирање, поред осталих мера борбеног обезбеђења, правовремено и вешто примењено, омогућава: скривање циља операције, избегавање атомског удара (у односу на јединице), а према томе и сачување масе људи, и трошење атомских резерви непријатеља (уколико га наведемо да удар изврши „у празно“ стварањем лажних атомских циљева који ће привући његову пажњу и изазвати га да употреби атомско оружје без штетних последица по нас).

Чиниоци наведени у почетку, сваки на свој начин, али свакако не издвојено већ сви заједно, делују и на развитак оперативног маскирања. Тако, на пример, нови поступци при употреби јединица, боље рећи, поступци чији је значај већи него што је досада био, а који се нарочито потенцирају у савременој литератури (растреситост борбеног поретка, схватања да ће напад ноћу и у неповољним атмосферским условима бити нормална појава, већа примена убацивања јединица, већа употреба ваздушнодесантних јединица, коришћење у најширем обиму партизанских јединица итд., итд.), неминовно ће се користити у будућем рату. Узмимо, на пример, растреситост борбеног поретка, која је данас општепризната одлика при извођењу борбених дејстава. Шта нам она омогућава у односу на мере оперативног маскирања? Пре свега, због растреситости борбеног поретка све више тактичке и оперативне јединице заузимају у свим случајевима веће површине земљишта, јер им те веће површине омогућавају мањи проценат губитака од дејства непријатељског атомског оружја. Ако бисмо хтели да изазовемо дејство непријатељског атомског оружја, морали бисмо код непријатеља створити утисак да се негде налази рентабилан атомски циљ. За стварање таквог утиска треба прибећи извесним ситницама које „демаскирају“ претстављајући „лоше“ маскиране делове неког „рентабилног“ атомског циља. Свакако да је извршење тако компликованог задатка у условима будућег рата условљено развојем маскирних техничких средстава и технике маскирања до те мере да ће се моћи масовно примењивати.

Колико користи може да пружи правилна примена маскирних мера најбоље ће се видети из неког примера. Ако се, рецимо, ноћни напад мањег обима буде изводио са свим оним припремама које обично захтевају борбе већег обима, постоји реална могућност да се изазову непријатељска противдејства већег карактера (на пример, привлачење његових резерви ка тим „угроженим“ отсецима) и да се тиме нападачу олакша да на другим правцима дејствује стварним снагама и без већег отпора по дубини.

Употреба ваздушнодесантних јединица омогућава такође да се из тог аспекта сагледају неке мере оперативног маскирања. Иако су ваздушнодесантне јединице употребљаване масовно још у Другом светском рату, па су познате и неке мере оперативног маскирања, које се заснивају на употреби тих јединица, ипак ће у будућем рату

поступци у оперативном маскирању, у вези са дејством ваздушно-десантних јединица, бити много разноврснији. Тако, рецимо, већ сами начини транспортовања тих јединица (авионима, хеликоптерима или летећим платформама) указују на то да су могућности мера оперативног маскирања различите и по обиму далеко веће него досада. Развитак гумених макета за надувавање и њихова већ добро позната употреба у падобранским таласима такође је само једна од могућности обмане непријатеља. И масовна употреба хеликоптерских јединица ствара услове за примену нових поступака у оперативном маскирању. Да узмемо само претстављање лажног убацивања јединица у позадину непријатеља. Такав поступак на више праваца може изазвати забуну и нервозу у дејствима непријатељских јединица.

Дејства партизанских јединица, које својом покретљивошћу, појавом на местима где се не очекују, брзим препадима и акцијама наносе непријатељу осетне губитке, могу се у одређеним условима у савременом рату укlopити и у реализацију одређених задатака оперативног маскирања. Дејства партизанских јединица, почев од локалних акција до борби ширих размера (било да су повезана са дејством армије с фронта или не), омогућавају избор најразноврснијих поступака који се могу користити при оперативном маскирању.

У још већој мери него досада у сврху оперативног маскирања користиће се и методи психолошког рата. Лажне вести и притисак на психу непријатељских бораца у циљу сламања њихове воље да се боре примењиваће се у будућности још више него данас. Пошто је психолошки рат врло сложен, али константан, и пошто може да претходи рату, то се са планом оперативног маскирања усклађује по времену тако да онај део психолошких акција који се изводи у време планирања једне операције одговара циљу оперативног маскирања. То, поред осталог, омогућава и савремена техника, која делује на свест преко скоро свих човекових чула.

Други чинилац који битно утиче на бржи развој оперативног маскирања је савршенија и разноврснија материјална база (нарочито брз развој техничких средстава за извиђање). Данашња техничка средства пружају скоро неограничене могућности у том погледу (свакако да ни она најпримитивнија нису искључена када је реч о обмани непријатеља, али ова савремена пружају могућност квалитативно боље реализације оперативног маскирања). Узмимо, на пример, амфибиска возила. Њихово присуство скоро увек се може протумачити као предзнак претстојећег форсирања реке. Та чињеница се може искористити за реализацију неких задатака оперативног маскирања. Ако се њихово присуство открије на било ком делу речног отсека, непријатељ ће закључити да управо на том делу треба очекивати форсирање, а стварно форсирање се може извршити на савим другом отсеку реке.

Ако анализирамо питање појаве и усавршавања радиолокатора, боље рећи маскирања против средстава радиолокаторског извиђања, онда ћемо видети да је маскирање покрета и прегруписавања огромне количине борбене технике од необичне важности. С обзиром на то да

непријатељ врши радиолокаторско извиђање и са земље и из ваздуха, маскирна техника мора тражити нове начине маскирања уз масовну примену новог маскирног материјала који онемогућава ефикасно дејство радиолокаторског извиђања. Али, док је маскирање од непријатељског радиолокаторског извиђања са земље релативно лакше, јер су у питању само они делови земљишта где радиолокатор има „бри-сани простор“, дотле је маскирање од извиђања радиолокатора из ваздуха теже. У том смислу све металне објекте (тенкове и артиљериска оруђа) треба лети прекривати свеже насеченим зеленилом. Зимом је решавање тог проблема нарочито отежано. Зато се у још већој мери служимо обмањивањем непријатеља употребом металних трака и тзв. „угаоних одбијача“. Као што се види из ових примера, појава нових техничких средстава изазива потребу усавршавања не само метода оперативног маскирања већ и маскирних средстава.

Ако уз ово све узмемо и чињеницу да топлотно дејство атомске бомбе у великој мери утиче на стабилност постојећих средстава за маскирање, тј. релативно лако пали материјал за маскирање, онда је јасно да у том погледу успешна перспектива маскирне вештине захтева да се убрзано ради на проналажењу потребних противмера да се постојећи маскирни материјал сачува од паљења, као и да се пронађу материјали отпорнији на топлотно дејство атомског оружја. Неки подаци из стручне литературе дају нам прва охрабрења у том погледу. Тако на пример, износе се подаци о маскирним мрежама од материјала који издржава релативно велику количину калорија топлоте на квадратном сантиметру. Вероватно ће се и одела за заштиту људи од радиоактивног зрачења правити од материјала који се не може упалити. У неким часописима износе се и подаци о припреми извесних смеша у виду течности којом се натопа маскирни материјал и тако штити од топлотног дејства атомског оружја.

Трећи чинилац који сачињава основу перспективе развитка оперативног маскирања је умешност команданта и штабова оперативних јединица у избору идеје, планирању и спровођењу мера оперативног маскирања. Схватање суштине и значаја оперативног маскирања у борбеним дејствима под савременим условима је веома важан фактор у планирању боја. Пре свега, обавезна примена оперативног маскирања у обуци и стицање навика да се ни једна операција не спроводи без тог елемента борбеног обезбеђења јесте предуслов за умешност и оригиналност идеја оперативног маскирања у конкретним борбеним условима. Затим, доследно и упорно спровођење те идеје у дело од почетка до краја једне ратне операције омогућава коришћење свих предности које оперативно маскирање пружа.

Не претерујући у придавању сувише велике, пресудне важности оперативном маскирању у припреми и извођењу операција, биће ипак потребно да се изнесе један поглед на улогу и рад команданта и штаба у односу на оперативно маскирање. Као што је познато, командант оперативне јединице доноси своју општу замисао о операцији на основу мање или више детаљне процене ситуације. Та замисао садржи добро познате елементе. Међутим, ако се њоме не

предвиђа и обмана непријатеља, тј. идеја да овај не открије место, време и циљ операције, онда је замисао унапред осуђена на већи ризик у односу на циљ операције. То значи да командант оперативне јединице, кад год му то ситуација дозвољава, треба да стави до знања одговарајућим¹⁾ органима штаба какво погрешно обавештење жели да пружи непријатељу да би га обмануо у односу на стварну замисао операције. Према томе, *обавезно је да постоји одређена идеја обмане која се касније разрађује као низ мера и дејстава оперативног маскирања*. Њу начелно даје командант оперативне јединице у складу са основном замисли, односно одлуком о употреби јединица.

Да ли је потребна ова идеја, односно замисао о оперативном маскирању (уколико се оно организује)? Ако се узму у обзир сав значај маскирања за успех операције и последице које небрига о том питању може да изазове, онда се лако долази до закључка о корисности и нужности такве замисли. Сем тога, оперативно маскирање у свакој операцији (где се може применити) претставља врло сложен комплекс питања, па уколико се не створи основна замисао, оно се неће моћи ни правилно ни најцелисходније организовати.

Замисао о оперативном маскирању не треба разматрати као нешто посебно, издвојено од опште замисли. То је у суштини део идеје, део опште замисли, који има искључиво тај циљ да се извођење опште замисли обезбеди обманом непријатеља, да се омогући постизање изненађења и да се створе што повољнији услови за почетак и ток једне или више операција. Управо, због тога и можемо замисли о оперативном маскирању дати место у склопу опште замисли команданта.

Ако овако одредимо улогу команданта оперативне јединице у погледу стварања идеје оперативног маскирања, онда се намеће питање: на основу чега командант оперативне јединице може да оформи идеју за оперативно маскирање? Основа за то свакако је она општа процена ситуације из које пониче и општа замисао. Дакле, рад команданта оперативне јединице у односу на стварање идеја за оперативно маскирање обухвата процену познатих елемената. Међутим, може се поставити питање у коме обиму и шта цени командант да би могао да да идеју за оперативно маскирање. У највише случајева то ће бити *кратка разматрања* у односу на питања:

1. — Да ли старија оперативна јединица планира оперативно маскирање, где и у које време?

2. — Колико времена има на располагању и, с обзиром на то, каква се врста обмане може применити?

3. — Земљиште на нашој и непријатељској страни, шта оно и где нуди за реализацију идеје обмане у вези са задатком јединица?

По првом питању мора се сагледати потреба за применом оперативног маскирања. Понекад, ако старија оперативна јединица преузима мере оперативног маскирања, нижа оперативна јединица ће,

¹⁾ Под овим треба подразумевати све органе у једном штабу који учествују у планирању оперативног маскирања. То су најчешће: оперативни и обавештајни органи и неки од начелника родова војске и служби.

према ширини фронта, предузети или не и своје мере оперативног маскирања. Основно је усклађивање своје идеје са идејом старијег команданта. Ако пак старији командант оперативне јединице не предузима никакве мере оперативног маскирања, или се те мере држе у највећој конспирацији, командант ниже оперативне јединице треба да упозна претпостављеног команданта са својом идејом обмане.

Командант цени време за предузимање одговарајућих мера оперативног маскирања у смислу разматрања могућности да се оствари таква идеја оперативног маскирања којој расположиво време дозвољава најбољу реализацију. Ако је време кратко, оријентише се само на такву обману за чије реализовање не треба спроводити низ међусобно усклађених дејстава разних родова војске, већ једног одређеног вида или рода војске. У противном, може предвидети такву обману која захтева дуже припреме и рад више органа, јединица и средстава.

При процени земљишта командант јединице размишља о правцу, односно отсеку где жели да непријатељ „удари у празно“. То значи да у односу на свој главни удар, односно своје тежиште одбране, или, боље рећи, идеју маневра, сагледа и изабере такав земљишни отсек који ће му омогућити слободу маневра главним снагама под претпоставком да главне снаге непријатеља буду ангажоване на правцу где се реализују мере и дејства оперативног маскирања. Избор земљишног отсека на коме ће се реализовати идеја обмане, као и каква ће идеја обмане да се изабере — то су уствари два тежишна питања у процени ситуације од стране команданта при доношењу идеје за оперативно маскирање.

Каква је при томе улога штаба? Штаб, посебно оперативни орган, може да учествује и у стварању идеје оперативног маскирања (али не мора), а затим је обавезно разрађује, тј. спроводи у дело. У савременим условима, у циљу штеде у времену, често ће оперативни орган штаба извршити процену и времена и земљишта, тј. баш оних елемената које, како је напред истакнуто, треба да разматра лично командант оперативне јединице. Но, и у том случају ипак је командант оперативне јединице тај који, пошто саслуша закључке и предлог о оперативном маскирању, доноси коначну одлуку усвајајући или мењајући предложене идеје. Он мора сагледати да ли је идеја за маскирање у складу са општом замисли операције. Дакле, оперативни орган може бити творац идеје, али без одобрења команданта она се, разумљиво, не може спроводити. Остали органи штаба најчешће су само разрађивачи идеје оперативног маскирања у своме домену рада.

ВЕЗЕ У САВРЕМЕНОМ РАТУ

Растреситост борбеног поретка, повећана покретљивост трупа, велика могућност изненађења и остале карактеристике савременог рата знатно усложњавају организацију веза, траже од ње далеко већа напрезања, и захтевају даљи технички развој средстава везе како би она могла задовољити све теже захтеве који јој се постављају.

Да би веза одговорила захтевима савременог рата, она мора да прилагоди своју организацију новим борбеним условима, да следи измене у систему командовања, да тежиште преноси на оне врсте веза које најбоље одговарају датој ситуацији и да технички напредак средстава везе оријентише у правцу максималног задовољења новонасталих потреба.

Многобројни захтеви савременог рата могу се задовољити једино сталним и беспрекорним функционисањем система везе. То значи да везе морају бити непрекидне, тј. обезбеђене на више начина како ниједног часа не би затајиле; оне морају бити брзе, али и тачне, а како се тачност често супротставља брзини, потребно је имати много већи број канала везе него досада да би сви корисници могли одмах добити учесника кога желе; везе морају бити сигурне да у електронског рата, који ће неминовно бити један од видова борбе у будућем рату, не дозволе непријатељу да прати наш рад или да омета и онемогућава наш саобраћај. Сви ови захтеви, који су се и досада, у већој или мањој мери, постављали пред органе везе, биће у савременом рату још оштрије постављени, јер њихово неиспуњавање може имати сада много теже и озбиљније последице.

Растреситост борбеног поретка и због тога настала већа растојања између појединих његових елемената и јединица захтевају релативно снажнија радиосредства и са већим дометом; постављање жичних веза изискује већи утрошак материјала, дуже времена за подизање линија и што већу механизацију јединица које подижу линије, а за курирску везу потребно је више времена и коришћење бржих средстава.

Много покретљивије јединице и већи темпо наступања, као и због тога настала чешћа премештања штабова, захтевају да и јединице везе буду врло покретне и да поседују возила и за кретање ван путева, да се по потреби део средстава и људства пребацују и хеликоптерима, да се центар везе поставља што је могуће брже (на пример,

за оперативне јединице то не би смело да траје више од пар сати), и да је структура ових јединица тако подешена да неједновременим премештањем свих делова, или могућношћу рада у покрету, буде обебеђена непрекидност командовања.

Скраћен организациони процес у штабовима захтева поједностављење обраде документације везе и њено свођење на најмању меру. Раније прилично сложена документација везе, која је била условљена углавном захтевом тајности и често сувишном конкрет-ношћу, сада мора бити упрошћена увођењем унапред усвојених, довољно еластичних шематских решења (шаблона), с тим да се мање измене које су неопходне за конкретне ситуације могу спровести сигналимa преко постојеће везе. Ово може у потпуности задовољити потребе тактичких јединица, а и у вишим јединицама неће бити тако честих отступања.

Смањење броја командних степена, а са тим и повећање броја непосредно потчињених, захтеваће повећање одговарајућих јединица везе, бројно и материјално. Ово повећање (како броја људства тако и количине средстава) условљавају и остали захтеви који се односе на извођење борбених дејстава у савременим условима, па зато видимо да је у неким иностраним армијама то и спроведено. На пример, чете везе дивизија прерасле су у батаљоне везе.

Могућност изненађења пружиће нападачу велика преимућства, што за браниоца може бити од недогледних последица. Изненадан напад у савременим условима, ако апстрахујемо друге последице и ограничимо се само на службу веза, може знатно да поремети постојећу територијалну мрежу веза, поготово ако се она првенствено ослања на сталне ваздушне линије. То може неприпремљеног браниоца, нарочито у оперативним јединицама, у којима се са територијалном мрежом веза мора да рачуна, довести у врло тежак положај. Да би се то избегло, мора се, још у мирнодопском периоду, рачунати са могућностима рушења постојећих линија и припремити више могућих варијаната за успостављање разорених веза. У том циљу је потребно обезбедити приводе до војних центара везе, дуж територијалне мреже поставити резервни материјал, обезбедити екипе за оправку, подићи обилазне правце код осетљивих чворишта, и сл. Притом је најбоље ићи на стварање што је могуће гушће мреже подземних каблова. Иако то решење захтева знатна економска напрезања, оно ипак пружа највећу сигурност. Но, и поред свих предузетих мера, може доћи до извесног онеспособљавања територијалног система веза у случају изненадног напада, те се због тога, за потребе командовања мора рачунати и са искључиво војним формацијским средствима.

Да би се отклонила опасност од изненађења, треба имати такву организацију војних радио и радиорелејних веза која ће се моћи тренутно активирати. Ово опет налаже држање доброг дела средстава и људства у стању борбене спремности још у миру. Пошто изненадна почетна ратна дејства претстављају најтежи и најкритичнији период за сваку организацију везе, чак и уз постојање најбољих припрема,

то треба тежити да се предузимањем одговарајућих мера у миру те тешкоће што је могуће више ублаже.

Све већа зависност фронта од позадине и могућност преноса борбених дејстава на све делове државне територије чине да везе са позадином и унутар државне територије добијају још већи значај, мада оне ни досад нису имале малу важност. Сада ће, пре свега, бити знатно повећан капацитет веза између фронта и позадине.

Најзад бисмо се осврнули на проблем организације веза у вишим командама у савременим условима. Познато је да су штабови и досада претстављали уносне циљеве за непријатеља. Постићи да у најкритичнијим тренуцима борбе противничке јединице остану без руководства значи примаћи се победи. Отуд се проблем заштите командних места са одговарајућим везама поставља данас као врло важан. Међу разним решењима задржаћемо се на некима, које препоручују многи наши и страни писци.¹⁾ Наиме, ради обезбеђења непрекидности руковођења у вишим тактичким и оперативним јединицама препоручује се да се од првог дела команде формирају две екипе, које би биле просторно толико раздвојене да их једна атомска бомба средње снаге истовремено не може уништити, а способне да у случају потребе могу самостално командовати потчињеним јединицама у свим ситуацијама. Једна од ових екипа, под руководством команданта, налазила би се на главном (КМ), а друга, под руководством начелника штаба, на резервном командном месту (РКМ). Тако би се, дакле, и на РКМ налазио активан део штаба, који такође треба обезбедити и свим везама. У недостатку средстава за потпуно удвајање свих веза (и са КМ и са РКМ), а и да се не би преке потребе повећавале јединице везе, могуће је, на пример, један део жичних веза подићи са КМ, а други део са РКМ, с тим да све везе заједно обезбеде довољан капацитет. При томе спојне линије за вањске везе треба дати на оба командна места. Радиосредства на РКМ имала би све планове рада, али би радила само на пријему. Тако подељена средства не могу бити једновремено уништена, а да би се омогућила пуна узајамна заменљивост веза, међусобне везе КМ и РКМ морају бити довољно бројне и довољно сигурне. Постоје и друга решења за обезбеђење континуитета командовања (на пример, да део штаба који се одмара, заједно са дежурним који прати ситуацију, буде смештен на довољној удаљености од радног дела, тако да претставља резервни штаб који би у случају потребе преузео команду, итд.), од којих свако, наравно, има и своје специфично решење по вези.

Иако овде нису посебно обрађени остали елементи командовања (као што су други део команде, О или ПКМ), очигледно је да ће и везе на њима следити измене у организацији командовања и да ће већи број помоћних центара, који ће се организовати у систему веза, омогућити коришћење обилазних праваца. То ће знатно повећати количину потребних средстава за везу, али ће осигуравати непрекидност

¹⁾ Види чланак потпуковника Антуна Пешута: „Утицај нуклеарног оружја на организацију командног места и везу“, ВД бр. 1—2/1957, стр. 59 и чланак ген. Clarke Bruse: »Design for an atomic Army« у часопису »Army« бр. 1/58.

везе. Уништење једног центра може изазвати само тренутан застој у вези и довести до извесног смањења капацитета, али се линије везе неће потпуно прекинути. Постојање помоћних центара везе омогућава отклањање још једног недостатка у систему везе, који је лично долазио до изражаја у последњем рату. Наиме, јединице везе су тада углавном настојале да обезбеде везе између КМ претпостављених и потчињених јединица и између елемената командовања свога штаба, док су везе са јединицама подршке и везе са службама понекад морале бити занемариване. Помоћни центри везе у савременом систему везе служе и као чвориште за обезбеђење тих веза.

*

Из досадашњег, иако летимичног излагања, може се видети одраз специфичности савременог рата на организацију везе. Сад бисмо кроз анализу особина и предности појединих врста везе размотрили њихову улогу и могућност примене у савременим условима.

Потреба за паралелним коришћењем више врста веза (радио, жичних, радиорелејних, курирских итд.) произилази из чињенице да још нема тако савршеног средства везе које би у себи обједињавало све позитивне особине појединих уређаја и обезбеђивало у свим приликама непрекидно и беспрекорно функционисање веза. Отуда примена појединих врста веза зависи како од техничких могућности појединих средстава, тако и од система руковођења, карактера борбених дејстава и других услова. Зато је тешко рећи које ће средство бити основно средство везе у савременим ратним условима. Но, ако би ипак хтели дати извесну оцену, онда сматрамо да би се могло рећи да ће у највише случајева у нижим тактичким јединицама одлучујућу улогу имати класична радиовеза (рад примопредајника телефонијом и морзеовом телеграфијом), и то готово искључиво у раду телефонијом, а у вишим тактичким и оперативним јединицама главни терет ће носити радиотелепринтери и радиорелејни уређаји. Овим се свакако не мисли занемарити важност жичних и курирских веза, као ни предности и користи које оне пружају у извесним случајевима. У даљем разматрању осврнућемо се укратко на све четири главне врсте веза.

Радиовезе. — Иако су ове везе и досада биле широко распрострањене, растреситост борбеног поретка рађа тенденцију да се радиовезом повежу и најмање јединице, командир вода са командирима одељења, па и ови са појединим војницима. Ово омогућују минијатурне станице које су у последње време израђене. Станице нижих тактичких јединица раде на врло високим фреквенцијама (ВВФ), и, као што је поменуто, искључиво телефонијом. Пошто је домет ових станица углавном ограничен оптичком видљивошћу, а постоји тежња да се са њима иде и до виших штабова, јер на ВВФ подручју има више фреквенција (таласа), па се може користити већи број станица, а и сметње су мање, — то се прибегава ретранслацији, посредовањем међустаница. Више тактичке и оперативне јединице највише користе новије средство радиовезе, радиотелепринтер, чије су предности у

односу на класична радиосредства: много већи капацитет, па због тога краће време рада и мање деловање сметњи, као и простија обука манипуланата. Данас је могуће са посебним додатним уређајем и телепринтером готово сваку радиостаницу претворити у радиотелепринтер. Иначе радиотелепринтери због постизања довољног домета раде на ВФ (високе фреквенције — краткоталасно) подручју. Због повећаних растојања и броја станица иде се у радиовези на ВФ подручју за повећањем снаге средстава и проширењем фреквентног подручја станица. Карактеристичну новину претставља увођење у употребу све више апаратура за аутоматску машинску примопредају. Депеше се претходно припреме на перфорираној траци и онда веома брзо (има за то више система) „кондензовано“ предају. Поред повећања капацитета, ово умањује и могућност непријатељског хватања и ометања.

Иако нису посебно наглашаване позитивне и негативне особине радиовезе, које су добро познате, ипак бисмо истакли једну њену негативну страну која се иначе мање подвлачи, а то је недостатак фреквенција (таласа) на ВФ подручју, што свим армијама при организацији радиовезе задаје доста главобоље. Иначе, основни принципи досадашње организације радиовезе остаће и у новим условима углавном непромењени.

Жичне везе, које, поред познатих недостатака (гломазност материјала, споро постављање, лака повредљивост ваздушних линија итд.), пружају корисницима највеће удобности, а и релативно најбоље обезбеђују тајност, и даље ће бити широко примењиване, нарочито у неким видовима борбених дејстава, а код оперативних јединица скоро у свакој прилици.

Познато је да су у Пољској у Другом светском рату Немци за неколико сати онеспособили жичне везе, које су се углавном ослањале на сталне ваздушне линије. Слично су учинили и са француским ваздушним линијама, али је у Француској веза подземним кабловима остала готово неоштећена. Ако се зна да већ на 150 м од нулте тачке атомске експлозије средње снаге каблови, укопани у земљу 20—40 см, остају неоштећени, а стубови сталних ваздушних линија бивају угњенасани и на 3 км отстојања, онда је јасно какве жичне везе треба развијати у савременом рату. А пошто је дубина полагања подземних каблова обично 80 см, онда је сигурност ових веза још већа. Пошто се вредност веза подземним кабловима показала још у Другом светском рату, то су Немци за време окупације проширили француску подземну кабловску мрежу од 6.000 км на 11.000 километара.

Недостаци жичне везе настоје се ублажити или отклонити на разне начине. Док је пред Други светски рат мало која армија озбиљније утицала на мирнодопски развој жичних веза своје земље, сад видимо да је то редован случај. У многу земљама мешовите комисије војних и цивилних органа одлучују о развоју територијалне жичне мреже. При томе се на главним правцима полажу првенствено коаксијални каблови, а на спореднијим подземни каблови мањег капацита-

тета или ваздушне линије са малим бројем водова, по којима се планира рад уређаја са носећим фреквенцијама (УНФ), и при том се води рачуна о томе да се добије што гушћи систем везе у виду решетке која ће омогућити еластично добијање обилазних веза. На сличан начин се планира и подизање војних веза, а њихова гпкост и лако прилагођавање постижу се постављањем већ раније поменутих помоћних центара. Смештајем резерви жичног материјала уз важна чворишта, или на другим погодним местима, избегава се већи транспорт овог иначе гломазног материјала у случају његове употребе.

Потпуним механизовањем одговарајућих јединица постиже се знатно скраћење времена потребног за подизање жичних веза. По неким прорачунима, при механизованом полагању подземног телефонског кабла мањег капацитета може се постићи брзина довољна да се прате покрети виших оперативних штабова. У погледу брзине успостављања жичних веза у периоду борбених дејстава много ће се добити ако команде буду строго водиле рачуна о предлозима својих стручних органа (начелника везе) и ако их буду правовремено обавештавале о времену и месту премештања појединих елемената командовања, што је уосталом рађено и у конвенционалном рату.²⁾

Повредљивост жичних веза знатно се умањује организацијом везе у виду мреже, градњом линије ван комуникација и обилажењем важнијих саобраћајних чворова. Ваља нагласити да ће и оправка система жичних веза бити нарушена и за извесно време онемогућена дејством нуклеарног оружја, јер ће радиоактивно дејство одмах после експлозије спречити приступ људства. Код већих оштећења оправка се може убрзати уметањем одговарајућих радиорелејних уређаја на оштећеном делу.

Обједињавање разних врста веза уметањем *радиорелејних уређаја* у систем жичних веза претставља једно од најважнијих достигнућа у вези и на том пољу још није речена последња реч. Постоји тежња да се све везе код корисника завршавају телефоном или телепринтером. Радиорелејне везе су својим особинама највише допринеле овој интеграцији веза, а саме ће у будућем рату сигурно имати веома значајно место, поготово што се техника радиорелејних уређаја стално усавршава. Треба напоменути да се један од главних недостатака ове везе, могућност прислушкивања и ометања, може знатно ублажити погодним избором трасе радиорелејне линије.

Курирске везе, иако најстарије, захваљујући напретку и брзини савремених превозних средстава (хеликоптер, авион), неће изгубити од своје вредности. Интересантан је податак из Другог светског рата о томе да је у армији генерала Патона 50% саобраћаја обављено ку-

²⁾ Веле да је генерал Патон одмах по доласку на ново КМ обавештавао свог начелника везе о будућем КМ. («Reflexions sur les Transmissions a l'echelon de l'Armee», у часопису «La revue des Transmissions», 1957 год.).

рирским средствима, 45% жичним и радиорелејним, а само 5% радиовезом.³⁾

Најзад, поменули бисмо само нека од савремених средстава везе која се тек уводе у опрему везе, као: факсимил, телевизија и телефотографија.

Факсимил, као средство за пренос скица, крокија и целих докумената, обећава врло брз напредак, нарочито у погледу брзине преноса, иако му ни садашњи капацитет преноса није мали и премашује постојећа класична средства.

Примена телевизије, особито за потребе органа руковођења оперативним јединицама, дозвољава команданту да стално одржава личну везу са потчињеним, да осматра ток борбе из велике даљине и да контролише рад потчињених јединица у свим борбеним условима. Такође постоји могућност и да се путем телевизије преносе слике са објеката који команданта посебно интересују. Иако су већ сада за војне сврхе остварена телевизиска средства погодних димензија, мале тежине (камере тежине од свега 4—10 кг), проста за руковање и са малим утрошком електричне енергије, ипак на пољу војне телевизије треба ускоро очекивати још већа достигнућа.

Телефотографија, тј. могућност фотографисања на даљини коришћењем инфрацрвених зракова, која омогућава снимање потребних објеката са доста велике даљине (од неких десетину километара), чак и у условима ограничене видљивости, претставља корисно средство везе на чијем се усавршавању и даље ради.

Иако се ова средства везе тек почињу примењивати, није без основа претпоставити да она у будућем рату могу заузети веома значајно место у систему везе за потребе армије.

³⁾ »Reflexions sur les Transmissions a l'echelon de l' Armee«, у часопису »La revue des Transmissions«, 1957 год.

ПРИКАЗИ КЊИГА И ЧАСОПИСА

Генерал-пуковник **РАДЕ ХАМОВИЋ**

„ЗАВРШНЕ ОПЕРАЦИЈЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1944—45 ГОДИНЕ“

— Издање ВИИ ЈНА 1957 године —

У послератним издањима наше војне историографије изашли су бројни чланци и књиге. Третирана је врло обимна и свестрана проблематика ратне историје. Иако је проблематика Народноослободилачког рата, у упоређењу са осталом, заузела видно место, она никако није ни издалека исцрпљена. Пре би се рекло да је сасвим недовољно захваћена и обрађена.

Све досада објављене историске монографије, које већином приказују верно, мада не увек, поједине догађаје, ипак обрађују само одељење ратне епизоде или пак збивања само на појединим деловима ратишта. Било је покушаја и ширих захвата. Али, и поред свега тога, ми доскора нисмо имали таквог потхвата који би дао колико-толико комплетну и на бази сигурних историских извора бар приближно верну слику НОР-а, или, бар, његових појединих периода. За таквим радом осећала се одавно велика потреба. Зато је излазак књига „Завршне операције за ослобођење Југославије 1944—1945 г.“ и „Ослободилачки рат народа Југославије“, обе у издању Војно-историског института Југословенске народне армије, поздрављен и добро примљен. С овим значајним делима, најзад је, у приличној мери, употпуњена једна озбиљна празнина у нашој послератној војној историографији.

„Завршне операције“ обрађујући, на бази обостраних ратних докумената, готово сва важнија борбена дејства, као и знатан део осталих значајних догађаја и момената, који су били или могли бити од већег утицаја на припреме, ток и исход завршних операција, а захватајући при томе збивања читавог завршног периода НОР-а, иначе за нас са гледишта савременог искуства поучног и важног, дају нам у целини, ипак, верну слику главних ратних дејстава, као и многих других интересантних догађаја. Износећи догађаје и војна дејства не само по тежиштима збивања, већ са пуно смисла и на целокупном нашем ратишту, аутори истовремено настоје, колико је то било могуће, указати на узрочну повезаност извесних догађаја код нас са оним на општем ратишту — код Савезника. На тај начин, иначе вешто и прегледно сређена и уредно систематизирана грађа овог дела

претставља, већ сада, врло поучан и користан полазни и оквирни научно-историски материјал, што је довољно за сигурну оријентацију при студији и проучавању наших савремених ратних искустава.

Књига има четири дела. У првом су обухваћене операције НОВ за ослобођење Србије, Македоније, Црне Горе и Далмације, и то почев од стварања замисли и доношења одлуке Врховног команданта Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије за претпору и прикупљање снага, стварања и обезбеђења полазне оперативне основице за продор главних снага у Србију, до потпуног ослобођења Македоније, Далмације са острвима, Црне Горе, Београда и целе Србије, односно до формирања Сремског фронта. Други део обухвата дејства снага НОВ у Босни, Хрватској и Словенији у другој половини 1944 године. Трећи део обрађује зимске операције наших армија, као и дејства осталих снага НОВ у централној Босни, Хрватској, Словенији и Македонији. Тек четврти део обрађује офанзиву Југословенске армије за коначно ослобођење земље, почев од пробоја Сремског фронта, Сарајевске и Личко-приморске операције, до избегања делова Југословенске армије у Корушку, Трст и Словеначко Приморје, повезивање са снагама западних Савезника и заробљавања и ликвидације задњих остатака непријатељских формација у нашој земљи.

Оваква периодизација времена и ратних догађаја у „Завршним операцијама“ приступачна је и изгледа добро погођена. Свакако више него да се доследно и у свему ишло путем строге и сувише детаљне временске хронологије дуж целог ратишта, или пак сувише оштрим одвајањем збивања по ратним подручјима. На овај начин аутори су спретно упростили прегледност целокупне обостране активности на нашем ратишту, без штете по сагледавање дејства и догађаја у појединим подручјима. Основне оперативно-стратешке концепције, тежишна збивања и преломни догађаји редовно одишу јасноћом и одређеношћу, заузимајући и просторно место које им по значају припада. Узајамна повезаност и одговарајућа условност важнијих збивања на целом нашем ратишту, као и међусобна повезаност и целовитост ових са општом ситуацијом и стањем код Савезника и непријатеља, такође су захваћени редовно на правом месту, иако не у довољној мери. Чешће наилазимо на бледе слике поучних и важнијих ситуација, на штуре и непотпуне, па чак и никакве податке о неким значајним питањима, не само из ситуација код непријатеља и Савезника, већ и на нашој страни. Због овог дело је ту и тамо непотпуно, чиме је отежано сигурно извлачење закључака и искустава. Вероватно да је то било условљено објективним тешкоћама — недостатком ратне документације — али се ауторима може приговорити што су местимично покушали да сувише смелим, па понегде и произвољним, конструкцијама надоместе стварни недостатак ратне документације и других сигурнијих извора. Претензије да се буде свугде потпун, у условима објективних тешкоћа са којима су се аутори морали суочити, одвеле су их на пут импровизације. Иначе, јасан и приступачан начин излагања, који није баш свугде уједначен, затим оригиналан метод и начин уже обраде, свесно

изостављање ситних детаља ради јачег истицања битног, уз то по-гођен редослед излагања учинили су ово дело прегледним и разумљивим.

Под појмом завршне операције досада су се, обично подразумевала она борбена дејства која су обухватала само задњу офанзиву Југословенске армије, тј. почев од пробоја Сремског фронта и истовременог наступања Друге и Четврте армије, па до краја рата и коначног ослобођења целе земље. Међутим, то је био заиста погрешан начин прилажења овом питању. Завршне операције, чак и само њихови најужи војни аспекти, могу се правилно и потпуно сагледати само онда ако се захвати читав завршни период рата, ако се обраде сва важнија збивања а не само борбена дејства, ако се узму у обзир догађаји и активност на целом нашем ратишту, и, у потребној мери и обиму, код Савезника и непријатеља. Аутори су правилно уочили ове моменте и, захвативши у обради читав стварни завршни период рата, и то на широј основи, настојали су, а у томе су у основном и успели, да нам пруже доста комплетну слику војних операција, а са мање успеха и свих оних битних услова у којима су се оне одвијале.

Свако сужавање завршног периода рата, који се као целина квалитетно разликује од претходних, и чији битни и узрочни фактори ситуације активно дејствују још и раније, дајући свој печат војно-политичкој ситуацији већ од лета 1944 године, било би вештачко и на штету целине. Догађаји, као што су: преношење тежишта напора снага НОВ у источне делове нашег ратишта (услед чега је уследила реорганизација наших операциских основица, позната припрема и концентрације наших основних снага из готово целе земље ка истоку), затим велика победоносна офанзива наших снага према Србији и неуспеси противофанзивних акција окупаторско-квислиншких формација — „Трумф“, „Халали“, „Драуфгенгер“ и „Рибецал“ — ради заштите Србије; ослобођење Београда, Србије, Македоније, Далмације и Црне Горе; разбијање и расуло четничко-Недићевих и других квислиншких снага, а истовремено и апарата окупаторско-квислиншких власти; масовна мобилизација за НОВ, нагли пораст њених снага и учвршћење наше централне политичке власти; велике победе Совјетске армије у Румунији и њена појава на нашој граници, хватање непосредног контакта са њом, затим повлачење немачке армиске групе „Е“ са југа, узастопно разбијање више немачких покушаја за консолидацију одбране Балкана; раздвајање снага Друге оклопне немачке армије од групе армија „Е“; реорганизација НОВ, увођење модерног оружја, нарочито артиљерије, тенкова, авијације и средстава везе; формирање стабилног и са Савезницима чврсто повезаног стратегиског фронта, измене у начину наших војних дејстава и многи други догађаји широм ратишта итд. — све су то била сувише крупна збивања, међусобно толико уско повезана, условљена и утицајна, која су дала нарочита обиљежја овом периоду, у коме су се одигравала, те се без штете по целину не би могла раздвајати. Посебно изражене особености овог периода и далекосежне војно-политичке последице свих тих догађаја уствари су не само омогућиле

ослобођење Београда, и доцније формирање Сремског фронта, већ ће и сва даљња дејства и збивања, до краја рата, да носе извештајан печат многих од ових догађаја. Зато је и умесно од аутора што су шире захватили завршни период рата. Ослобођење Београда, сремска ситуација и задња и завршна офанзива, уствари су само део наших бројних операција завршног периода рата, произашлих као логична и неминовна последица и резултат дотадањих вишегодишњих напора. Према томе би и свако издвајање задњих операција из укупности и целине завршног периода рата, у коме и саме претстављају део једне скоро органске целине, њих саме осакатило и учинило непотпуним. Чак ни они најужи војни аспекти борбених дејстава не би се могли правилно ни довољно потпуно сагледати ако би се посматрали изоловано, без свега онога што им је непосредно претходило и што је, на концу, омогућило и условило завршну офанзиву.

Народноослободилачки рат за нас није био само обичан рат. Он је, поред националноослободилачког карактера, истовремено претстављао и револуционарну оружану борбу народа, у којој је Народноослободилачка војска Југославије, као оружани део револуционарних снага управо била стуб и ослонац револуције, учествујући у извршењу готово свих њених задатака. С обзиром на такав карактер НОР-а и НОВ-е, наша ратна активност никако се није могла свести само на оружане борбе и борбена дејства. Наш НОР уствари се водио и одвијао у разним смеровима: идеолошком, политичком, друштвено-економском, дипломатском и другим, у чему су оружане дејства претстављала, иако битан, али ипак само један од видова борбе. Тако, на пример, поред осталих, међу основним задацима, битним по успешан развитак НОВ-е, који су се оштро постављали још у њеном почетку, били су: питање разбијања апарата старе власти и формирање органа наше нове народне власти, обезбеђење прилива и мобилизације нових бораца и непрекидност нарастања и јачања снага НОВ-е, затим, материјално снабдевање борбеног фронта, збрињавање рањеника и исхрана позадине итд. Овакви задаци увек су доминирали у нашој ратној тактици и стратегији, у свим етапама рата. Они су бивали редовно један од многих, понекад и основни задатак и главни циљ појединих оперативно-тактичких борбених дејстава. У завршном периоду рата, у борби за коначно остварење политичких циљева револуције, обим и интензитет борби и активности на свим секторима чак су били изражено појачани. Пошто су сви видови ратне делатности стајали у толико међусобно тесној вези, и у тако чврстој унутрашњој условљености и повезаности, и будући да су оружане снаге носиле и решавале главне задатке револуције, од чијег је успеха или неуспеха овисило углавном и решавање многих других питања и кретања, што је сасвим разумљиво, то се укључење одговарајућег утицаја свих фактора ратне делатности у ситуацију јавља као услов да се она у потпуности сагледа. Према томе, када је, пак, реч о једном читавом ратном периоду, и то завршном, у коме падају коначне одлуке о главним, политичким циљевима рата и револуције, којима су, уосталом, за читаво време његовог трајања била строго подређена сва борбена дејства, као

и о потреби извлачења искустава, онда је таква комплетност података и целовитост посматрања ратних збивања тим потребнија. Зато је и потпуно оправдано настојање и жеља аутора да осветле што више и све карактеристичне и значајне моменте целокупне ситуације како би пружили што потпунију слику услова под којим су се одвијале саме завршне војне операције.

Међутим, иако су аутори правилно уочили ово питање и настојали да га реше, не може се рећи и да су у томе сасвим успели. У „Завршним операцијама“ захваћени су сви или бар готово сви важнији фактори који су имали већег одраза на ситуацију и ток ратних збивања, као што су, на пример: улога и руководеће место Комунистичке партије Југославије; политички циљеви рата, којима су била подређена сва средства не само оружане борбе, већ и рата у целини; независност и самосталност наше политике у току целог рата и начин њене сарадње са коалицијом Савезника; решавање питања снабдевања и уопште материјално збрињавање војске и народа — фронта и позадине; улога народних маса, каналисање и решавање њихових политичких и друштвено-економских односа и стремљења; организација нове народне власти и њена улога; организација и управљање оружаним снагама, стратегија и тактика борбених дејстава, посебна улога друга Тита и његов лични утицај и допринос у решавању свих битних питања, итд.

Али, иако су аутори релативно шире захватили значајне факторе свеукупне ратне делатности, — који су били карактеристични и од већег утицаја на ситуацију завршног периода рата, а према томе и војних операција, — и при том настојали да открију и укажу на њихову међусобну условљеност и повезаност, тежећи да нам пруже што потпунију и комплетнију слику ратних збивања и војних операција, ипак је непотпуност података баш из ове области основна слабост дела. Празнина ове врсте довела је до тога да се у потпуности не могу свугде сагледати услови под којим су се одвијале војна активност и војне операције. Тако су на пример — у вези завршних операција НОВ-е у Србији, Војводини и Срему — аутори истакли чињенице да ми нисмо знали када ће стварно Совјетска армија кренути преко Румуније и Бугарске, нити када ће прећи наше границе; да је много штошта шкрипало у сарадњи и садејству у заједничким операцијама са Совјетском и Бугарском армијом; да је НОВЈ после ослобођења Београда добила од Совјетског Савеза знатну помоћ у наоружању, али не и у муницији, гориву и возилима иако су суседни III украјински фронт и Бугарска армија имали свега на претек. Изнети су доста оскудни подаци о споразуму Тито—Шубашић итд., али су при томе скоро потпуно изоставили податке о суштинској позадини ових догађаја. Наша спољнополитичка активност у то време била је веома интензивна, а политички циљеви су у тој мери доминирали и директно утицали на нашу унутрашњу политику и војна дејства да је без података о свој тој активности свакако непотпуна историја тог ратног периода, а дакако и војних операција. Или, други пример: о завршним операцијама за ослобођење Далмације, Херцеговине, Црне

Горе, Истре и Словеначког Приморја аутори су изнели податке: да је у даниловградској одбрани наше Приморске групе, при коначном ослобођењу Црне Горе, учествовала мања артиљериска јединица западних Савезника (211 енглески артиљериски дивизион); да је наша Четврта армија добила сву обећану и то знатну материјалну помоћ од западних Савезника, чак и авиополтшику; да је наша Четврта армија претстављала извесну везу и ослонац наступању Савезника кроз Италију. Даље, изнети су и неки разговори и договори са западним Савезницима итд., али је и овде изостављена стварна позадина ових догађаја, која је произлазила из циљева и планова наше политичке стратегије уопште и напосе политичких односа нас и западних Савезника. Ако се само напомену а не продубе и објасне факта: да су западни Савезници имали у једно време тенденцију да непосредније учествују својим јединицама у ослобођењу наших јужних крајева, иза чега су се могле скривати за нас непожељне намере, и да су многе преостале четничко-квислиншке формације на нашем ратишту усмеравале често своја основна дејства баш према тим намерама западних Савезника, односно да су биле потребне одлучније мере нашег политичког руководства да би се отклониле штетне последице таквог наступања западних Савезника; да су циљеви и побуде за опремање и подршку наше Четврте армије биле различите, посебно у вези циљева и задатака њене завршне операције, — онда је јасно — да се тек кроз стварну анализу политичке активности, војних и политичких планова обеју страна, а уз то и непријатеља, може добити права слика ратних збивања, напосе оних војних операција у познатој обостраној трци ка Истри и Сочи. Онда је сасвим јасно да се из такве непотпуности података у погледу обраде тешко могу схватити и разумети многи потези и саме тадање војне активности наших снага. Истраживање узрочних веза ратних догађаја, које је сведено претежно на чисто војне моменте, без нужног узимања у обзир важних политичких, економских и других утицајних фактора, као и прелажење преко улоге ових чињеница у борбеним дејствима, морало је ауторе одвести на пут стварања погрешних претстава о неким ратним догађајима из овог периода. Истина, несрећеност или непостојање потребне и сигурне грађе и података за ову материју свакако су ауторима причињавали озбиљне објективне тешкоће. Ова чињеница претстављаће сметњу и сваком будућем покушају да се употпуни слика збивања овог ратног периода. Међутим, све те тешкоће ни у чему не мењају чињеницу да „Завршне операције“ ипак претстављају историју самих војних операција, а мање и завршног периода рата. Ако се изгубе из вида ови моменти, постоји опасност да закључци о чисто војним искуствима овог ратног периода буду недовољно сигурни.

Наш Народноослободилачки рат захватио је од почетка у свој вртлог готово цело наше ратиште. У завршном периоду рата, пошто је највећи део наше земље већ био дефинитивно ослобођен, на преосталом, мањем делу врло је као у ватреном котлу од борбене и друге динамике. Сва та наща активност вођена је организовано, претстављајући јединствену целину једне централне воље и замисли, усмерене

јасном општем циљу. Стога су, произилазећи из општих концепција и замисли, оружана дејства НОВ-е била итекако повезана и узајамно усклађена, чинећи на свој начин јединствену оперативно-стратешку целину. Осим тога, завршни период рата, више него икад раније, карактеришу форме комбинованих дејстава територијалног рата. Док је Југословенска армија чврсто држала фронт, као наставак оног совјетског у Мађарској и Савезника са оне стране Јадрана, односно док је, доцније, са њега прогонила дефинитивно окупатора на запад, истовремено се у позадини непријатеља развио снажан партизански рат, усклађен и повезан са дејствима армија на фронтима. Бројни корпуси, дивизије, бригаде и партизански одреди НОВ-е у позадини непријатеља, држећи простране ослобођене територије, вршећи непрекидно мобилизацију нових бораца и стално, дрско и све снажније нападајући непријатеља из позадине, тамо где је најслабији, наносећи му тешке губитке, парализујући и развлачећи његове снаге итд. и најзад укључујући се у погодном моменту у састав армија, — ти корпуси, дивизије, бригаде и одреди одиграли су веома значајну улогу у извођењу завршних операција. Њихов удео у остварењу осталих циљева завршног периода рата још је и шири. Зато су аутори правилно поступили што су разматрање завршног периода рата проширили на цело наше ратиште, одбацујући смело нека ранија погрешна схватања, наиме да завршне операције треба уоквирити и свести на активност само четири армије које су дејствовале на фронту.

Нашу ратну активност, према томе и завршне војне операције, не би се могло на нашем ратишту посматрати изоловано од активности Савезника, наполе дејства Совјетске, па и савезничких армија у Италији, а да се не испусти утицај неких битних фактора ситуације. Када је реч о завршном периоду рата то тим више, јер је у њему нова Југославија заузела коначно врло чврсте позиције равноправног партнера у савезничкој коалицији, са чијим борбеним потенцијалом већ одавно рачуна савезничка стратегија, а то све скупа има великог утицаја на нашу активност. Аутори су уочили правилно суштину овог питања и очигледно је да су се трудили да нам о овоме пруже што потпунију слику. Међутим, иако се најопштији обим и карактер доприноса и утицаја Савезника у завршном периоду рата за ослобођење Југославије може у њиховој књизи у основном сагледати, ипак помањкање неких, често пута и најбитнијих података о Савезницима, — о њиховим замислима, плановима и гледањима, о њиховој закулисној и стварној активности, остварењима и пропалим замислима, о појединим конкретним заједничким или додирним операцијама, као и акцијама на осталим смеровима борбе, — озбиљно отежава потпуно сагледавање праве ситуације, чиме су знатно отежане могућности да се правилно оцене поступци и рад како наших тако и савезничких јединица. Тако, на пример, у књизи нису никако или бар нису довољно додирнута нека важна питања, као што су: стварне политичке комбинације и планови Савезника према Југославији; стварне замисли првобитних операцијских планова Бугарске армије, а нарочито II и III украјинског фронта, као и Савезника у Италији, односно додирних или

заједничких операција са ЈА; а о непријатељу се, такође, углавном и најчешће, изнеле само његове снаге, њихов распоред и активност, док често недостају документоване стварне замисли о плановима употребе тих снага, из којих тек проистичу распоред и активност појединих јединица итд. Зато је штурост и непотпуност података ове врсте друга већа слабост овог дела. Из ових разлога, поред осталог, закључци аутора и оцене рада савезничких команди и јединица, а делимично и непријатеља, могли би бити на неким местима нешто опрезнији и са више резерве. Тако: смелост је критиковати 97 немачки армиски корпус што се није на време повукао у област Постојне, уместо што је упорно бранио Ријеку, затварајући прилазе Истри, кад су недовољно познати задаци тог корпуса и његово место и улога у замислима немачких виших команди. Или, коначни пробој главнине групе армија „Е“ из Грчке у Босну без сумње је успех, а из тога се могу извући извесна корисна искуства о командовању.

У завршном периоду рата, било је југословенско ратиште особито важно за Немце. На њему се једино могла организовати каква-таква одбрана Балкана. Преко њега се снабдевала њихова војска у Бугарској, Грчкој, Албанији па и Румунији, одржавао континуитет са Кеселринговим фронтом у Италији и снабдевала цела италијанска групација. Пред опасношћу од офанзиве Толбухиновог фронта преко Румуније и Александеровог у Италији, Немци су једино преко нашег ратишта могли извући све те удаљене и не мале своје снаге (изузев дела снага из Румуније). И то све пада у време када је огромна и растућа сила наше револуционарне Народне армије била у пуној офанзиви, налазећи се својим деловима уз границе самог Рајха. У таквој изузетно драматичној ситуацији, која је обиловала мноштвом готово свакодневних бојева и операција широм целог ратишта, извођени су многобројни и разноврсни обострани маневри и контра-маневри, одбране и напади, отступања и гоњења. За све те акције непријатељ је правио мноштво замисли и планова, остваривао их и прекрајао. Велики је успех аутора што су, у основи, ипак успели да захвате сву ту врло обимну грађу, да је солидно среде и пруже нам је на доста прегледан и убедљив начин. Истина, по питању података о непријатељу, особито његовим замислима, има на више места празнина, па и произвољних конструкција, но, и поред тога, могуће је сагледати целовитост ситуације. Можда би се ауторима могло нешто више замерити што местимично нису били довољно објективни при оцени рада наших, а нарочито непријатељских команди и штабова. Потцењујући, чешће, стварне и љуте недаће општих и посебних услова, под којима су Немци морали да делују у завршном периоду рата, местимично им се ублажују објективни успеси а наши преувеличавају, што увек не звучи документовано и довољно убедљиво. Узмимо само случај пробијања 21 брдског армиског корпуса кроз Црну Гору. У књизи се само констатује да се овај корпус ипак пробио и некако стидљиво додаје да се „успешно сналазио у врло компликованој ситуацији“ створеној после неуспеха пробоја код Даниловграда. С друге стране, ипак се настоји оправдати наш Други корпус за грешке на које се

само делимично указује. Међутим, чињеница је да треба одати признање команди 21 немачког армиског корпуса за мајсторско руковођење при пробоју кроз Црну Гору у изузетно тешким условима. Тај корпус је био принуђен да промени правац пробоја, да иде нешто заобилазно и спорије, дао је и знатне жртве, али је и врло вешто обмануо команду нашег Другог корпуса и на крају се успешно пробио. Аутори су правилно истакли изванредну храброст, крајњу жилавост и успех наше Приморске групе, али нису објективни у оцени рада команде Другог корпуса. Уствари, корпус као целина није извршио потпуно задатак. Успешнијим вођењем могао је бар много више успорити кретање 21 немачког корпуса и нанети му знатно веће губитке. Правац Титоград — Мојковац пружао је идеалне услове за одлучнија бочна дејства против Немаца прикованих за зону стешњеног друма, само да су тамо на време пребачене главне снаге, а благовременим постављањем 37 дивизије пред делове 21 корпуса, уз брзи маневар осталих снага преко Сињајевине, могле су се наћи цела Приморска група, Трећа дивизија и још неки одреди на издуженим боковима Немаца који су отступали.

Материја о уделу и доприносу наше Народноослободилачке борбе победи савезничке коалиције уочена је и целовито и тачно, сажето и документовано изнета. Указивање на чињенице, као што су: морално-политички значај НОВ-е, појачање отпора у свету уопште, нарастање антифашистичких снага и развој ослободилачких покрета у другим, особито суседним земљама, као и наша директна, политичка, материјална и војна помоћ тим покретима; излазак главнине наше војске из оперативно-стратемиског окружења, у коме се непрекидно налазила почев од 1941 године, те формирање сопственог чврстог фронта као органског дела општег, ослоњеног на спољна крила савезника; прерастање НОВ-е у огромну армију — од око 800.000 људи, везивање бројних окупаторских и квислиншких снага, тешки губици које је окупатор имао, те огромне жртве које је наша земља поднела итд. — све су то документоване чињенице које уверљиво говоре о нашем уделу и доприносу ствари заједничке победе у Другом светском рату. Ово питање, иако је заузело врло скромно место, и изнето ненаметљиво и скоро дискретно, ипак је обухватило све битне моменте и баш зато делује снажно и импресивно.

Извесне наше кризе, привремене поразе и иначе тешке моменте у које је повремено западало наше командовање разних степена, било због моментано настале оперативно-тактичке ситуације, било због трајног деловања разноврсних недаћа, особито материјалне природе, којих је дакако било и које су пратиле и притискивале наше штабове, нису увек довољно наглашене и истакнуте, нити увек потпуно приказане, понегде су и изостављене, па се добија погрешан утисак, као да је све ишло релативно глатко и без потреса.

Тако, например, Топличко-јабланичка и Андријевичка операција, извођене у оквиру плана наше Врховне команде за продор снага НОВ-е у Србију, односно два узастопна покушаја Немаца да спрече тај продор, итекако су доносили повремене кризе, које се нису баш лако и

без последица отклониле. У план нашег продора у Србију био је укључен срачунат ризик. Он се заснивао на извесним релативно поузданим прорачунима односа снага, простора и времена, али и на несигурним подацима, као што су: непријатељ и његова воља, Совјетска армија и њени планови, држање бугарске фашистичке армије итд. Али без обзира на то, у Србију се морало обавезно ићи, и то тако да се стигне — ни касно, ни сувише рано, итд. Међутим, сувише оштро немачко реаговање и напосе врло снажна непријатељска офанзива на младе српске дивизије у Топлици и Јабланици били су знатно појачали иначе постојећи ризик, и, створивши озбиљну кризу, довели у питање исход борби у топличко-јабланичкој зони. Та криза би била далеко лакша и од мањих последица да није при том искрсла грешка и непредвиђено наседање нашег Другог корпуса немачкој групацији „Драуфгенгер“, чиме су Немци успели да одложе за неколико (по ситуацији у Топлици и Јабланици критичних) дана продор оперативне групе наших дивизија у Србију. Слична криза, мада у другом виду, наступила је и у завршним борбама наших снага у Дурмиторској операцији, у оквиру другог покушаја Немаца да спрече продор снага НОВ-е у Србију. На концу, наша Шеста дивизија је ипак успешно пребачена преко доњег тока р. Таре, ка Првој пролетерској дивизији, а преко хиљаду рањеника евакуисано ваздушним путем. Сем тога, Трећа дивизија, ослобођена рањеника, одмах је прешла у противнапад и брзо ослободила изгубљени териториј — све до Чакора, док је Дванаести корпус, због тога што је упућен преко Херцеговине, закаснио за неколико дана са својим продором у Србију.

Потпунијим приказом и јачим наглашавањем свих оних бројних фактора који су и деловали у оваквим ситуацијама, свакако би се још више увећала вредност искустава која нам пружају такве операције.

Искуство ратова је потврдило да су у току историје биле подузимане многе војне акције, а да нису сагледани сви фактори ситуације или да су такве акције морале бити подузете на бази оног што се могло проценити. У таквим ситуацијама било је природно да се погрешни, тј. да се планира једна замисао, а да је пракса корегира и наметне сасвим другу. Исто тако, искуство показује да је често било и таквих акција у којим се потпуно изврше све процене и предвиђања, и на бази такве темељите и зреле процене ситуације потпуно разраде операциски планови (чак и у ситуацији кад је дотична страна у офанзиви и има готово толику премоћ да је скоро у стању да диктира развој ситуације), па ипак се покаже, на концу, да су и такви планови понекад морали у спровођењу да се знатно корегирају и да тек тада открију своје праве недостатке и слабости. Непријатељева воља и његова активност, као и подложност људи променама, ако ништа друго, често су били непредвиђени чиниоци ситуације, који су знали неумитно да унесу разлику између теорије и операциских планова, с једне, и праксе и њиховог спровођења с друге стране. Оваквих појава је итекако било у нашим завршним операцијама. Тако, на пример: напад наше 22 дивизије уочи пробоја Сремског фронта, као снаге на

сасвим помоћном правцу, идеално је маскирао наше главне ударе и тиме навео Немце на погрешну оцену и превремену употребу и оно мало слободних, отсечених резерви. Или, пробој Сремског фронта на сву дубину до Винковаца био је оперативним планом предвиђен да се изврши за три дана. Међутим, он је у пракси остварен за два дана. Затим, у пробоју Сремског фронта планом је било предвиђено да Трећа армија и Јужна група дивизија Прве армије форсирају реке Дунав и Драву, односно Саву, и, спајајући се у позадини Винковаца, извуку Сремску оперативну групу кроз јако утврђену зону немачке одбране. Међутим, догодило се потпуно супротно: Сремска оперативна група је продирала најлакше и најбрже, и уствари се она нашла у ситуацији да помогне Трећој армији, а нарочито Јужној групи дивизија. Слично се догодило и са непредвиђеним маневром Друге армије према Загребу. Указивање на оперативно-тактичка питања, односно искуства ове врсте, аутори, истина, нису сасвим изоставили, али су могли код ових, и још неких других операција, бити још потпунији и одређенији, тим пре што оваква искуства претстављају драгоцену помоћ у васпитању младих старешина.

Оцена рада појединих команди и штабова, наших, непријатељских и савезничких, у ратној историји претставља круну искуства. У књизи то важно питање није конзеквентно обрађено. Аутори су се свесно устручавали таквог потхвата. Можда и из жеље да би обезбедили већу објективност у изношењу стварних збивања или, пак, што не би могли свугде да буду доследни, због помањкања докумената. Но, и поред тога, они нису, местимично, могли избећи да ипак донесу своје закључке о раду неких штабова и команди, као и да даду оне које су већ донети од виших инстанца у току самог рата и који данас претстављају документовану историску грађу. Тачно је то да се коначни закључци ове врсте не могу сматрати исправним на основу става и мишљења само једне групе војно-научних радника. Но, пропуст је аутора што нису плански захватили ово питање и обрадили га смело и доследно. На тај начин, цело дело би претстављало много више до-речену и завршену целину.

Књизи би се могле ставити још неке мање замјерке. На пример, опису неких збивања дато је сувише места, уз детаљно сликање и неважних епизода (као што су оне борбе у Словенији у јулу и августу 1944 год.), док су, са друге стране, неки догађаји, истина претежно тактичког значаја, али поучни, потпуно изостављени или им је дато мало места или су непотпуно обрађени (као што су противнапади Треће и Двадесет девете дивизије у завршној фази Дурмиторске операције). Неки изузетно важни и поучни ратни документи цитирају се у савршено малом броју. И, најзад, није се увек доследно указивало на стварне изворе података, на основу којих је писано ово дело, те ће то претстављати озбиљну сметњу за темељито изучавање завршног периода рата, нарочито онима којима су теже доступни такви документи.

И поред изнетих слабости, књига „Завршне операције“ претставља значајно војно-историско дело које ће заузети видно место у нашој најновијој војној историографији. Без сумње, њиме су аутори дали видан допринос научној, историској обради завршних операција, а и самог завршног периода нашег Народнослободилачког рата. Празнине и слабости, које стоје, неће бити тако тешко отклонити на основу прикупљања и накнадног изучавања изворних докумената, јер већ садашњи оквир и садржина дела могу послужити као сигурна оријентација за даљи рад у томе правцу.

Обрађујући збивања завршног периода рата, аутори су захватили масу важних питања вођења рата, указујући на то како су се та питања решавала. Описујући многобројне примере руковођења борбеним дејствима: планирање, организацију и припреме операција и бојева; затим, обрађујући на живим примерима актуелна питања војне теорије, као што су: економија снага, садејство, маневар, упорност, иницијатива и изненађење, храброст, разум и лакомисленост у командовању, солидност и импровизација, улога резерви, прегрупације и концентрације, избор тежишта и начина дејства, улога човека и његове свести, морала и дисциплине, значај технике и организационог фактора, попуна губитака и обезбеђење нарастања снага итд. — аутори су успели да књизи даду карактер праве ризнице разноврсних ратних искустава, а напосе из области борбених дејстава. На тај начин пружили су нам могућност за даље употпуњавање и сређивање наших ратних искустава, толико нужних за ново и непрекидно унапређење наших савремених погледа и концепција вођења рата.

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Пуковник инж. МИХАИЛО КОКОЉЕВИЋ

ПРОБЛЕМИ ЗАШТИТЕ ИНДУСТРИЈЕ У РАТУ

У припремама индустрије за рат у савременим условима, њена заштита од дејства с копна, с мора и из ваздуха добија врло велики значај како због снажног дејства новог оружја, тако и због све већих могућности изненађења. Без ефикасне заштите не може се замислити прелаз индустрије са мирнодопске на ратну производњу, нити одржавање и проширење обима њене производње у каснијим фазама рата.

Извесно је да се у будућем рату, чак и у условима примене само конвенционалних средстава, могу очекивати далеко већа разарања, а у случају примене нуклеарног оружја проблем заштите постаће још тежи.¹⁾

У Другом светском рату напади из ваздуха, и поред наношења огромних губитака, нису могли проузроковати обустављање индустријске производње.²⁾ Тај циљ је био постижан посредним путем — потпуним паралисањем противничког саобраћаја.³⁾

Заштита индустрије може се спроводити путем разних мера, од којих су најважније примена подесног распореда, укопавање и маскирање, па ћемо се у даљем излагању задржати углавном на тим мерама.

Заштита путем подесног распореда

Подесан распоред индустријских објеката може се остварити погодном локацијом у току саме изградње нових објеката или евакуацијом постојећих капацитета на места која су с гледишта заштите повољнија.

¹⁾ Код Нагасакија је око 90% машина у индустрији на 2000 м од нулте тачке било озбиљно оштећено. Код челичних и бетонских конструкција ово оштећење је износило 33%, односно 25%. (К. Ружерон, Будући рат).

²⁾ Према неким подацима (К. Ружерон, Будући рат) су немачка и јапанска индустрија услед бомбардовања смањиле капацитете за 25%—35%, а ако се узме у обзир спречавање повећања производње, онда и за 65%—70%.

³⁾ Са отпочињањем систематског бомбардовања саобраћаја у Немачкој (половином 1944) дневни утовар на железницама је рапидно опадао тако да је износио: јула 1944 — 136.000 вагона, октобра 1944 — 121.000, децембра 1944 — 87.000, фебруара 1945 — 39.000, а марта 1945 свега 15.000 вагона (Die deutsche Industrie im Kriege, Duncker und Humblot, Берлин, 1954).

Постизање подесног распореда у току изградње

Постизање заштите индустријских објеката путем обезбеђења подесног распореда у току изградње има ту добру страну што омогућава постепено усмеравање развитка индустрије према захтевима одбране, уз вођење рачуна и о мирнодопским економским потребама појединих крајева. Међутим, овакав начин заштите може се у ширим размерама остварити само у дужем временском периоду. А с обзиром на брз развитак борбених средстава, која у извесној мери утичу и на карактер рата, у дужем временском периоду може доћи и до измене критеријума о томе који је распоред подесан. Поред тога, овим мерама се не решава проблем заштите већ постојећих капацитета, значајних за обезбеђење ратних потреба, а који би, због свог положаја, били у рату јако угрожени.

Овај начин заштите, поред осталог, захтева споровођење утицаја на перспективне планове развитка индустрије и на инвеститора, било путем економских мера у циљу стимулације, било принудним средствима предвиђеним одговарајућим законским прописима.

Досада је спровођење овог утицаја било усмерено на то да се омогући подизање капацитета који служе за обезбеђење најважнијих ратних потреба у областима које се могу сматрати као најмање угрожене; да се при изградњи искористе предности које пружа земљиште у погледу постизања што боље заштите од напада из ваздуха и активне одбране; и да се важни индустријски капацитети подижу што више деконцентрисано. Међутим, у савременим условима ове поставке ће важити само релативно, тј. само у погледу на оружје мање снаге и домета, које ће вероватно бити примењивано само против мање важних циљева.

О релативно сигурнијим и мање угроженим областима данас се може говорити само код највећих земаља, и то једино у глобалним размерама. За важне циљеве који су уносни и за дејства најефикаснијим оружјем практично не постоје мање угрожене области. Међутим, очигледно је да на све индустријске објекте неће бити усмерено најефикасније оружје. Најзад, свакако ће бити више угрожени они индустријски рејони који су изложени дејству ракета средњег и малог домета него они које противник практички може погодити само интерконтиненталним ракетама.

Предности које пружа земљиште практично ће скоро изгубити сваки значај ако се буде радило о организованом нападу ефикасним средствима на одговарајуће циљеве који су довољно уносни за примену оваквих средстава. Међутим, ове мере, нарочито у комбинацији с осталим видовима заштите, неће бити сасвим занемарене кад буду у питању рентабилни циљеви.

Најзад се може претпоставити да ће вероватноћа узајамног уништавања индустријских објеката присилити велике силе на деконцентрацију ових објеката за време мира у досада невиђеним размерама, што се већ назире у појединим земљама.

Подизање индустрије у областима које се могу сматрати најмање угроженим. — При спровођењу утицаја на инвестициону изградњу у недавној прошлости настојало се у првом реду да се капацитети значајни за ратну привреду не подижу у периферним областима које би вероватно прве пале под удар непријатељске копнене војске и морнарице. Међутим, као што је већ напоменуто, у савременим условима мења се појам периферних области у смислу радикалног проширења, тако да ће се и у великим земљама тешко моћи говорити о релативно сигурним областима. Но, ипак је вероватно да се и убудуће неће потпуно одбацити усклађивање локација најважнијих индустријских објеката с војним плановима. То не значи да ће се свака инвестиција подређивати потребама одбране, али провера локације сваког индустријског објекта омогућиће процену њихове сигурности у случају рата, као и правилније одређивање њиховог ратног задатка.

Заштита коришћењем предности које пружа земљиште. — Овај начин заштите остварује се подесним одређивањем положаја и распореда објеката при одређивању њихове уже локације. На пример, постављањем објекта у долини опкољеној брдима биће отежано његово бомбардовање из ваздуха, а нарочито напад авионима из бришућег лета који би у овом случају били најчешће коришћени због неповољних услова за ефикасно коришћење радара. Паралелно с овим проучавају се и могућности активне одбране, што није предмет овог чланка. Но, у савременим условима ове мере би имале практичног значаја само при заштити објеката за које постоји велика вероватноћа да неће бити нападани атомским и ракетним оружјем.

Деконцентрација објеката при изградњи. — Код овог начина заштите настоји се да се објекти подижу изван индустријских области и великих градова који као такви већ претстављају рентабилан циљ за противничку авијацију и ракете, а нарочито за напад атомским оружјем. У вези с овим било је у литератури на Западу дискусије о плановима изградње „линеарних“ и „хелијастих“ градова, у којима би и индустрија могла наћи своје место и где би и при већем броју становника губици од напада нуклеарним оружјем били сведени на најмању меру, али су ови планови одбачени као нереални. Но, ипак се о деконцентрацији градова и индустријских објеката води рачуна у свим земљама.

У САД број фабрика које су грађене у градовима са више од 100.000 становника пао је са половине (из времена пре 1940) на једну трећину (у периоду 1940—1947). Истовремено је порасла изградња фабрика у градовима са мање од 10.000 становника, тако да је од нових већих фабрика (вредности од преко једног милиона долара), чија је изградња одобрена у времену од 18 месеци после избијања рата у Кореји, око половина била лоцирана изван подручја великих градова, и то 30% у рејонима предграђа, а 25% у градовима са више од 100.000 становника.⁴⁾

У СССР је форсиран развој источних области уз истовремену деконцентрацију, тако да је учешће Урала у укупној производњи челика порасло од 21,4% у 1940 на 36,2% у 1955 години, а у производњи ливеног гвожђа од 18,2% у

⁴⁾ G. A. Lincoln, *Economics of National Security*, Prentice Hall Inc., New York, 1954.

1940 на 35,6% у 1955 години. Истовремено је опало учешће Украјине у укупној производњи челика од 48,8% у 1940 на 37,4% у 1955 години, у укупној производњи ливеног гвожђа од 64,7% у 1940 г. на 49,9% у 1955 години, а у укупној производњи угља од 50,5% у 1940 г. на 32,2% у 1955 години. Код нафте је такође извршено померање, тако да је у укупној производњи опало учешће Азербејџана са 71,5% у 1940 на 21,6% у 1955 години, а учешће Северног Кавказа од 14,9% у 1940 на 9,3% у 1955 години, док је истовремено порасло учешће Урала од 5,2% у 1940 на 23,1% у 1955 години, и учешће Поволжја од 0,7% у 1940 на 34,1% у 1955 години.⁵⁾ Но, у овој деконцентрацији свакако је одиграла улогу и евакуација индустрије у почетку Другог светског рата изазвана брзим продирањем Немаца.

У Немачкој је вршена деконцентрација индустрије у периоду 1936—1939 године, када је појачан индустријски потенцијал средњенемачког подручја (Хановер — Магдебург — Хале) у хемиској индустрији и индустрији горива за 72%, у индустрији челика и металне робе за 157%, у машиноградњи и аутомобилској индустрији за 93%, у електроиндустрији за 145%, у финој механици и оптици за 38%, док је пораст капацитета у западној Немачкој у истом периоду био знатно мањи. (Например, у хемиској индустрији и индустрији горива за 35%, у индустрији челика и металне робе за 114%, у електроиндустрији за 89%.⁶⁾

У Француској је у периоду 1928—1939 такође вршена деконцентрација, нарочито у индустрији мотора и авиона, и то путем давања дугорочних повољних кредита и издавањем у најам фабрика које је подигла држава. Тиме је тежиште ваздухопловне индустрије померено у централне, западне и југозападне области.

У Великој Британији до краја 1941 године 25% објеката изграђено је у северозападном делу земље, око 25% у средњој Енглеској, око 21% у североисточној, 13% у разним рејонима, а само 18% у великом Лондону. Уместо гигантског арсенала у Woollwich-у у близини Лондона, који је имао око 70.000 радника, подигнуто је у разним рејонима 10 предузећа са око 3.000 до 6.000 радника.⁷⁾

Деконцентрација при изградњи индустрије спроводи се како у погледу шире локације њених капацитета, тако и у погледу распореда појединих фабрика унутар индустријског рејона и појединих објеката унутар сваке фабрике. У ком степену ће се вршити деконцентрација зависи у првом реду од тачности погађања и површине која може бити захваћена дејством оружја од кога се желе објекти заштитити. Са развојем технике мењају се и норме у овом погледу.⁸⁾

Тешкоће при спровођењу мера заштите путем подесног распореда објеката у току изградње. — При спровођењу утицаја на инвестициону изградњу, ради постизања таквог распореда индустријских објеката који би у случају рата пружио веће могућности њихове заштите, наилази се на низ тешкоћа. Тако, например, изградња објеката

⁵⁾ Л. Фейган, Размещение производительных сил в СССР, Вопросы экономики № 10/1957.

⁶⁾ Die deutsche Industrie im Kriege, Duncker u. Humblot, Берлин, 1954.

⁷⁾ Л. Я. Эвентов, Военная экономика Англии, Огиз, Госполитиздат, Москва, 1946.

⁸⁾ Например, данас је већ превазиђен став Одбора за изворе националне безбедности САД (National Security Resources Board) који је до недавно сматрао да индустријска подручја, површине до 5 квадратних миља (око 13 квадратних километара), одвојена са око 10 миља (око 16 км) отвореног простора, као и градови до 50.000 становника, не претстављају рентабилан циљ за напад атомским оружјем. (Подаци узети из књиге G. A. Lincoln, Economics of National Security, Prentice Hall Inc., New York, 1954).

изван граничних области и важних стратемиских праваца, као и њихова деконцентрација на великом пространству, често нису у складу с економским условима за изградњу индустрије. У првом реду сам положај сировинске базе, нарочито код оних сировина које у току прераде губе знатан део тежине или код лако покварљивих сировина, одређује у извесном степену и локацију прерађивачких капацитета. Ако је сировинска база постављена периферно, онда није рентабилно ни подизање прерађивачких капацитета у боље заштићеним областима.

При деконцентрацији објеката могу се често прерађивачки капацитети приближити сировинској бази и уједно удаљити од великих концентрација становништва, саобраћајних чворова и остале индустрије. Међутим, постављање индустрије на боље заштићена места изван главних саобраћајних праваца поскупљује трошкове превоза сировина, полупроизвода и готових производа. Изградња фабрика изван великих градова такође је скопчана са поскупљењем транспортних трошкова, са изградњом уређаја за трансформацију и пренос електроенергије итд., а највеће тешкоће настају у вези са стручном радном снагом која се може привући у нове фабрике само ако јој се обезбеде задовољавајући станови, потребни комунални објекти, одговарајуће саобраћајне везе и сл., што све захтева утросак доста времена и средстава. Особито је скупа изградња издвојених колонија изван насељених места, те је подесније да се колоније граде у непосредној близини макар и мањих насеља.

Постизање растреситог распореда појединих објеката унутар фабрике такође изазива поскупљење како изградње саме фабрике, тако и технолошког процеса у току производње.

Дакле, подесним распоредом индустријских објеката у току саме изградње, и поред својих добрих страна, не може се обезбедити у потпуности заштита индустрије у рату, те је зато неопходно спровођење и других мера у овом циљу.

Евакуација

Поред заштите индустрије путем постизања погодног распореда у току њене изградње, као допунска мера коришћена је и евакуација. Она је обично примењивана ради заштите важних предузећа у великим градовима или у непосредној близини саобраћајних чворова који би били изложени нападима из ваздуха, као и ради заштите предузећа у периферним областима које би вероватно биле прве под ударом непријатељске копнене војске и морнарице. Примена евакуације индустријских предузећа је новијег датума. Она је дошла до пуног изражаја тек у Другом светском рату, и то у СССР где је у условима брзог продирања непријатеља с успехом евакуисано 1360 великих индустријских предузећа. И остале европске земље вршиле су у том правцу припреме, али услед брзих успеха Немаца евакуација претежно није извршена. У савременим условима примена евакуације, нарочито у

ширим размерама, биће знатно отежана, али ће се у извесним случајевима морати и на њу рачунати.

И у условима класичног рата евакуација индустрије је повлачила за собом низ проблема, од којих су били највећи смањење капацитета, тешкоће прихвата и правилно одређивање времена извршења. Ове би се тешкоће, свакако, у условима савременог рата увећале до огромних размера.

Смањење производних капацитета услед евакуације настаје у првом реду због тешкоћа при демонтажи постројења, нарочито ако се ради о старим и гломазним уређајима, услед недостатка потребних уређаја за утовар, као и немања довољно транспортних средстава. Даље смањење настаје услед немогућности евакуације свих коопераната који сарађују са евакуисаним предузећем, као и услед тешкоћа око проналажења такве локације која би пружиала све што је потребно за поновно успостављање пуног капацитета. И сама деконцентрација приликом евакуације — која је неопходна како у циљу боље заштите, тако и због прилика на прихватним локацијама — може довести до смањења капацитета, јер онемогућава коришћење заједничких погона, односно појединих машина и уређаја за више производа. Као пример може се навести јапанска ваздухопловна индустрија која је у Другом светском рату приликом дислокације у мање погоне у циљу заштите од напада из ваздуха изгубила, према америчким проценама, око 55% капацитета.⁹⁾

Тешкоће прихвата извиру у првом реду из самог обима евакуације који у развијеним земљама мора бити велики и поред најригорознијег ограничавања на највиталније капацитете. Обим евакуације свакако ће зависити од конкретне ситуације сваке земље, али је чињеница да у многим развијеним земљама, и поред раније поменутих настојања, још постоји велика концентрација индустрије око великих градова који могу бити привлачни циљеви за напад нуклеарним оружјем. Осим тога, у многим земљама, и поред досада предузетих мера, још увек се велике концентрације индустрије налазе у граничним областима. Прихват тако великог броја капацитета требао би да се изврши на местима која одговарају посебним, како економским тако и специфично војним условима.¹⁰⁾ При томе се морају бирати такве нове локације које се могу што брже и са што мање инвестиција оспособити за прихват и наставак производње. Међутим, очигледно је да би се, с обзиром на знатан обим евакуације, као и потребу да се иде у мања места, тешко могло проћи без већих инвестиција.

Правилно одређивање времена извршења евакуације такође претставља велики проблем. Почети са евакуацијом најважнијих ка-

⁹⁾ G. A. Lincoln, *Economics of National Security*, Prentice Hall Inc., New York, 1954.

¹⁰⁾ У економске услове, као што је делом већ раније поменуто, спадају: погодан положај сировинске базе, енергетских извора и потрошача, као и саобраћајне везе с њима и са изворима репродукционих материјала, могућност добијања потребне радне снаге и подмирења њених најважнијих потреба и сл. У специфично војне услове спадају: могућност активне одбране од напада са копна и мора, погодност пасивне заштите објеката од дејства из ваздуха и сл.

пацитета чим наступи веће заштраване међународне ситуације, значило би још пре почетка рата изазвати велике поремећаје у привреди, створити разне проблеме, као: пресељавање породица стручних радника и службеника, запошљавање оних који остају у ранијим местима и сл. Поред овога, то би значило и прекид највиталније производње баш у време када треба да се створе што веће резерве у готовим артиклима, с обзиром да се могу очекивати озбиљнији прекиди у производњи после избијања непријатељстава. Ако би се почетак евакуације одложио за касније, значило би опет оставити важне капацитете под ударом противничких ваздухопловних, копнених и поморских снага, које их могу уништити, што се свакако не би могло искупити благовременом производњом већих резерви у готовим артиклима.

Међутим, очигледно је да могућност изненадног напада може довести у питање и само извршење евакуације у заштреној међународној ситуацији. Према томе, била би целисходна само евакуација важних капацитета још за време мира, када се не очекује скоро избијање рата, или евакуација тек после избијања непријатељстава. Но у овом другом случају вероватно би силаина удара и динамичност операција довела у питање евакуацију ширег обима и у највећим земљама, те би се ова мера могла применити на релативно мали број најважнијих капацитета и појединих уређаја. У овом циљу неопходно је благовремено извршити комплексну анализу ситуације у свакој појединој грани, као и код сваког важнијег капацитета.

Наведене тешкоће изазивају потребу да се још за време мира детаљно проуче могућности евакуације индустрије, да се изврши правилан избор капацитета који долазе у обзир за евакуацију, да се одреди погодно време њеног извршења, као и да се благовремено изврше солидне организационе и материјалне припреме како на старим, тако и на прихватним локацијама.

Укопавање

Заштита индустријских објеката путем укопавања почела је да се примењује још пре Другог светског рата, а у току самог рата примењена је у ширем обиму у многим државама, нарочито у Немачкој, Јапану и Шведској. У савременим условима ово је један од најефикаснијих начина заштите и њега све више примењују развијене земље, а нарочито Шведска, која поред економске снаге има и подесне природне услове за изградњу сигурних и сразмерно јевтиних подземних објеката.

Укопавање индустријских објеката може се извести на више начина: коришћењем постојећих подземних галерија у рудницима и каменоломима (као што је примењивано у Немачкој, Чехословачкој и Јапану), бушењем специјалних галерија, изградњом посебних зграда, — приземних, с једним, два или више спратова (највише примењивано у Шведској), или изградњом армиранобетонских објеката у земљаним ископима који се касније затрпавају (на пример, фабрика топова подигнута пред Други светски рат у Чехословачкој).

Примена нуклеарног оружја у извесној мери отежава и усло-
жава овај вид заштите. У првом реду поставља се проблем обезбеђења
улаза од свих врста дејства, а нарочито радиолошког. Спречавање
уношења производа накнадне радијације са одећом, обућом, матери-
јалом, транспортним средствима и сл. врши се путем херметичког
затварања улаза и помоћу специјалних уређаја за деконтаминацију.
При заштити од подземних нуклеарних експлозија јавља се проблем
проучавања геолошког састава земљишта на коме су укопани инду-
стриски објекти ради утврђивања опасног домета потреса.

С обзиром на потребну дебљину заштитног слоја здравице,¹¹⁾
подземне галерије тунелског типа више одговарају савременим усло-
вима него бетонски објекти израђени у земљаном ископу покривени
земљом. Овакви објекти дошли би у обзир само за мање и нарочито
важне радионице, и то у случајевима кад је земљиште непосредно за
копање галерија. При томе је најбоље да бетонски објекат има облик
што приближнији коцки, јер се тиме повећава његова чврстоћа. По-
треба за слојем здравице велике дебљине ствара тешкоће и при изради
улаза који морају да буду у што окомитијим стенама.

Сматра се да је најбоље да подземне фабрике буду и за време
мира у сталном погону, јер се тиме надокнађују трошкови инвести-
ције и најбоље одржава потребна готовост, пошто при извршењу из-
ненадног напада не би било времена за пребацивање важних капа-
цитета из надземних у подземне објекте. Поред тога, омогућено је
одржавање инсталација у исправном стању, а особље се привикава
на рад под земљом. Да би производња оваквих фабрика била рента-
билна, потребно је — поред специфично војних услова, као и земљи-
шних услова који омогућују сигурну и лакшу изградњу — задовољити
и одговарајуће економске услове.¹²⁾

Изградња галерија поред надземних фабрика у које би се по
потреби преносила поједина одељења или целе фабрике далеко је
несигурнија с обзиром на могућност изненађења, а и само одржавање
оваквих објеката знатно је теже.

Маскирање

При заштити индустријских објеката у току Другог светског
рата значајну улогу је одиграло маскирање.¹³⁾ С обзиром на усавршену
технику довођења авиона, односно вођеног пројектила, на циљ, сакри-
вање објеката путем маскирања у савременим условима биће знатно

¹¹⁾ По немачким подацима од 15—40 м, а за подземне експлозије 60 до
100 м, а по неким новијим подацима и више стотина метара.

¹²⁾ Поред раније поменутих услова, — од којих је најважнији погодан
положај сировинских база, нарочито ако сировине приликом прераде губе знатан
део тежине или су покварљиве, — овде је важна могућност снабдевања водом,
решавање проблема отпалих вода и сл.

¹³⁾ Добар пример примене маскирања имамо код немачког Ваздухоплов-
ног истраживачког института (Luftfahrtforschungsanstalt) „Херман Геринг“, који
је заузимао површину од око 6,5 км² са више од 70 лабораториских зграда по-
дигнутих у брезовој шуми код Брауншвајга, а на који су у току целог рата пале

теже. Но, ипак, и код усавршених средстава за проналажење циљева примена маскирања отежаваће, односно спречавати њихово непосредно осматрање из авиона, а тиме и прецизно гађање, због чега ће се оно вероватно примењивати и у будућем рату, првенствено као мера заштите од класичног оружја.

Маскирање се врши не само у циљу отежавања непосредног осматрања, него и ради ометања успешног снимања из ваздуха. Услед усавршавања инфрацрвене фотографије поставља се проблем одабирања боја за поједина маскирна средства, јер инфрацрвени снимци лако откривају разлику између природних и вештачких боја због разлика у апсорпцији и рефлексији видљивог и невидљивог дела спектра.¹⁴⁾

Успешно маскирање захтева знатна средства, нарочито ако се ради о индустријским објектима, јер је неопходно маскирањем обухватити све зграде на одређеној просторији. Познато је да је непотпуно маскирање не само некорисно, већ и штетно, јер може још више привући пажњу непријатељских осматрача.

При маскирању индустријских објеката утиче се на њихов облик и боју. Променом облика објекта, мења се и његова сенка. То се може постићи стварањем таласастих неравнина око објеката на којима се сенка ломи, или пошумљавањем површина око објекта дрвећем разних висина (нарочито у циљу маскирања фабричких димњака). Сенка се може учинити мање уочљивом и путем нарочитог осветљавања, али то захтева знатне издатке.

Најбоља се заштита постиже ако се о маскирању води рачуна још при изградњи индустријских објеката, — да се што више искористе природни услови, — за које треба бирати места с разноликом позацином, нарочито брда и пошумљене просторе. Поред тога, несиметричан распоред објеката, као и њихов различит облик, знатно отежавају осматрање. Најзад, маскирање ће бити знатно олакшано ако се при конструкцији објекта буде водило рачуна и о избору материјала за кровове и сл. О овом треба водити рачуна како код новоградњи, тако и при проширењу постојећих капацитета.

Понекад се при изградњи нових објеката за маскирање користе други објекти који имају сасвим различиту намену од објекта који се маскира.¹⁵⁾

само 2 бомбе (подаци узети из књиге Lesli E. Simon, German Research in World War II, John Wiley and Sons, New York, 1951).

Према америчким подацима (Strategic Bombing Survey XX/1947) улазни тунели јапанских подземних фабрика били су тако добро маскирани да се нису могли пронаћи ни на послератним фотографијама, чак ни на основу података добијених од америчке Инспекције стратeгиског бомбардовања.

¹⁴⁾ На пример, вештачка зелена боја испада тамнија од природног зеленила. Детаљније о овоме видети у чланку ппукoвника Д. Николића „Утицај инфрацрвених зрака на маскирање“, Војно-технички гласник бр. 8/1956.

¹⁵⁾ На пример, у Јапану, у близини станице Каџура, југозападно од Кјота изграђена је фабрика за израду клипњача за авиомоторе испод једног вијадукта, на месту где је овај прелазио друм. Иако фабрика није бомбардована, ово ипак није срећно решење, јер је сам вијадукт могао бити бомбардован. (Strategic Bombing Survey XX/1947).

Накнадно маскирање се врши пошумљавањем, засејавањем траве и побусењавањем, бојењем (једноставним, у виду камуфлаже мрља и декоративним бојењем у виду слика лажних објеката), затим путем декорација у виду мрежа које носе маскирни материјал, помоћу кулиса којима се облаже индустриски објекат у циљу прикривања, применом покретних и сталних макета које се постављају ради стварања слике простора који није уносан за бомбардовање (сељачке куће, дрвеће, пластови сена и сл.), лоградњом анекса на индустриским објектима тако да они добију изглед мање важних објеката, изградњом лажних објеката који треба да привуку непријатељски напад из ваздуха и тиме да га отстрани од правог објекта, итд.

Накнадно маскирање хемиским путем, пуштањем дима и магле, које је коришћено код објеката који заузимају веће површине а не могу се успешно маскирати на неки други начин, имаће вероватно убудуће мању примену с обзиром на тешкоће благовременог откривања противничких авиона и ракета услед њихових великих брзина.

Код подземних фабрика је важно да се добро маскирају улази. У Шведској је ово често решавано подизањем изнад улаза у објекте зграда које одговарају околном терену, тако да се саобраћај обавља испод њих. Прикривање улаза захтева брижљиво довођење прилазних путева и индустријских колосека и њихово свођење на минимум, што опет може да се неповољно одрази на производњу.

Успешно маскирање прилазних и унутрашњих путева и индустријских колосека важно је и код надземних индустријских предузећа. Ово се постиже постављањем заштитних маски, сађењем дрвећа, изградом лажних траса, итд. Нарочито је важно да се путеви не завршавају код појединих објеката него да продужавају поред њих до следеће нормалне комуникације.

Маскирање дима из фабричких димњака претставља посебан проблем, нарочито при употреби горива ниског квалитета и застареле конструкције ложишта. У вези с овим морају се предузимати посебне мере међу којима и потребна реконструкција ложишта. Решавање овог питања обустављањем ложења за време напада из ваздуха не би се могло применити услед кратког времена које стоји на расположењу за узбуђивање.

Успешно маскирање не може се спровести ако се не буде одржавала строга дисциплина и ако се не буду спречавали сви поступци који врше демаскирање, као: откривен саобраћај, остављање осветљених прозора, обављање радних процеса који изазивају јаку светлост (на пример, заваривање) на непокривеном простору итд.

Остале мере заштите

При изградњи индустријских постројења, поред напред наведених мера, могу се предузети и посебне мере које се тичу саме конструкције, као што су: примена бетона појачане заштитне моћи (додавањем челичних струготина, лимонита, барита, магнезита и сл.), избегавање изградње вишеспратних фабричких зграда, примена че-

личних и ојачаних армиранобетонских скелетских конструкција које лакше издржавају потрес, примена подељених конструкција које чине збир засебних, лабаво спојених целина — чиме се локализује рушење, смањење прозора, односно њихово потпуно уклањање, с тим да се обезбеде вештачко осветлење и вентилација и сл.

Извесни објекти траже *специфичну заштиту*. На пример, код електрана (нарочито код хидроцентрала) често се примењује укопавање дела постројења (на пример, машинске хале), а као посебан проблем поставља се заштита брана које у случају рушења могу да поплаве велика подручја. Овде се примењују разни видови заштите, од којих су најважнији израда уређаја који омогућавају брзо и контролисано пражњење акумулација да би се спречила поплава, као и израда специјалних мрежа за задржавање ваздушних торпеда, а које се стављају испред бране. Саме акумулације маскирају се помоћу пливајућих острва обраслих зеленилом, а користе се и посебне мере за маскирање надземних објеката. Разуме се, примена нуклеарног оружја знатно смањује могућност заштите надземних хидроенергетских објеката.

При решавању проблема смештаја термоелектрана под земљу, који је успешно решаван у Шведској, главно је да се правилно реши довод ваздуха и одвод дима.

Поред осталих мера неопходно је да се у индустријским предузећима организује *заштита од пожара* обезбеђењем резервног система за снабдевање водом, као и потребних ватрогасних справа.

За одржавање континуелне производње треба обезбедити резервне изворе за покривање *потреба у електроенергији, пари, води* итд. При томе треба по сваку цену обезбедити бар минималне количине потребне за одржавање најважнијих погона за време прекида нормалног снабдевања услед напада.

Мере за обнову производње при настанку прекида обухватају и *припрему резервног материјала за оправку* зграда и опреме, као и стварање потребних екипа за оправке и њихово увежбавање још за време мира.

При спровођењу свих ових мера не треба заборавити на *заштиту радника* у фабрикама и насељима. Ако се не може укопати цела фабрика или њени најосетљивији делови, могу се изградити склоништа за особље. При томе бетонска склоништа класичног типа пружају заштиту на 600—800 м од нулте тачке, при експлозији номиналне нуклеране бомбе у ваздуху.¹⁶⁾ Још бољу заштиту пружају масивна бетонска склоништа и склоништа у галеријама. При изградњи склоништа треба водити рачуна да ће после давања знака узбуне остати мало времена за склањање, те се склоништа морају градити што је могуће више деконцентрисано. Најзад, склоништа морају бити јасно означена.

Обезбеђење *пружања прве помоћи* такође спада у мере за заштиту индустрије. За екипе за пружање прве помоћи треба предвидети одговарајућа склоништа.

¹⁶⁾ Атомско оружје и заштита, ВИЗ ЈНА, 1957.

Од велике је важности да се у индустриским предузећима обезбеди ефикасан систем узбуњивања и да се повремено врше вежбе у циљу провера организационе и материјалне готовости свих предвиђених мера за заштиту.

*

Да би се одредила улога сваке од напред наведених врста заштите индустрије, потребна је комплексна војна и економска анализа конкретних услова у једној земљи. Но, једно је сигурно: да је њихова ефикасност данас уопште неупоредиво мања него у условима примене класичног оружја. Уопште узев, може се рећи да се заштита путем подесног распореда индустрије може више остварити у току изградње и дислокације постојећих капацитета за време мира него евакуацијом у заостреној ситуацији или у току самог рата. При томе се мора водити рачуна о томе да претерано подређивање изградње војним потребама може неповољно утицати на стандард становништва, а тиме посредним путем и на саму готовост земље за одбрану.

Потреба за растреситим распоредом индустрије иде у прилог изградње већег броја мањих фабрика које ће радити у кооперацији. Такође се намеће потреба разбијања постојећих великих фабрика у мање погоне па и по цену губитака у укупном капацитету. Ово је примењивано у Другом светском рату, а у будуће ће се ово питање вероватно још више заострити. Међутим, опасност прекида па и дезорганизације саобраћаја не иде у прилог оваквом решењу, па ће се вероватно морати примењивати компромисна решења, у зависности од очекиваних ратних услова.

Од свих мера за заштиту у савременим условима најзначајније је укопавање којем ће се вероватно убудуће посвећивати све већа пажња.

Најзад, припреме за заштиту индустрије морају се ускладити и са плановима активне одбране, имајући у виду да ће нарочито бити брањени капацитети који се, због гломазности уређаја, тешкоћа демонтаже, као и немогућности снабдевања сировинама, не могу евакуисати, а имају одлучујући значај за ратну привреду, као например објекти металургије и машиноградње.¹⁷⁾

¹⁷⁾ Интересантно је мишљење француског војног писца К. Ружерона који предлаже да се овакви објекти укопају и да се у тим подручјима за њихову заштиту изграде објекти сталне фортификације.

ДУНАВ КАО МЕЂУНАРОДНА ВОДЕНА КОМУНИКАЦИЈА

Дунав је после Волге највећа европска река, која дужином свога тока од извора до ушћа, са непуних 2.900 км, пресеца или додирује 8 држава, а један део од њих међусобно и разграничује. Велики део речног тока ове реке протиче кроз богату и густо насељену Панонску низију, која је, како то историја показује, била вазда поприште крвавих ратова, које су у том простору водили разни завојевачи Европе и Азије.

Ова највећа низија централне Европе са Влашком низијом и нафтоносним подручјима у захвату Карпатског система на истоку, као и богати индустријски рејони западне Европе, утицаће током времена на то да Дунав постане јака водена комуникација великог капацитета, чија ће трговинска флота играти огромну улогу у размени добара западне, централне и источне Европе, а и ван тога простора.

Пошто Дунав једним већим делом свог пловног тока протиче кроз наш национални географски простор, то су и многи историјски догађаји који су се одиграли око Дунава везани за нашу старију и новију историју. Наш национални териториј у захвату Дунава често је био под притиском интереса великих сила и због тога су наши народи били много пута приморани да оружјем бране своје сопствене интересе од разних завојевача који су продрли у Дунавски базен.

Историска улога и значај Дунава

Пре свега, треба истаћи да је Дунав најзначајнији и најинтересантнији на делу свога тока кроз пространу Панонску низију. Ова велика низија се издужила у географском простору, који је ограничен са западом Алпима, на југу Динарским планинским системом, а са севера и истока огромним карпатским луком, који у Ђердапској Клисури пресеца ток Дунава и сужава његово корито на око 150 м.

Још у далекој историји, пре неколико векова, ова је низија била објекат напада разних завојевача, који су се сручили на обале Дунава продирући из Азије преко источне Европе и Карпата.

Први народи који су себи формирали државу на обалама Дунава били су Келти. Они су ту основали своје насебине, дали своја имена рекама и планинама тако да и сам Дунав носи њихово име.

Грци су, као познати трговци, такође основали бројне колоније у захвату Дунава и на тај су начин своје трговачке путеве, сем истока и запада, пренели на север у Панонску низију и даље у западну, северну и источну Европу.

Од I века пре наше ере па даље, све до IV века, на север продиру Римљани. Дунав и Рајна постају границе између Римљана и Германа за један дужи временски период од неколико векова. Бројни објекти које су Римљани оставили, а које време до данас није уништило, сведоче о њиховом присуству у овим крајевима (Емона — Љубљана, Сирмиум — Митровица, Сингидунум — Београд, мост код Турну Северина, итд.). Римљани су такође успешно развијали пловидбу Дунавом и његовим притокама, вукући жито из Влашке и Панонске низије за Италију.

Од IV до VIII века настаје провала Хуна који су успели да под врло окрутним Атилом разоре и опљачкају око 70 римских градова и опустоше Панонску низију.

После Хуна на историску позорницу ступа Византија, која покушава да се докопа богате Панонске низије. Она у томе успева и у захвату Дунава изграђује 80 утврда. Падом Византије престаје и њен утицај у Панонској низији, а на обале Дунава избијају нови народи — Словени и Мађари. Ови последњи успевају да се учврсте у централном простору Панонске низије и да остале народе потисну из ове низије на периферни и планински део који ограничава саму низију.

Отоманска империја са Турцима претставља једног новог снажног азијског завојевача, коме је пошло за руком да у XVI веку изврши дубок продор у централну Европу, преплави Панонску низију, избије под зидине Беча и успостави на Дунаву границу између истока и запада, и да на тај начин за неколико векова учврсти феудални поредак у једном делу европског простора.

Сламање турске моћи и потискивање Турака из Европе ствара нову ситуацију у Панонској низији. Развој капитализма у централној и западној Европи омогућио је стварање двеју јаких сила — Немачке и Аустро-Угарске, чија је политика доминације и експанзије довела до два велика светска рата, који су опустошили и ову велику Панонску низију. Обале Дунава су и овога пута биле поприште великих битака.

Сва ова историјска збивања у току векова оставила су у Панонској низији печат свога времена. Дунав је као јака водена комуникација служио свим наведеним завојевачима као важан водени пут како за превоз војске, тако и за превоз добара из окупираних територија. Може се рећи да су углавном три фактора одредила његов значај: богатство Панонске низије и других економских подручја у захвату његова слива, богатство Дунава рибом и, коначно, промет и трговина великог броја држава, које су повезане његовим речним током. Сваки завојевач је ту тражио, пре свега, своје економске интересе, а у тражењу тих интереса дошло је до економских супротности, политичких сукоба и коначно до ратова.

Пловност Дунава, речне флотиле и промет

Дунав је најдужа река у централној Европи, а дужина пловног тока износи му 2.591 км. Ова пловност статистички се рачуна од Улма низводно до ушћа у Црно Море. Према тој рачуници Дунав је неплован само на једној десетини свога тока. Но пловност Дунава не можемо рачунати изоловано од његових притока, јер је пловни систем дунавског слива јединствен, независно од режима пловидбе на појединим рекама. Аналогно томе, ако узмемо у обзир разне споредне руке у делти, пловне притоке, којих има око 60, вештачке канале итд., онда целокупна пловна мрежа Дунава износи око 6.000 км. Кад разматрамо питање пловности Дунава, онда мислимо на могућност пловидбе почев од шлепова па до бродова разне тонаже.

Дунав није свуда плован за такве јединице, бар не од Регензбурга узводно. Због тога је нужно да извршимо класификацију пловности према висини тонаже, те да видимо какве пловне јединице Дунав може да прими. Део тока Дунава од Улма до Регензбурга служи углавном локалној пловидби, за други део од Регензбурга до Браиле раније је био усвојен тип бродова до 600 тона носивости, а делом од Браиле до ушћа у Црно Море могу да плове поморски бродови од око 1.000 тона док рајнски тип пловних јединица износи 1.200—1.500 тона. Овакво усвајање одговарало је економским потребама протеклог периода, јер су такве пловне јединице могле да апсорбују сав робни промет предатне економске размене Дунавског базена.

Данас све више расту потребе привреде развијених земаља за већим утоварним простором, тако да већ данас Дунавом плове бродске јединице од 1.000 тона носивости до града Комарна, а морски бродови, који су раније пловили до Браиле, сада плове узводно до Београда.

Што се тиче конвоја, средњи и доњи ток Дунава може да прими једновремено конвоје од 10—12 пловних јединица, док Ђердап може да прими конвој од свега три такве јединице због тешкоћа с којима је скопчана пловидба Ђердапском Клисуром.

Потребан је био дуг временски период па да се дође до данашњих пловних објеката на Дунаву. Све до XIX века на Дунаву су се стварале и дејствовале флотиле многих народа који су водили борбу неколико векова. Све ове флотиле су биле дрвене конструкције са различитом погонском снагом.

Сматра се да су борбе ових флотила на Дунаву окончане миром у Београду 1739 године, а самим тим је била завршена и њихова улога која је била огромна у току неколико векова. Снабдевање и превоз војске, спречавање пловидбе и трговине на Дунаву, опсада градова итд., били су њихови основни задаци.

Тек у XIX веку настаје други период дунавских речних флотила. У том периоду изграђени су бродови гвоздене конструкције са парним погоном. Овакве бродове прва употребљава на Дунаву Аустрија за остварење својих циљева на Балканском Полуострву. Са таквом изграђеном речном флотилом Аустрија улази у I светски рат,

јер је велики део пловног речног тока Дунава био у њеном поседу — готово цела Панонска низија. Но распадом Аустро-Угарске у I светском рату распада се и њена флотила, а пловне јединице су подељене на силе победнице.

У периоду између два рата на Дунаву су поново организоване ратне речне флотиле Аустрије, Чехословачке, Мађарске, Југославије, Бугарске и Румуније, а у току самог II светског рата Трећи Рајх држи превласт на Дунаву својом ратном речном флотилом, да би је у завршном периоду рата предао дунавској флотили Совјетског Савеза и ратној речној флотили ЈНА.

Посебно треба истаћи велику улогу ратне речне флотиле ЈНА при завршетку нашег ослободилачког рата. Наша ратна речна флотила садејствује на Дунаву и Сави са јединицама I армије и совјетске армије, обезбеђује превоз технике при форсирању Дунава и учествује у снабдевању Сремског фронта. Године 1944 Дунав је био врло важан комуникациски правац за снабдевање јединица Црвене армије, које су наступале обалама Дунава у правцу Будимпеште.

Напори и успеси које је наша ратна речна флотила постигла у овом кратком периоду рата нису мали, ако се узме у обзир чињеница да се почело од ничега. Југословенско речно бродарство сачекало је II светски рат са око 900 јединица и са око 450.000 тона носивости. Губици ЈРБ у рату су били огромни. Путничких бродова је изгубљено око 95%, теретних бродова 70%, тегленица свих врста 66%, или: у вучној снази губици су износили 76%, а утоварном простору око 70%.

Значај дунавске водене комуникације у I и II светском рату

Концепција Немачке у I светском рату била је »Drang nach Osten«. За реализацију ове концепције остварен је блок централних сила, са Немачком, Аустро-Угарском и Турском. Турска је била врло важна за централне силе, јер се налазила на врло важном географском простору који је био у интересној сфери Немачке ратне политике. Турска је стала на страну централних сила, јер је рачунала са повратком изгубљених територија и престижа у Балканским ратовима. Централне силе нису имале повољне комуникације за везу са Турском. Савезници су блокирали Турску са мора, а међународни пут долином Мораве био је у рукама Србије. Једино решење за централне силе било је да се ослободи моравска комуникација за везу с Турском и да се ова веза појача пловним путем Дунавом и даље Црним Морем. У том смислу је окупирана Србија 6. IX 1915 год. Овим је за централне силе и Дунав добио много већи значај као водена комуникација.

Колико је порасла важност Дунава после окупације Србије 1915 год. најбоље се види из количине терета који је прошао кроз Сипски канал у току ратних година. Тако је, на пример, до окупације Србије 1915 год. кроз Сипски канал прошло око 100.000 т терета у току године дана, а у 1917 год. око 2 милиона тона, да би 1919 год. превоз

поново пао на око 100.000 т, што је условљено поразом централних сила у рату.

Сматра се да је у току II светског рата Немачка из окупираних подунавских земаља Европе превозила Дунавом око 60% прехранбених артикала и сировина за своју индустрију. Исто тако је познато да је Немачка у току II светског рата водила рат на два фронта и да су немачке трупе на Балкану снабдеване великим делом Дунавом, јер је железнички саобраћај на свим правцима за исток био паралисан ударцима савезничке авијације, а у Југославији ударима НОВЈ.

Немачка црноморска флота ефикасно је снабдевана Дунавом свим ратним средствима, па су чак њиме и подморнице, у деловима, превожене у Црно Море, а и велики део ратних бродова пребациван за пловне реке слива Црног Мора.

Совјетска је армија у току II светског рата снабдевала Дунавом трупе II и III украјинског фронта приликом наступања од Црног Мора до Беча када се Дунав налазио на операциској просторији. Совјетска дунавска флотила превезла је за потребе ова два фронта само материјала 310.676 тона и око 785.550 људи. Сем овога, за ова два фронта превезена је Дунавом још и маса другог ратног материјала.

Снабдевање Београда 1944/45 године, иако у врло тешким условима, вршено је успешно Дунавом и његовим притокама. У том периоду највећу опасност за пловидбу Дунавом представљале су разне врсте мина које су Немци пустили низ Дунав, а савезници бацали из ваздуха, и које су нанеле нашој и совјетској ратној флотили осетне губитке. Совјетска ратна речна флотила је ефикасно садејствовала са јединицама II и III украјинског фронта у последњој етапи рата. Ово садејство је дошло јако до изражаја за читаво време док се Украјински фронт наслањао на реку Дунав. У току садејства флотила је највише примењивала тактичке десантне операције. Десанти су вршени углавном и највише брзим оклопним чамцима.

У том периоду дунавска речна флотила СССР-а извршила је од ушћа Дунава, односно до померања операциске основице са Дунава, око 20 тактичких десантних операција. Најважније од ових тактичких десантних операција у II светском рату биле су следеће: форсирање ушћа р. Дунава на делти, у циљу пресецања отступнице немачкој флоти, десант у рејону Герјен, у циљу напредовања јединица III украјинског фронта, десант у рејону Радвањ Моч, у циљу напредовања јединица II украјинског фронта, десант у Комарну у циљу освајања града Комарна, десант у Бечу, у циљу заузимања бечког моста и коначно десант код Опатовца заједно са јединицама наше армије, у циљу успостављања мостобрана и пресецања правца повлачења Немаца ка Вуковару.

У периоду између два рата на Дунаву је била развијена јака трговинска флота свих прибрежних држава. Ова флота је по утоварном простору заузимала прво место иза Немачке флоте на Рајни. Иако је Дунав по дужини пловног тока далеко премашао Рајну, његов годишњи терет у просеку износио је две трећине онога на Рајни. Ово због тога што је тип дунавске носивости пловних објеката знатно

мањи од типа носивости рајнских пловних објеката, како је то раније изложено.

Но, без обзира на то, утоварни простор дунавске речне трговачке флоте између два рата је јако порастао. До II светског рата сва бродарска друштва на Дунаву располагала су са око 2 милиона тона утоварног простора. ЈР бродарство је у 1939 години пренело 2,866.600 т робе и 1,200.000 путника са 1.205 разних пловних јединица, да би у 1957 достигло цифру од 3,727.000 т са 808 пловних јединица изнад 50 т носивости и тиме престигло предратни ниво. Укупан промет Дунавом пре I светског рата износио је око 19 милиона тона у току једне године, а између два рата се нешто повећао.

Промет Дунавом првих година после II светског рата био је нешто у опадању. За ово постоје разни узроци. Један од највећих су спољно политичке прилике после II светског рата, чија се компликација одражава и у блокади трговине међу блоковским силама. Последница тога је та да су источноевропске земље оријентисале своју трговинску размену са Совјетским Савезом. Ова размена је углавном каналисана железничким комуникацијама, тако да је промет Дунавом донекле опао.

Производња житарица у Дунавском базену одмах после II светског рата, а посебно у Панонској низији, знатно је смањена — што је такође утицало на смањење промета Дунавом.

Развој наше трговачке поморске флоте после II светског рата и оријентација наше спољне трговине на свеска поморска тржишта каналисали су наш увоз и извоз на јадранске луке, што је такође донекле утицало на смањење дунавског промета, а главни разлог је био недостатак утоварног простора настао због губитка у пловним јединицама за време рата. У II светском рату уништен је велики део речних пловних објеката, а у првом реду дунавских, тако да је Немачкој остало око 70% њене предратне тонаже, док је један део аустријске тонаже припао Совјетском Савезу, а остале државе, као Мађарска, Бугарска и Румунија, нису успеле да знатно повећају своју предратну тонажу.

Данас је промет Дунавом већ у знатном порасту у односу на предратно стање, а с обзиром на јефтиноћу превоза робе речним путевима уопште, перспектива развоја речног промета је врло велика.

Дунавска мрежа канала

Огромне могућности које пружа трговина Дунавом смањене су самим тим што је пловност у горњем току ограничена на бродове до 120 т носивости, а с друге стране што се та пловност, идући узводно, завршавала код Улма. Даљи претовар робе вршен је на железнице, а са железница по потреби на пловне објекте Рајне. Зато се родила идеја о изради канала Дунав — Рајна. То је тзв. „Лудвигов канал“ који је израђен у времену од 1836—1845. Његова дужина износи 172 км, а прима бродове носивости до 127 тона. Овај канал има око

стотину устава потребних за савлађивање висинске разлике воденог тока.

Немачка је пред II светски рат предвидела оспособљавање Лудвиговог канала за пловидбу бродова рајнског типа. Рок завршетка радова предвиђен је до 1945 год. Успон од Дунава износио је 126 м а силаз до р. Мајне 295 м. Предвиђено је било да се ова висинска разлика савлада са 69 устава. Поједине уставе имале би 300 м дужине и 12 м ширине, тако да би у такву једну уставу могао стати један конвој од 3 шлепа по 1.500 т носивости са реморкером. Овим би каналом бродови са товаром могли пловити директно из Црног у Северно Море. Ово би за неколико хиљада км скратило пут превоза робе из црноморских лука до обала Северног Мора. Траса овог канала би се исто тако везала са р. Везер, чиме би Дунав добио везу са Северним Морем преко два велика пристаништа — Ротердама у Холандији и Бремена у Немачкој.

Пред II светски рат Немачка је била иницијатор израде још двају канала који би везали Дунав преко р. Мораве, и то једним краком за Одру, а другим краком преко Оломоуца и Пардубица за Лабу. Ови канали би били израђени, према првобитној замисли, за бродове носивости до 1.000 т. Треба истаћи и идеју за прокопавање канала Дунав — Некар, који би везао Дунав са доњом Рајном и даље на југ са француским системом канала, чиме би се добила још једна веза са Средоземним Морем.

Сплет ових канала: Дунав — Мајна — Рајна, Дунав — Некар — Рона, Дунав — Одра — Лаба и средње немачки канал за везу Рајна — Везер — Лаба — Одра повезао би уствари три мора: Црно, Северно и Балтичко, а са друге стране овим би каналима били повезани најбогатији рејони Дунавског базена са индустриским центрима западне Немачке.

Међународно уређење пловидбе Дунавом

Пловидба Дунавом отежана је била још од давнина низом природних препрека, као што су: теснаци, брзаци, падови, плиткоћа корита итд. Појава бродова са гвозденом конструкцијом и парним погоним сусреће се са препрекама Дунава нарочито у пределу Казана, где су јако дошли до изражаја подводни гребени и брзина воденог тока, и на ушћу у Црно Море, где је плитко корито.

Дунав се улива у Црно Море у виду делте са три крака. Од ова три крака северни је најважнији јер одводи у Црно Море 63% дунавске воде, средњи крак одводи 7% воде, а јужни крак око 30%. Овај северни крак, тзв. Сулина, је најважнији, јер је тежиште саобраћаја усмерено овим правцем све до Браиле. Ушће на овом краку је најдубље и то му је предност.

Но Дунав носећи огромну количину воде у Црно Море засипа на ушћу своје корито донесеном земљом чиме отежава пловидбу великим бродовима.

Пошто је Дунав међународна река, то је уређење пловидбе Дунавом могуће било уредити једино преко једног међународног форума. Ово уређење пловидбе односило би се углавном на уклањање опасности у његовом кориту, затим обезбеђење слободе пловидбе Дунавом као и на увођење јединственог режима пловидбе Дунавом код свих прибрежних држава на целом његовом току. Сва ова питања пловидбе Дунавом решавана су до данас међународним уговорима.

Тако се чл. 108 и 109 одлуке донете на Бечком конгресу утврдило начело слободе пловидбе међународним рекама. Париским уговором од 15. III 1856 године ова начела су проширена и на пловидбу Дунавом. Овај је уговор предвиђао стварање двеју комисија: Економске дунавске комисије и Прибрежне комисије. Економска дунавска комисија имала је за две године да уклони све препреке у Дунаву. У њен састав ушле су и земље које немају никакве територијалне везе с Дунавом, као што су Турска, Велика Британија итд. Циљ ових држава је био да некако кроз ову комисију обезбеде себи монопол пловидбе Дунавом. Прибрежна комисија је, поред уређења корита Дунава, имала да се стара о пловидби на Дунаву по престанку рада Економске дунавске комисије. Судбина ових комисија је била различита. Рад Прибрежне комисије саботиран је од стране Аустро-Угарске тако да није ни дошла до изражаја, а Економска дунавска комисија, која је требала да постоји свега две године, претворила се у Сталну комисију и као таква и данас постоји.

Међутим, дефинитивно уређење пловидбе Дунавом решено је на Берлинском конгресу 1878 године, с тим што су радови на уређењу Казана поверени Аустро-Угарској, а прибрежне су државе требале да пруже олакшице при извођењу тих радова. Радови у Казану су се састојали: у просецању пет узастопних прагова, кроз које су изграђени канали, бацању у ваздух једног дела гребена да би се проширило корито, подизању неколико уздужних насипа, а да би се савладала Гвоздена врата, прекопан је добро познати Сипски канал дуг 2.840 м, који је прокопан кроз српску територију. Пад воде у овом каналу износи 5 метара у секунди, односно 18 км на час.

Узводно је пловидба конвоја у Сипском каналу вршена помоћу специјалног реморкера, а касније је у Сипском каналу уведена локомотивска вуча за чије исправно функционисање гарантује наша земља. На делти Дунава извршени су следећи радови: на целом каналу Сулини извршено је багеровање, а дубина корита је повећана од 2,5 на 7,5 метара, а сем тога је просечно још неколико мањих канала, чиме је дужина рукава смањена за око 11 морских миља. С овим је канал способан за пловидбу морских бродова до пристаништа Браиле.

После I светског рата 1919 године створена је нова институција, тзв. Међународна дунавска комисија, с тим да преузме функцију некадашње Прибрежне комисије на тај начин што би Бердапски отсек имао посебну управу која би Румунију чинила одговорном за пилотажу, а Југославију за сервисне радове. После II светског рата у Београду је 18. VIII 1948 године потписана конвенција о режиму пловидбе Дунавом. Потписници ове конвенције били су: СССР, Бугарска, Ма-

ђарска, Румунија, Украјина, Чехословачка и ФНРЈ. Конвенцију нису потписале као прибрежне државе Аустрија и Немачка због својих економских обавеза према Западу, али су режим пловидбе Дунавом регулисале билатералним уговорима са појединим државама.

Основне одредбе ове конвенције прокламују слободу пловидбе Дунавом за све трговачке бродове и робу свих држава на бази равноправности, и то на целом дунавском току од Улма до Црног Мора. На делу дунавског тока где је Дунав гранична река између двеју држава путници и роба у транзиту ослобођени су царинских формалности. Пловидба Дунавом забрањена је за све ратне бродове недунавских земаља.

Конвенција о режиму пловидбе Дунавом која је потписана у Београду 1948 године је уједно последњи међународни политичко-правни акт који је донесен као један од низа докумената међународног значаја од Париског мира 1856 године па до данас. Овим актом је још једном потврђен велики значај овога међународног воденог пута.

На основу изложеног могли бисмо извести следећи закључак:

— У условима развоја нових саобраћајних средстава, а посебно наглог развоја ваздушне флоте, не треба очекивати опадање значаја водених путева и водених пловних објеката, јер ће се у догледном времену тешко моћи наћи замена транспортној моћи којом данас располаже дунавски водени пут.

— Дунав је, без сумње, и велика водена препрека, што се показало у свим досадашњим операцијама у захвату његових обала. Међутим, неоспорно је да ће савремена ратна техника и ову препреку моћи савладати са смањеним тешкоћама, али ће ова препрека и даље чинити одређене тешкоће савременој армији и њеној масовној техници која ће бити каналисана на постојеће мостове или пловна транспортна средства при форсирању воденог тока.

— Нагли развој светске трговине све више захтева коришћење водених путева због рентабилног превоза, а околност што Дунав својим пловним током већ повезује обале Атлантског Океана и Црног Мора јасно указује на огроман значај Дунава као садање и будуће водене комуникације, и на перспективу развоја речног саобраћаја како за време мира, тако и за време рата.

— Наведени подаци нам јасно показују пут којим треба ићи при студији географског фактора да бисмо подвукли оне елементе који могу имати позитиван или негативан утицај на извођење потребних радњи у одређеном географском простору.

ОДЗИВИ ЧИТАЛАЦА

Генерал-мајор **МИТАР ВУЈОВИЋ**

„ОПШТЕВОЈНО ШКОЛОВАЊЕ ОФИЦИРА СЛУЖБИ“

У чланку под горњим насловом¹⁾ покренуто је једно актуелно и, по мом мишљењу, важно питање, па сматрам да би било корисно када би се о њему развила шири дискусија.

Чињеница је да савремени официри служби, поред своје уже специјалности, треба да располажу и знањима из многих других области (општевојним, политичким, техничким, из природних наука, историје, језика, итд.), али је за дискусију којим од ових знања треба дати предност.

Писац чланка заступа гледиште да официри служби, поред своје уже специјалности, треба у првом реду да располажу солидним општевојним знањима, па између осталог каже:

„Данас све више преовлађује гледиште да савремен официр службе не би смео много да заостаје у општевојном образовању од општевојних старешина, а поготову они официри који према својим функционалним дужностима заузимају, или у перспективи треба да заузму, руководећа места у одређеним службама у вишим командама...“

Иако писац чланка не оспорава потребу да официри служби, поред свог ужег стручног (специјалистичког) знања, располажу у довољној мери и ширим стручним знањима, ипак ми се чини да истицање у први план захтева да официри служби у првом реду располажу општевојним знањима може довести до запостављања потреба за стицањем ширих стручних знања, којима, по мом мишљењу, у савременим условима треба дати предност.

Правилно функционисање служби у оквиру штабова и јединица у целини мислим да се неће моћи у довољној мери огарантовати тиме што ће официри служби (интендантске, санитарске, ветеринарске, техничких и осталих) имати добро општевојно образовање (које по обиму није мало ни једнострано да би се могло узгред стећи), већ тиме што имају минимум овог образовања али располажу солидним стручним и специјалистичким знањима која ће им омогућити да сагледају како своју улогу, задатке и обавезе, тако и могућности своје службе у целини и потребе сваког борца и јединице.

¹⁾ Генерал-мајор Јефта Јовановић: „Општевојно школовање официра служби“ — Војно дело бр. 3/58, стр. 200.

Поред солидног познавања своје службе, официри служби морају располагати како ширим знањима која се односе на примену њихове службе у армији, тако и оним која су везана за одговарајуће научне гране у целини (економику, здравство, транспорт итд.). Ниједан проблем из делокруга појединих служби у армији не може се посматрати изоловано од проблема одговарајућих служби у грађанству. Официри служби, а нарочито они на руководећим дужностима, морају познавати не само проблеме своје службе у мирнодопским и ратним условима, него и општу проблематику из тог домена, како у квиру земље у целини тако и по републикама, областима, покрајинама итд. Довољно је поменути само нека питања која засецају у проблематику појединих служби, као: тржиште, промет робом, снабдевање великих градова и индустријских центара, утицај атомске енергије на животне потребе, занављање и чување резерви и сл. — за интендантску службу; или лечење болести које наступају као последице радијација, деконтаминација итд. — за санитарску службу, па да се види колико су озбиљни и сложени проблеми које треба да проучавају официри служби, ако желе пратити проблематику своје службе и своје пословање у армији саображавати нивоу развоја земље и владајућих друштвених, економских и др. односа. Ниједан посао, односно делатност било које службе, не може се успешно обављати ако се посматра само са уско стручног аспекта, већ се мора познавати одговарајућа проблематика у најширем смислу.

Дакле, само солидна стручна спрема, са добрим познавањем друштвено-економског развоја, уз поседовање неопходних општевојних знања, омогућиће официрима служби да са успехом прате проблематику своје службе и извршавају одговарајуће задатке.

Ако се све ово има у виду, као и околност да ће сва ова проблематика у савременим условима постајати све сложенија, моћи ће се видети неопходност да школовање официра служби буде у првом реду усмерено на стицање широких стручних знања. Давање предности општевојним знањима могло је имати оправдања само у време кад су службе биле још недовољно развијене, што у почетку (став I, фуснота 2) констатује и сам писац чланка. Но, може се и данас наићи на мишљења да је рад официра служби једноставнији и лакши од рада општевојних официра и да ови могу без великих напора ући у проблематику служби и обављати у њима одговарајуће дужности.²⁾

²⁾ Оваква мишљења се делимично наилазе код извесних официра родова који се радо јављају за преквалификацију у разне службе, мислећи да ће са расположивим општевојним знањем, уз минимално стручно знање које ће добити преквалификацијом, моћи добро обављати одговарајуће послове и лакше напредовати. Но није потребно наглашавати да су они оваква мишљења морали брзо мењати када су почели те службе дубље проучавати и обављати у њима сложене послове.

Са развојем армија повећавана је обимност и сложеност појединих служби, па су и поједине гране прерасле у самосталне службе. Тако је у неким армијама у току Другог светског рата из интендантске службе била издвојена исхрана, и организована као посебна служба од најнижих јединица до највиших команди. Ово је, изгледа, сада код неких армија поново учињено. Иако се то односи првенствено на велике армије, мислим да ово, као и констатација писца да се „у многим армијама официри служби (нарочито виши) деле, према функцијама које обављају, на оперативно-организациске и техничке органе“, доста убедљиво показује како су службе све више заокупљене разним проблемима.

Најзад, при решавању проблема школовања кадра за интендантску, санитетску, ветеринарску, техничку и саобраћајну службу, о чему је реч у поменутом чланку, мора се водити рачуна и о чињеници да ће нова техничка достигнућа, а нарочито нова оружја, изменити многе погледе и ставове у поставкама о појединим службама, до којих се било дошло на основу искуства из Другог светског рата и ранијих ратова. Свака се служба мора више или мање преиспитати, па нешто одбацити, а доста новог додати. Тако ће се доћи и до закључка о томе којим знањима при школовању официра служби треба дати предност. При том се мора имати у виду и улога општевојних руководиоца који су позвани да обједињују рад и руководе свим службама у командама.

Мислим да предње излагање упућује на закључак да ће савремени официри служби у првом реду имати потребу за проширењем својих стручних знања. Но то неће искључивати могућност да се официри неких служби школују и у највишим општевојним школама, с тим што ће то бити само појединачни случајеви који неће утицати на оформљавање општег става у погледу школовања официра служби у целини.

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

General Vilar G. Vijmen

DOKTRINA ARMIJE SAD I NJEN UTICAJ NA VOJNU STRATEGIJU¹⁾

»*Taktička doktrina.* — Osvrćući se na važan činilac taktičke doktrine, treba ukazati na sledeće: naše taktičke koncepcije o budućim borbenim dejstvima niti predviđaju niti odriču upotrebu taktičkog atomskog oružja. Već i samo postojanje tog oružja u rukama neprijatelja uslovljava buduću borbenu prostoriju, bez obzira na to kada će i da li će atomsko oružje uopšte biti upotrebljeno. Pored toga, ubojno dejstvo klasičnog oružja toliko se posle Drugog svetskog rata povećalo da bi, na primer, jedinice koje su bile angažovane u Koreji, mogle danas prouzrokovati puštoš čak i bez upotrebe atomskog oružja.

Međutim, bilo bi naivno pretpostaviti da će se agresor uvek utezati da protiv jedinica ili ciljeva na bojnopolju upotrebi neko taktičko oružje kojim može zameniti drugih 10 oružja. Rizik taktičke odmazde protiv jedinica na bojnopolju predstavlja opasnost koja se može prihvatiti i koja je sasvim različita od one izazvane rizikom od odmazde zbog strategijskih nuklearnih udara koji mogu uništiti čovečanstvo.

Pošto usvajamo princip da se uništenje neprijatelja može postići okruženjem, obilaskom ili njegovim razbijanjem, moramo uvek raspolagati dovoljnom taktičkom vatrenom moći da bismo neprijateljske mase smanjili na podnošljivu meru. S obzirom na to da i dalje moramo nastojati da svoje ciljeve postignemo pomoću veće pokretljivosti i boljom idejom manevra, ne smemo nikad zaboraviti da je odnos našeg i neprijateljskog ljudstva u razmeri 8 : 1 u njegovu korist. Serija Pirovih pobjeda koja bi imala za posledicu ne-

srazmerno iscrpljivanje američkih efekti-va i ljudstvu, bila bi upravo porazna za našu zemlju, kao što su Napoleonove pobjede konačno bile porazne za Francusku.

Borbeno osmatranje. — Drugi, mnogo složeniji, problem na koji sada nailazimo na atomskom bojištu, jeste poboljšanje borbenog osmatranja.

Sredstva i jedinice za pronalaženje ciljeva i borbeno osmatranje moraju stalno stajati na raspolaganju komandantu, koji je neposredno dužan da, na osnovu dobijenih podataka, preduzme odgovarajuća dejstva. U brzo promenljivim situacijama, na koje moramo biti spremni, ne smemo čekati da se jedan cilj potpuno pojavi da bi mogao biti identifikovan, određen po mestu ili potpuno otkriven. Moramo biti sposobni da otkrivamo ciljeve na bojnopolju, u dubokoj neprijateljskoj pozadini, dok su još u formiranju. Moramo, takođe, biti sposobni da iz podataka dobijenih od sistema borbenog osmatranja izvučemo za-ključke o prirodi događaja pre nego što se oni dogode. Naši komandanti KoV moraju, takođe, imati mogućnost osmatranja zone između i pozadi svojih jedinica, kao i ispred fronta tih jedinica na velikim otstojanjima.

Da bi se zadovoljili svi ovi zahtevi, veliki je napor bio usmeren usavršavanju elektronskih i drugih tehničkih uređaja za pronalaženje neprijateljskih instalacija i dejstava. Pošto se ova tehnička sredstva upotrebljavaju sa naše teritorije i unutar nje, njihov domet u izvesnom smislu ograničavaju zemljište, magla, sneg i izmaglica. Kako sada stvari stoje, jedini način da se poveća domet pomenutih sredstava, bar na dubini proboja, leži u iskoriscavanju letućih platformi opremljenih tim instrumentima, pomoću kojih bi se nadletali sumnjivi neprijateljski rejon.

Vertikalna pokretljivost. — Za uspešno prilagodavanje uslovima atomske bitke, ništa nije manje značajna ni potreba za vertikalnom pokretljivošću. Ukoliko ne bismo bili sposobni da iskoristimo treću di-

¹⁾ The United States Army — Its Doctrine and Influence on US Military Strategy, by General Willard G. Wyman, *Military Review*, SAD, mart 1958.

Dajemo izvod iz predavanja američkog generala Vijmena, komandanta KoV, koje je održao u decembru 1957 u Vazduhoplovnoj ratnoj školi SAD. — Prim. red.

menziju u taktičke svrhe, bili bismo u nemogućnosti da se uspešno suprotstavimo brojno nadmoćnijem neprijatelju, koji ovom mogućnošću već raspolaže u velikom stepenu. Značaj vertikalne pokretljivosti neprijatelja ravan je značaju napretka neprijatelja u pronalazaženju strategijskih oruđa sa kojih je nedavno skinut veo tajne. Slično neprijateljskim kopnenim snagama, i mi moramo imati taktička vazдушna sredstva koja će nam omogućiti:

— prebacivanje patrola i jurišnih jedinica, u jačini do borbene grupe, namenjenih za osvajanje važnih prostora i iskorišćavanje eksplozija taktičkih atomskih oružja;

— prebacivanje ojačanih jedinica u dubinu ili prema bokovima u cilju zadržavanja ili presretanja neprijateljskog prodiranja, odnosno preduzimanja takvih dejstava;

— brzo prenošenje posada sa oruđima i ostalom borbenom opremom na bojni polju, naročito preko prirodnih ili veštačkih prepreka.

Koncepcija pokretnih snaga. — Do sledećeg leta sve će naše divizije biti modernizovane. Petornom formacijom povećan je broj boračkog ljudstva u odnosu na administrativno i skraćen je lanac komandovanja. Rakeete za atomska gađanja zamenile su veliki deo klasične artiljerije iz sastava divizijskih grupa za podršku.

Vazдушnom transportu dat je veliki prioritet, koji i zaslužuje s obzirom na svoju strategisku pokretljivost.

Budni na mogućnost da neprijatelj može udariti na nas preko mora, mi smo 3 godine radili na onome što nazivamo koncepcijom pokretnih jedinica, koja danas daje našim taktičkim jedinicama spremnost, potrebnu gotovost, čak i u ovom prelaznom periodu. U okviru organskih sredstava, svaka pešadiska divizija ima organizovane i obučene pokretne jedinice, obrazovane od združenih rodova. Ove jedinice imaju mnogo veću vatrenu moć, prema broju ljudi, nego što je to bio slučaj sa ranijim formacijama. U 1 pešadiskoj diviziji u Fort Riliju, naprimer, svaka borbeno grupa je u stanju da obrazuje pokretnu jedinicu sa većom vatrenom moći nego što ju je imao jedan pešadiski puk u danima Drugog svetskog rata, mada ta grupa ima danas manje ljudi nego što je imala tadašnja pešadiska četa.

Spajanjem tenkova, artiljerije, automatskog oružja, strelaca, inžinjerije, sredstava veze i drugih elemenata za podršku u čvrsto zbijenu pokretnu skupinu velike

taktičke samostalnosti, unapred smo pripremili svoje divizije za rastresitost i fluidnost atomskih dejstava. Posle eksperimenata, izvršenih u okviru atomskih vežbi sa jednom pokretnom jedinicom — brojno sličnom bataljonu — jedan komandant divizije izrazio je mišljenje da bi tri takve pokretne jedinice, u datoj situaciji, mogle isto tako uspešno izvršiti zadatak kao što bi to učinila čitava divizija upotrebljena na klasičan način.

Da bismo mogli brzo angažovati svoje pokretne jedinice, što će atomska dejstva i zahtevati, moramo pre svega eliminisati glomazne poslove i postupke. Umesto uobičajenih borbenih zapovesti treba upotrebljavati proste kodirane signale, kako za otpočinjanje taktičkih dejstava koja već ranije moraju biti dobro uvežbana, tako i za rukovođenje borbom.

Rad sa pokretnim jedinicama potstakao je u celoj KoV težnju za prilagođavanjem zahtevima atomske bitke i pomogao nam »da razbijemo ljusku navike«. Naročito je značajan uticaj koji je ovaj rad imao u pogledu osposobljavanja mladih trupnih starešina da misle na nov način i da smelo i odlučno rukovode združenim rodovima.

Zajednička doktrina. — Mere preduzete za prilagođavanje već raspoloživih sredstava uslovima atomske bitke, nisu bile namenjene isključivo doktrini KoV. Mi smo usko saradivali sa drugovima iz taktičkog vazduhoplovstva na izradi novog priručnika za zajednička vazduhoplovnokopna dejstva, koji je izdat septembra 1957 godine.

Pored svih prednosti, naša nova zajednička doktrina pomoći će nam da obrazujemo »vojno operativni centar« (*Army Operations Center*) koji pretstavlja novu koncepciju za povezivanje u jednu jedinstvenu ustanovu svih sada raspoloživih sredstava, kako bi se pomoglo komandantu jedinice KoV da upravlja vatrom i rukovodi manevrom potčinjenih jedinica prema svojoj zamisli. Ustvari, to je modernizovana verzija ranijeg centra za koordinaciju vatrene podrške (*fire support coordination center*), stim što su mu dodata sredstva PAO, avijacija jedinica KoV i elektronska sredstva. Ova koncepcija biće ostvarena kako u korpusima tako i u armijama i centri će biti pod rukovodstvom G-3. Prema tome, stari glomazni centri za zajedničke operacije su odbačeni, a vazduhoplovstvo će obrazovati male pokretne operativne centre za aviopodršku u okviru sadejstva sa KoV.

U toku ove godine (1958) nadamo se da ćemo izvršiti slične poslove u pogledu stvaranja zajedničke doktrine za vazduhoplovne i amfibijske operacije. Neosporno je da postoji potreba za ažuriranjem naše zajedničke taktičke doktrine. Svaki dan koji sada izgubimo, opirući se promenama, može biti plaćen krvlju u budućim bitkama.

Razvoj budućih zahteva. — Da bi se mogle suprotstaviti neprijatelju, SAD su u svim prošlim ratovima bile prisiljene da usavršavaju taktiku i sredstva tek po otpočinjanju neprijateljstava. Ovo se više nikad ne sme ponoviti. Moramo se postarati da ubuduće ovaj nedostatak pripadne neprijatelju.

Najznačajniji korak u ovom smislu preduzet je 1956 godine kada je u Fort Ordu, Kalifornija, obrazovana vojna laboratorija, u kojoj su podvrgnute proveravanju akademske teorije koje se odnose na novu doktrinu. Ime naše vojne laboratorije je »Centar KoV SAD za borbene eksperimente« (*United States Army Combat Development Experimentation Center*, ili skraćeno *CDES*). Centar ima oko 50 oficira, 20 visokostručnih naučnika i 3.000 vojnika, namenjenih isključivo za izvršenje opita radi dobijanja realnih i tačnih rezultata na kojima ćemo bazirati svoju buduću taktičku doktrinu.

Već nam pristižu korisne ideje iz mnogih oblasti koje sam ranije pomenuo. Naprimer, stvarni vojni opiti pokazuju da buduća ofanzivna i defanzivna taktika teže da se sliju u jednu sa jedinstvenim ciljem: »Zadrži (prikuj) neprijatelja radi uništenja!« Često se može pomoću samo taktičke vatrene snage postići cilj manevra. Najzad, sredstva za vatrenu podršku često su određivala plan i brzinu manevra u stepenu koji ranije nije bio poznat.

U budućoj bici, čija je slika ostvarena u Fort Ordu sa realizmom koji samo moderna naučna tehnologija može da stvori, jasno je prikazano da glomazni štabni poslovi, detaljne zapovesti i improvizovane taktičke grupacije iz prošlosti mogu biti od velike opasnosti.

Pored toga, da bi se poboljšale i proverile operativne koncepcije koje su proizišle iz deduktivne analize, eksperimenti pomenutog Centra počeli su da daju korisne podatke i nepobitne ideje za usavršavanje metodologije, koja će se primenjivati pri proveravanju novih borbenih formacija. U ovom času ne znamo kakav će u 1977 biti sastav osnovnih borbenih elemenata KoV; ali dosadašnja istraživa-

nja u Centru ukazuju na to da će se proces povećavanja vatrene snage u odnosu na broj ljudstva ubrzano nastaviti. Tokom vremena i sve većim tehnološkim napretkom, operacije će se sastojati od zajedničkih dejstava malih, snažnih i samostalnih jedinica, sa ogromnom povećanom zemaljskom i vazдушnom pokretljivošću.

Buduće operacije na zemlji. — Evo u kratko nekih taktičkih karakteristika budućih operacija na zemlji:

Mi ne vidimo više nikakve linije rovova koje su nam poznate iz prošlih ratova, nema ljudskih masa koje čekaju u rezervi, niti mnogobrojnih puteva zakrčenih kamionima koji se kreću ka frontu. Ustvari, ne vidimo nikakav front. Vidimo samo poprište borbe. Na njemu, na dubini od 100 i više milja²⁾, vidimo male pokretne jedinice, rastresito razvijene, sa međuprostorima koji se mere miljama, a ne više jardima³⁾. Iako njihova brojna jačina može, ali ne mora, biti veća od jačine ojačane streljačke čete iz Drugog svetskog rata, ipak njihova vatrene moć može prevazići vatrenu moć ranijeg pešadiskog puka i može obuhvatiti sve kalibre divizijske artiljerije. Sa takvom vatrenom moći ove jedinice gospodare neposednutim međuprostorima između njih. Za vreme pokreta jedinice su zaštićene od radijacije i toplotnog dejstva zaštitnom kožom. Za vreme odmora one se ukopavaju radi potpune zaštite i maskiranja.

Čak se i jezik kojim se govori o operacijama razlikuje od jezika iz prošlosti. Nove koncepcije traže nove definicije za stare termine — čak i nove reči za izražavanje misli. Naprimer, reč »odbrana« ne znači više ono što je značila za vreme Drugog svetskog rata. U nekim situacijama zapovest za »odbranu« stvarno nalaže aktivno dejstvo, kako bi se neprijateljskoj jedinici naneo udarac pre nego što bi mogla preduzeti koordinirani napad. U slovim atomske bitke, zadobijanje i držanje inicijative mnogo je važnije od zauzimanja i držanja jednog oslonca na zemljištu.

Ofanzivne i defanzivne operacije. — Pri ofanzivnim operacijama, borbene jedinice se brzo kreću i dejstvuju u vrlo rastresitim porecima. Kada nastupi potreba, jedinice se mogu brzo grupisati u cilju izvršenja određenog zadatka, a posle toga mogu brzo zauzeti ponovo rastresit raspored. Napadna dejstva izvode se neprekidno bilo vatrom, bilo manevrom ili kombi-

²⁾ Milja = 1.609 m.

³⁾ Jard = 3 stope ili 91,44 sm.

novano. Kao i u prošlosti, potrebno je ovladati taktički značajnim rejonima, stišto se moraju izabrati oni koji će omogućiti uspešno rukovođenje bitkom, brzo razbijanje neprijateljskih snaga, uspešnu u potrebu sopstvenih atomskih oružja, obezbediti dobro polje vida za rad elektronskih sredstava, odnosno koji će neprijatelju uskratiti slične pogodnosti.

Taktička odbrana je gipka, pri čemu jedinice često menjaju svoje položaje — prema opštem planu. Ceo front je zastrt borbenim osiguranjem, čije se jedinice mogu ogorčeno boriti, povlačiti bez otpora, vršiti snažne protivnapade, pa čak i napade na uobičajen način. Ova zavaravajuća dejstva imaju za cilj da zbune neprijatelja, da ga navedu da pre vremena angažuje svoje jedinice, da se stvore rentabilni ciljevi za dejstvo atomskog oružja, odnosno pogodni uslovi za preduzimanje ofanzivnih dejstava radi uništenja neprijatelja vatrom ili manevrom.

Borbena zona. — Svaki deo borbene zone, koji je značajan za izvođenje operacija, može trenutno biti stavljen pod da-

lekometnu vatru — bilo atomsku ili neatomsku — pomoću vođenih raketa, raspoređenih u dubokoj pozadini. Udaljenje ovih oruđa za podršku zavisi od elementa situacije i mnogih geografskih činilaca, tako da danas nikome nije moguće da ovo tačno predvidi. Prema tome, smatram da je opasno sputavati naš razvoj postavljanjem proizvodnih ograničenja u pogledu veličine dometa ili krutih definicija o budućoj borbenoj zoni, koje uostalom, neprijateljske kopnene snage mogu potpuno zanemariti.

»Depopulacija« pretstavlja još jedan aspekt iz naših koncepcija o budućoj bici koji je štampa pogrešno protumačila. Smanjenje prosečnog broja ljudi po kvadratnoj milji ni na koji način ne smanjuje ukupan broj ljudi koji će biti potreban na prilično dubokoj borbenoj zoni. Naprotiv, potencijal savremenih oruđa u nanošenju gubitaka čini verovatnijim pretpostavku da će nam biti potrebno mnogo više obučanih ljudi za buduća borbena dejstva na zemlji, nego što je to ikad ranije bio slučaj«.

Major **M. R. V. Berouz:**

DIVIZIJA U ATOMSKOM RATU

U vodećem američkom opštevojnom časopisu prikazan je članak pod gornjim naslovom,¹⁾ u kome se još jednom razmatra problem strukture savremene divizije. To je samo dokaz da je ovaj problem još uvek aktuelan i da mu još nije pronađeno definitivno, ili bar dugoročno rešenje.

*

Pisac u uvodu naglašava da organizaciju divizije određuje taktika. Prema tome, divizija namenjena za atomsko ratovanje treba već po svojoj formaciji da izrazi onu taktiku koja će verovatno i biti primenjena u takvom ratu. Suprotstavljajući razne tipove divizije u okviru NATO-a jedne drugima, pisac dolazi do zaključka da su pešadijske divizije isuviše glomazne, dok su oklopne u severozapadnoj Evropi hendikepirane nedostatkom pešadije. Po njegovom mišljenju, najpogodniju formaciju pretstavlja takozvana laka divizija.

¹⁾ The Division in Atomic Warfare, by Major M.R.W. Burrows, *Military Review*, SAD, maj 1958 (Preštampano iz *Revue Militaire Generale*, Francuska, april 1957).

Ova divizija bi imala 165 tenkova i 336 oklopnih transportera za ljudstvo i toliko isto mitraljeza. Njena bi jačina bila striktno ograničena na 10.000 ljudi, stišto bi štabovi i druge jedinice bili smanjeni na realni minimum, ili stavljeni pod komandu korpusnog štaba.

Ovakva divizija odgovara piščevoj koncepciji *atomskih dejstava* i on je smatra najefikasnijom za ratovanje u nuklearnim uslovima. Da bi ovo dokazao, on upoređuje laku sa normalnom britanskom pešadijskom divizijom i pomoću cifara izvodi zaključak o njenoj ekonomičnosti i rentabilnosti. Međutim, najinteresantniji deo članka pretstavlja, besumnje, njegova taktičko-operativna strana, u kojoj ima zanimljivih razmatranja o upotrebi *lake divizije* u raznim situacijama.

O d b r a n a. — Zbog teškoća u snabdevanju municijom i pogonskim gorivom, u eventualnom nuklearnom ratu bio bi angažovan relativno mali broj divizija. Stoga se računa da će divizija morati da brani front od najmanje 15—16 km. Ovakvo širok front, bez obzira na vrstu divizije koja ga brani, ne može protivstati odluč-

nom napadu ukoliko ne bude ispred sebe imao odgovarajuću prepreku. Odbrana divizijske zone mora se, dakle, zasnivati na prepreci i zaštitnoj snazi iza koje će se razviti dotle skrivena glavna jedinica.

Načelno govoreći, postoje dva načina za odbranu prepreke: pešadijom ili pokretnim trupama. Glavni nedostatak »pešadijske« odbrane je u tome što se važni terenski objekti ne mogu sakriti, tj. maskirati, te očigledno postaju *atomske ciljevi*. Proces je poznat: starešina napadačke jedinice vrši izbor pravca nastupanja; taktički objekti koji se nalaze na ovom pravcu obeležavaju se na karti, dok se avioni za izviđanje upućuju da snime izabrane objekte; najzad, pošto snimke ispituju stručnjaci, ekipa za analizu ciljeva određuje koliko je potrebno *kilotona* za uništenje ili neutralizovanje odbranbenih snaga, imajući u vidu stanje odbrane, teren i atmosfere prilike.

Može se čuti prigovor da se bataljoni, pošto završe organizovanje svojih položaja, mogu povući do obližnjih skloništa, stim da položaj posednu tek kada budu neposredno ugroženi. No, treba imati u vidu da bi pešadija imala da se »sakrije« na oko 2 km, ili 40 minuta marša, od svojih borbenih položaja i da bi bila najosetljivija na nuklearni napad ili vatru jakih eksplozija, baš za vreme pokreta prema položajima ili prilikom njihovog napuštanja. Dalje, pojavljuje se problem pešadijske snage za zaštitu prepreke. Možda će biti potrebno da se zaštitna snaga povuče na borbene položaje, koji se mogu nalaziti na 8-16 km od prepreke, baš pre jačeg neprijateljskog napada. Njoj će za ovaj pokret biti potrebno 2-3 časa i u toku celog tog perioda — kada se može očekivati nuklearni napad — zaštitna snaga će se nalaziti *iznad zemlje*, na nogama, ili u neoklopljenim vozilima, što znači nezaštićena od atomskih eksplozija. Ove teškoće se znatno smanjuju upotrebom *pešadijskih bataljona na oklopnim transporterima*. Laka divizija bi se mogla razviti u tri ešelona: *zaštitnu snagu; snagu protiv proboja i snagu-pivo*.

Zaštitna snaga se može sastojati iz 3 bataljona i 1 oklopnog puka. Zadatak: dominiranje terenom oko prepreke — noću patroliranjem, a danju vatrom. Svaka prednja četa može dobiti zadatak zaštite fronta od oko 2.000 m i ona, sa svojih 13 mitraljeza, treba da je u stanju da zadrži lokalne napade bataljonske ja-

čine, odnosno da usporava napad jačih snaga.

U okviru zaštitnih snaga motorizovani bataljon ima četiri osnovne prednosti u odnosu na normalni bataljon: 1) svaki vod bi imao radiouređaje koji bi, pored stanica za ručno prenošenje, koristili i radiostanicu na vozilu; 2) motorizovana pešadijska četa bi imala jaču vatrenu moć i mogućnost nošenja više municije od obične streljačke čete; 3) svaki vod bi se mogao samostalno administrativno izdržavati konzerviranim hranom i kuhinjom na vozilu i 4) kretanje bataljona po bojištu bilo bi u izvesnoj meri zaštićeno protiv toplote, eksplozija i radijacije, naročito ako bi transporteri za ljudstvo bili obloženi materijalom koji je otporan prema toploti i radijaciji.

Snaga protiv proboja može imati 1 oklopni puk i 1 motorizovani pešadijski bataljon, razvijene u grupe eskadron-četa. Zadatak: pomaganje zaštitnoj snazi u odbijanju lokalnih i usporavanju jačih napada, stvaranju krkljanca na neprijateljskom mostobranu i prostorijama prikupljanja iza prepreke. To bi omogućilo upotrebu nuklearnih projektila u cilju rasturanja svake veće koncentracije trupa u ovim oblastima.

Pivo-snaga se može sastojati iz 1 oklopnog puka i 2 bataljona. Ona mora biti zaštićena i postavljena izvan atomskih ciljeva kako bi se mogla nesmetano kretati radi posedanja jednog od 2-3 alternativna položaja koji zatvaraju razne pravce neprijateljskog nastupanja. Za ove bi položaje bataljoni, raspoloživi inženjerci i pioniri pripremili unapred što solidniju organizaciju i minska polja, stim što se položaji ne bi posedali sve dok i sam neprijatelj ne uđe u opasnu zonu eksplozije jednog atomskog projektila iznad položaja, kada više ni on sam ne bi smeo da deluje nuklearnim oružjem. S druge strane, on ne bi bio u stanju ni da se upotrebom konvencionalnog oružja pribije kroz *snagu protiv proboja i minska polja* — pre no što *pivo-snaga* bude na položaju i to pripravna da ga dočeka.

Uspešna upotreba *pivo-snage* dobrim delom zavisi od mogućnosti ograničavanja neprijateljskog napredovanja na jedan glavni pravac. Ovo se postiže udarom na mesta gde neprijateljski tenkovi pokušavaju da pređu prepreke.

Pri rešavanju zadataka smatra se da nuklearni projektili mogu delovati iznad unapred planiranih ciljeva 4 časa posle početka napada, a iznad »svežih« u

roku od 8 časova. Pokrete neprijateljskih tenkova do tog vremena treba reducirati pomoću vatre srednje artiljerije, što pretstavlja prvenstveni zadatak u toku početnih faza odbranbenih borbi.

Tučenje prostorija prikupljanja i mostobrana nuklearnim projektilima manje je rentabilno od dejstva protiv mesta prelaza preko prepreke, zato što se u prvim fazama borbe ove prostorije ne mogu ni približno tačno unapred odrediti, a obično prođe duže vreme od trenutka lokacije cilja do dejstva nuklearnog projektila.

Protivnapad treba da otpočne čim se zaustavi pokret neprijateljskih tenkova preko prepreke, a *pivo-snaga* savlada glavni neprijateljski prodor. Trupe koje će, u njemu uzeti učešća mogu biti deo prvobitne *zaštitne snage*, borbeni grupa iz *pivo-snage*, ili čak i jedna laka divizija iz *korpusne rezerve*. Ispred fronta svake *pivo-snage* treba da se unapred planira po jedan *atomski cilj*, kao osnova plana vatre koji bi imao da ostvari brz udar po neprijatelju pre no što bi ovaj imao vremena da se ukopa.

Naročita prednost *lake divizije* je u tome što se može brzo rasturiti pre borbe, odnosno što ne nudi rentabilne atomske ciljeve. Divizijom, kao celinom, može se brzo manevrovati i sva njena oruđa brzo staviti u dejstvo. Nasuprot tome, normalni pešadski bataljoni su prinudeni da se na važnim taktičkim objektima ukopavaju, što samo pojačava vidljivost tih objekata. Pored toga, njima nedostaju transportna sredstva i radioveze koji su toliko potrebni kako *zaštitnoj snazi*, tako i prilikom pokretnih dejstava tenkovskih jedinica. Najzad, postoji stvarna opasnost da bi se, brzim neutralizovanjem 2—3 bataljona, odbrana zone pešadijske divizije mogla prekinuti. Uostalom, rasturanjem tenkova, u cilju davanja podrške izolovanim bataljonima, mogli bi oslabiti i docnija dejstva.

N a p a d. — Uspeh konvencionalnog napada pešadije dobrim delom zavisi od artiljerijskog plana vatre (naprimer, od odnosa pokreta i broja metaka pojedinih oruđa za njegovu podršku itd.). Ubuđuće, međutim, teško će se prikupiti dovoljno oruđa ili municije za podršku jače akcije no što je *bataljonski napad*, pošto bi svaka veća koncentracija oruđa pretstavljala pogodan atomski cilj, a snabdevanje municijom bi bilo ostavljeno na milost i nemilost neprijateljskog programu zaprečavajućih dejstava. S druge strane, i jedinice vođenih projektila ili bate-

rija 280 mm mogu se lakše sakriti od neprijateljskog ugleda, a snabdevanje se može obezbediti upotrebom aviona i helikoptera. Iz toga proizilazi da svaki veći napad treba uglavnom da bazira na *podršci atomske artiljerije*.

Atomska eksplozija je takva da je treba veoma brzo eksploatisati ako se želi maksimalan rezultat. Najmanje otstojanje od polazne linije do *nulte tačke eksplozije* najmanjeg atomskog zrna treba da bude oko 1.500—2.000 m — zbog sigurnosti. Pešadiskom desantu biće potrebno 45—80 minuta da pređe ovo otstojanje, stim što će postojati mala verovatnoća da bi on mogao da pređe »skramu« pre no što odlučan neprijatelj povratu svoju borbenu efikasnost. Međutim, pešadija u oklopnim transporterima mogla bi se više približiti nultoj tački no ona nezaštićena i peške, te će samim tim imati i više izgleda da pređe neprijatelja pre no što bi on mogao da se povratu od atomskog udara. Situacija se još više komplikuje kada je neprijatelj razvijen iza neke prepreke, što će biti normalan slučaj.

Pešadiski napad prilikom forsiranja reke po tipu iz Drugog svetskog rata pretstavljao bi rizičnu operaciju u nuklearnom ratu. Neprijatelj će skoro sigurno imati unapred planirane atomske ciljeve za iznalaženje pravca dejstva na verovatnim mestima prelaza i treba pretpostaviti da će na mostove i zone mostobrana biti ispaljena atomska zrna, i to u roku od nekoliko časova posle početka napada. Važno je da jedinice koje napadaju savladaju prepreku i prodru nekoliko kilometara u neprijateljsku teritoriju — bez uobičajenog zastoja za konsolidovanje. Cilj: čišćenje mesta mostova, na širini od oko 2.000 m, od pešadije i inženjeraca, i to u roku od 4 časa od početka napada. Ovo se ne može izvršiti pešadiskom divizijom sa normalnom inženjerskim opremom za prelaz rečnih tokova.

Za rešenje ovog problema pisac predlaže postavljanje tenkova za premošćivanje (prelazak) vodenih prepreka (*ford — laying tank*). Ovaj tenk liči na onaj za postavljanje mostova, ali ima široke gusenice za savladavanje mulja i blata i *šnorkel*: vozač je snabdeven opremom *ljudi-žaba*. Ovi specijalni tenkovi ulaze jedan iza drugog u reku i postavljaju se s kraja na kraj preko cele reke, stvarajući gaz ispod površine vode. Primena ove opreme treba da omogući tenkovima i oklopnim transporterima prelazak reke dubine do 3,30 m, a brzine toka od 4 čvo-

ra,²⁾ koje norme baš i karakterišu najveći broj reka u Evropi, i to najvećim delom godine. U ovom smislu je potrebno detaljno izviđanje rečnih korita.

Računa se da je 6 tenkova za premošćivanje u stanju da u roku od 30 minuta osigura gaz preko reke širine oko 100 m. Posle toga prednji delovi jednog oklopnog puka i 2 motorizovana pešadiska bataljona treba da pređu reku za 90 minuta. Ukoliko se raspolože dovoljnom podrškom, odnosno sa dovoljno ovih specijalnih tenkova da se na diviziskom frontu postave 4 mesta prelaza, biće moguće da se laka divizija prebaci preko reke i prodre u izvesnu dubinu neprijateljskog položaja u roku od 4 časa, što odgovara napred postavljenom zahtevu. Čak i u slučaju da neku jedinicu zahvati neprijateljska nuklearna eksplozija u toku prelaska reke, ona će bar imati zaštitu svog oklopnog vozila, a »gaz« bi mogao biti oštećen samo podvodnom eksplozijom nuklearnog projektila.

Nasuprot tome, pešadiska divizija sa normalnom inženjerskom opremom mogla bi za isto vreme (4 časa) prebaciti preko reke svega 4 bataljona i 2 tenkovske čete, stim što bi veliki broj inženjera radio duž obala reke. Zbog nedostatka oklopne podrške pešadija ne bi smela da se udaljuje od reke, dok bi se rezervni bataljoni kretali do reke pešice, ili u neoklopljenim vozilima za prevoz trupa. Divizija bi bila jako osetljiva na neprijateljska nuklearna dejstva.

Što se tiče minskih polja, za njihovo savladivanje postoje poznata savremena sredstva, ali treba imati u vidu ranije izneti princip da se sve trupe moraju ukloniti sa mesta prelaza u roku od 4 časa od početka napada.

Pisac smatra da bi u toku ovakvih dejstava za divizije u napadu bilo naročito korisno snabdevanje pomoću helikoptera. Tada ne bi morale strahovati da li će mesta »gazova«, pošto prvi ešeroni budu prešli reku, biti napadnuta nuklearnim projektilima. Laka divizija bi mogla da vodi borbu uz korišćenje 600 tona dnevnih sredstava i potreba, a tu količinu mogu preneti 40 helikoptera — svaki sa po 3 poleta (od po 5 tona) dnevno. Benzin i municija bi se mogli doturati neposredno do centara za snabdevanje jedinica i do vatrene položaja.

Konvencionalna artiljerija. — Njena efikasnost biće smanjena

usled teškoće da se održi onaj nivo u snabdevanju municijom kakav je bio u toku Drugog svetskog rata, odnosno rata u Koreji. Dosada nije rešen problem krovne zaštite za oruđa koja imaju veliki vatreni lust, a koncentracije većeg broja oruđa postaju neefikasne pošto nude pogodno atomske ciljeve.

Pešadija lake divizije će imati blisku podršku velikog broja tenkovskih oruđa. Svaka četa ima po 13 mitraljeza na transporterima, tako da se obim vatre artiljeriske bliske podrške pešadiji može reducirati. U odbrani će artiljerija prvenstveno imati zadatak da razdvoji neprijateljsku pešadiju od tenkova, i to bombardovanjem mesta za prelaz sve dok se ne stave pod vatru nuklearnih projektila. U napadu će artiljerija, neutralisanjem položaja na »skrami« odbrane, imati da dopuni nuklearne eksplozije sve dok se ti položaji ne pređu, a zatim će, pomoću osmatrane vatre, podržati eksploataciju iza *multe tačke*.

Za ove zadatke laka divizija ima 1 srednji i 2 poljska artiljeriska puka sa po 3 baterije (svaka po 6 topova).

Kada finansijski uslovi budu dozvolili, jedinica poljske artiljerije treba preoruziti oruđima sa dvostruko bržim dejstvom, kako bi se broj topova u bateriji sveo na 4, bez slabljenja vatrene moći divizije. Sva nova oruđa treba da budu samohodna i sa krovnom zaštitom protiv toplote, udara i radijacije.

Pisac je — zbog kratkog dometa i velikog broja ljudstva koje ih opslužuje — izbacio iz svoje divizije sve pešadiske i artiljeriske bacače. Umesto toga, uključio je bateriju od 8 raketnih bacača koji na frontu divizije proizvode istu toliku vatru kao puk minobacača i 9 pešadiskih bacačkih vodova, i to sa oko 1/8 broja ljudstva i vozila.

Diviziska baterija za lokaciju zamenjena je sa 4 radarska uređaja u svakom puku. Oni služe za lokaciju neprijateljskih bacača ili otkrivanje pokreta vozila.

Pisac smatra da postoji mali broj ciljeva koji bi zahtevali laka sredstva PAO, a za koje ne postoji verovatnoća da mogu biti napadnuti nuklearnim projektilima. Stoga je on iz svog projekta izbacio *laki pav puk*, stim što će se ovaj nedostatak nadoknaditi rasturanjem, maskiranjem i mitraljezima za zaštitu od niskoletećih aviona.

Inženjerija. — Pisac smatra da će njena važnost u eventualnom nuklearnom ratu svakako porasti. Pored prepre-

²⁾ Čvor iznosi 1.853 m.

ka, o kojima je već bilo reči, inženjerija može dobiti i zadatak da pomogne u pripremanju alternativnih položaja za *pivovsnagu*. Isto tako, njena će primena doći do velikog izražaja u nastupanju i napadu, naročito u pogledu savlađivanja prepreka.

Pisac je zamislio jedan inženjerijski puk od 4 »eskadrona« u diviziji (2 poljska eskadrona, 1 eskadron tenkova za premošćivanje i postavljanje gaza i 1 eskadron mehaničkih minopolagača).

Specijalne operacije. — U eventualnom nuklearnom ratu nedostatak komunikacija, koji u nekim predelima inače postoji (planina, džungla itd.), doći će do još većeg izražaja, jer se mora pretpostaviti da će svaki važniji put usled dejstva atomskih projektila postati neupotrebljiv. Može se desiti da se divizija snabdeva isključivo vazдушnim putem ili tovarnom stokom. Postojaće hroničan nedostatak u topovskoj municiji, a efikasnost tenkova biće ograničena teškoćama kretanja van puteva. U takvim okolnostima pomenuta organizacija *lake divizije* ne bi imala svog opravdanja, pa bi se morala zasnivati na maksimumu pešadije i minimalnom broju vozila. Za ovakve operacije pisac predlaže pešadisku diviziju od 9 bataljona, 1 oklopnog, 1 artiljeriskog i 1 inženjeriskog puka. Administrativne jedinice bi otpale, pošto bi se snabdevanje vršilo vazдушnim putem — neposredno do tačaka koje bi bile povezane sa transportima jedinica.

Bataljon bi imao 4 jake streljačke čete. Oruđa za podršku bila bi ograničena na onaj broj koji se može korisno upotrebiti i snabdevati municijom. U vezi s tim *divizijsku artiljeriju* treba svesti na jedan puk od 36 oruđa, stim da ona budu što pogodnija za teren (počev od teških bacača do srednjih topova, ili kombinacija topova i bacača). Baterije treba da budu obučene za upotrebu alternativne opreme i materijala, a sastav puka da se s vremena na vreme menja, već prema taktičkoj situaciji.

Pošto ne postoji verovatnoća da bi se mogli održavati jače oklopne snage, to se diviziji dodeljuje samo 1 oklopni puk. Trupe koje su angažovane u vazдушnodesantnim, helikopterskim i amfibiskim operacijama, koje obuhvataju i prelaz preko većih rečnih tokova, imaće da se bore sa istim teškoćama u pogledu održavanja materijala, te stoga njihove zahteve i potrebe treba da ispuni organizacija sa istim osnovama

Gradovi očigledno predstavljaju pogodna atomske ciljeve, te ih pri operacijama treba izbegavati, kad god je to moguće. Napad na jako utvrđene gradove uvek staje mnogo snaga i sredstava. Pisac smatra da je rentabilnije branioca neutralisati pomoću atomskih projektila i izraditi nove puteve oko grada, umesto krčenja prolaza preko ruševina. U odbrani će normalno biti povoljnije da se neprijatelju istave prepreke u vidu kratera na prostoriji za prikupljanje i popunu, mada će biti slučajeva kada grad treba odbraniti. Za ovaj zadatak pešadiska divizija, organizovana po gornjim načelima, biće povoljnija od lake.

Pisac na kraju ovog poglavlja predlaže da se gro britanske *Teritorijalne armije* organizuje na ovim principima, kako bi ona u slučaju rata bila spremna za zadatke *civilne odbrane* u Britaniji, kao i razne forme eventualnog prekomorskog ratovanja.

Ova pešadiska divizija treba da bude svedena na ukupno 10.000 ljudi, od kojih oko 7.000 u pešadiskim bataljonima.

Ljudstvo. — Pisac smatra da Britanija treba da održava armiju od 200 — 220.000 oficira i ostalog ljudstva regularnih trupa, organizovanu, opremljenu i obučavanu u efektivnim divizijama od po 10.000 ljudi. U mirno doba ove bi se divizije mogle obučavati na bazi popune od po 8.000 ljudi. Pisac daje zamišljenu raspodelu ovih divizija po raznim vojštima u Evropi i izvan nje, u koju se ovde nećemo upuštati pošto nije nerazlučivo vezana za temu koju članak obrađuje. Interesantna je napomena da bi divizije obuhvatale 80.000 ljudi, dok bi ostalih 120—140.000 otpalo na štabove, armiske i korpusne trupe, jedinice za obuku, škole i skladišta.

Predloženi sastav lake divizije

Iz piščevog detaljnog pregleda formacije dajemo najkarakterističnije podatke:

- 1) Štab..... 500 ljudi
- 2) 1 *oklopna brigada*
- 3 *oklopna puka po 55 tenkova*
- 3) 2 *motorizovane peš. brigade*

Svaka brigada po 3 motorizovana bataljona po 4 čete. Svaka se četa prevozi na 13 transporterata. Bataljon ima 86 vozila, uključujući 54 transporterata, 5 kamiona za municiju i 5 kamiona za benzin.

4) *Artiljerija*

1 srednji i 2 poljska puka od po 18 oruđa,
1 baterija raketnih bacača od 8 oruđa,
6 lakih aviona ili helikoptera itd.

*

Pisac na kraju daje *zaključak* koji, u stvari, predstavlja samo rekapitulaciju onoga što je već rekao.

Lj. H.

ITALIJANSKO GLEDIŠTE O OFANZIVNIM DEJSTVIMA NA RAVNIČASTOM I MANEVARSKOM ZEMLJIŠTU PRI UPOTREBI ATOMSKOG ORUŽJA

Zvaničnim Uputstvom br. 620, koje je dato pod gornjim naslovom¹⁾, prilagođavaju se odredbe italijanskih taktičkih pravila o napadu u uslovima upotrebe atomskog oružja, iako je već u samom početku Uputstva naglašeno da »nova doktrina nije ni potpuna ni konačna«. Komentator publikacije ističe dvostruku vrednost koncepcija: za atomske i klasične uslove, prilagođavajući ove poslednje principu napada taktičkim grupama. Sa da se vrše ispitivanja o primeni odredaba ove publikacije u praksi i ona su prepuštena III armiskom korpusu i Ratnoj školi.

Osnovne karakteristike napadnih dejstava. — Atomsko oružje omogućuje da proboj neprijateljskog položaja i prodor u njegovu dubinu izvrše taktičke grupe prvog borbenog reda, čime se celoj radnji daje brži tempo. Posebno se dopunjuju i potenciraju međusobne mogućnosti oklopnih jedinica i atomskog oružja. Time se stvara jedna celina znatnog ofanzivnog kapaciteta, sposobna da slomi otpor i probije se u dubinu. Pa ipak, za napad na položaje koji su čvrsto organizovani ili se nalaze na zemljištu koje ne dozvoljava upotrebu tenkova, proboj će se poveravati pešadiskim taktičkim grupama.

Atomsko oružje znatno proširuje ofanzivne mogućnosti taktičke grupe, odnosno taktičke jedinice, tako da se i njihova sposobnost proboja u dubinu znatno povećava, pa stoga i ciljevi, kao i taktički pravci koji su naznačeni u početku napada, mogu imati samo orijentirnu vrednost. Težište napada ne treba obavezno izjednačavati sa najjačom taktičkom jedinicom. Najzad, treba istaći da atomska vatra proširuje mogućnost kombinovanja manevra.

¹⁾ La pubblicazione 620: Memoria sull'azione offensiva in terreni di pianura e collinosi con impiego di armi atomiche, *Rivista militare*, Italija, april 1958.

Da bi se iskoristio efekat atomske eksplozije, dejstva će se najčešće odvijati onim taktičkim pravcima koji izvode neposredno ka cilju, pa čak i pod uslovima da to dovede do frontalnog sudara. Ovo s obzirom na to da akciju treba izvoditi najvećom brzinom, kao i da će se pri kretanju radi okruženja ili obuhvata redovno nailaziti na veliki broj netaknutih minskih polja. Zato se u Uputstvu i ističe da će zbog uticaja novih borbenih sredstava, bar na polju taktike, biti odstapanja od poznatog principa da udar u leđa ili bokove pruža najlakši i najbrži uspeh. U svakom slučaju, izvođenje napada uslovljeno je koncepcijom, organizacijom i načinom izvođenja odbrane. Zbog toga se u Uputstvu iznose i neke koncepcije organizovanja i izvođenja odbrane koje su zajedničke u doktrinarnim orijentacijama raznih vojski. Naprimjer:

— iskorišćavanje prostora kojim se raspolaže ili koji se može zauzeti ispred izabranog pojasa odbrane za kočenje, zaustavljanje i gašenje napada — upotrebom oklopnih jedinica podržanih atomskim oružjem;

— zona odbrane je velike dubine (po pravilu najmanje 100—150 km) i sa više odbranbenih pojava;

— izvođenje aktivne odbrane koja se sastoji u preventivnim brzim protivnapadima odmah posle atomske eksplozije;

— diviziske rezerve po pravilu sačinjavaju oklopne jedinice, sa zadatkom izvođenja protivnapada uz atomsku podršku (eventualno i bez nje) ili vezivanja neprijatelja do intervencije rezerve više jedinice;

— korpusne rezerve obrazuju takođe oklopne jedinice i njima se dopunjuju i ojačavaju dejstva diviziskih rezervi;

— armiske rezerve, sastavljene od pešadiskih i oklopnih taktičkih grupa, imaju zadatak da uz atomsku podršku vrše protivnapade na neprijatelja koji se pro-

bio duboko u odbranu, ili da pripremaju predviđene odbranbene položaje u dubini;

- vazдушna podrška, ukoliko osnovni uslovi bitke omogućuju da se postigne nadmoćnost u vazduhu.

Zbog svega toga dolazi do velike neizvesnosti kako kod proboja, čiji uspeh nije osiguran sve dok odbrana raspolaze oklopnim rezervama i atomskim oružjem, tako i u pogledu upotpunjavanja i iskorišćavanja uspeha, koji se teško može ostvariti sve dok odbrana, svojim rezervama u dubini i atomskim sredstvima, može izvršiti brze i efikasne protivnapade, odnosno izvoditi akcije zadržavanja. Sledstveno tome, cilj ofanzivne akcije je uništenje svih protivnikovih snaga koje deluju u pojasu bitke i ovladavanje strategiskim objektom koji se nalazi s one strane poslednjeg odbranbenog položaja. Faze napada nisu kruto ograničene vremenom i prostorom.

Ofanzivna akcija zahteva:

- nadmoćnost u snagama i vatri, čime će se osigurati neprekidnost napada u dubini, bez obzira na gubitke od neprijateljeve atomske vatre;

- postizanje atomske nadmoćnosti, makar i u lokalnim razmerama;

- izbor takvih sektora i operativnih pravaca kojima će se najlakše okružiti i uništiti neprijateljeve snage;

- proboj svakog neprijateljevog odbranbenog položaja u pojasu odbrane, u težnji da se unište, na težištu napada, neprijateljeve rezerve taktičkih grupa prvog borbenog reda (koja se izjednačuju sa divizijskim i korpusnim rezervama), a na pomoćnim pravcima da se zaustave rezerve prve intervencije (koje se izjednačuju sa divizijskim rezervama);

- usmeravanje napada u dubinu, još od samog njegovog početka, kako bi se neprijateljske rezerve uništile ili ugrozile atomskom vatrom i vazдушnim desantima.

U publikaciji se ukazuje i na najčešće napadne postupke uslovljene karakteristikama pojedinih tipova odbrane. Tako se, između ostalog, upozorava da vazdušni desanti, a gde je to moguće i pomorski, dobijaju naročiti značaj. Savremena borbeno sredstvo dozvoljavaju da se vazdušni desanti bacaju mnogo dublje u pozadinu. Ovo stoga što je sada obezbeđeno njihovo brzo spajanje sa snagama koje vrše proboj (oklopne jedinice uz podršku atomskog oružja), kao i zbog znatne taktičke i logističke samostalnosti vazduhoplovstva.

Da bi se na odgovarajućem mestu i u određeno vreme postigla potrebna nadmoćnost, napad će se, kao i u prošlosti, zasnivati na principu koncentrisanja snaga. Pretnja od atomske opasnosti i njome izazvano razređivanje snaga ne isključuju taj princip, već se menjaju samo postupci.

U svakom napadu postoji težište (kod napada taktičkim grupama, po naređenju komandanta armije, može biti i više težišta) na kome se koncentrišu glavni napori i za čiji se račun odvija i napad na pomoćnim pravcima. Prema težištu napada usmeravaju se sredstva, umne sposobnosti i volja starešina i vojnika, a isto tako i atomska vatra. Odlučujući element svake napadne koncepcije je izvršenje zadatka. Samo u granicama te neizbežne obaveze mogu se preduzeti mere za smanjivanje rizika, pri čemu se primenjuju svi mogući postupci zaštite.

Atomsko oružje i nove karakteristike odbrane uslovlili su da se divizija u napadu deli na taktičke grupe i podgrupe. Date su i definicije jednih i drugih, zajedničke za pešadiju i oklopne jedinice. Taktičku grupu sačinjavaju dva ili više bataljona i eventualno jedinice drugih rodova (artiljerija itd.), koje su stavljene pod jedinstvenu komandu radi izvršenja određenog taktičkog zadatka. Ona se može sastojati i od, manje ili više, ojačanog puka. Taktičku podgrupu sačinjavaju jedna ili više četa koje se, eventualno, ojačavaju ostalim rodovima (artiljerijom itd.) i koje su stavljene pod jedinstvenu komandu kako bi izvršile određeni taktički zadatak. Podgrupa se može sastojati i od jednog, manje ili više, ojačanog bataljona. Taktička podgrupa se deli na čete ili vodove, ojačane ili ne.

Komandovanje je, bilo u okviru divizije, ili taktičkih grupa, uglavnom centralizovano, već prema potrebama i fazama napada. Kad se napada na skućenom prostoru, upotreba vatre je centralizovana, a napori jedinica su tesno koordinirani. Na širokom prostoru ili ispresecanom zemljištu komandovanje će biti (ponekad i potpuno) decentralizovano kako bi se omogućila sloboda manevra, pri čemu će se uvek imati u vidu zajednički konačan cilj i opšti zadatak. U tim granicama dozvoljavaju se razni stepeni decentralizovanja, pa čak i za vreme jedne iste akcije.

Kad se postigne određeni cilj, napad se produžuje u dubinu ako je to moguće i ako to odgovara napadaču, a uprotno, kad potrebe zahtevaju, pristupa se

temeljnem konsolidovanju snaga i razređivanju borbenog poretka.

Upotreba vatre mora se u granicama mogućnosti planirati, s tim što se tome može i mora pristupati sa što više gipkosti.

Osnovne crte napadnog dejstva u okviru armije. — Na nivou armije napadno dejstvo ima, uglavnom, dve faze: traženje i hvatanje dodira i ofanzivnu bitku. U prvoj fazi armija teži da, pod najpogodnijim uslovima vremena i prostora, učvrsti dodir sa glavninom neprijateljskih snaga radi otpočinjanja ofanzivne bitke. Traženje i hvatanje dodira u armiskim okvirima poverava se odredu sastavljenom pretežno od oklopnih snaga, čiji broj i sastav varira zavisno od situacije. Osnovni zadatak odreda je izviđanje, a u izuzetnim slučajevima mogu mu se dati i drugi zadaci kao, naprimer, držanje nekog važnog objekta itd.

Pri organizovanju napada komanda armije procenjuje pravce, prikuplja što iscrpnije podatke o neprijatelju, pri čemu naročito obraća pažnju na kvalitet i kvantitet atomskog oružja (i sredstava za lansiranje i raketa) potrebnog za postizanje atomske nadmoćnosti, kao i uništenje ili neutralisanje neprijateljevih izvora atomske vatre. Komanda armije utvrđuje i najpovoljnije operativne pravce koji izvide željenom cilju, određuje težišta napada i na njima predviđa takve snage koje će biti u stanju da izvrše proboj i unište bar korpusne rezerve branioca. Zatim procenjuje jačinu mogućnih rezervi koje će najhitnije priteći u pomoć neprijatelju na sektoru proboja, te za njihovo zaustavljanje određuje pomoćne snage (pešadijske divizije i atomsko oružje). Istu takvu procenu vrši i za neprijateljske rezerve koje bi mogle izvršiti protivnapade u dubini odbrane.

Odredivši osnovne elemente bitke, komanda armije povezuje svaki pravac glavnog udara sa pomoćnim pravcima koji sa njim čine jedinstvenu taktičku celinu, a ostvarenje nužne koordinacije poverava jednoj komandi korpusa.

Kad se proboj ostvari i kad se u dubinu ubace oklopne divizije, menja se potreba za koordinacijom. Tada se obično pojavljuju dva momenta: koordinacija napora jedinica ubačenih u dubinu i koordinacija dejstva radi okruženja i uništenja neprijateljskih snaga raspoređenih na prvom odbranbenom položaju. Pri rešavanju tih pitanja mogućna su tri rešenja. Prvo, da komanda armije preuzme

kontrolu dejstava u dubini a komandama korpusa prepusti brigu o okruženju. Drugo, da se koordinacija dejstava u dubini poveri komandi korpusa koji je u početku bio u rezervi. Treće, da se koordinacija dejstava u dubini poveri jednoj od komandi korpusa prvog ešelona. Koje će se od ova tri rešenja primeniti zavisi isključivo od situacije.

Pešadijska divizija u ofanzivnom dejstvu. — U komentaru je akcenat, ukoliko, dat samo na ovim odredbama: uvodna borba, zadatak divizije u napadu, ideja napada, borbeni poredak i izvođenje napada.

Uvodne borbe treba da obezbede odgovarajuće polazne položaje za napad. Vode ih prethodnice taktičkih grupa prvog ešelona u sadejstvu sa odredom za hvatanje i održavanje dodira. Zasnivaju se na širokoj primeni vatrene podrške primate i potpomažuće artiljerije i na manevru. Pristom se neprijatelj manjim snagama i vatrom vezuje s fronta, dok se glavnina upućuje u obuhvat i obilazak.

Pešadijska divizija se u napadu može upotrebiti na pravcu glavnog udara ili na pomoćnom. U prvom slučaju njoj se, stvaranjem viših komandi, obezbeđuje atomska nadmoćnost i dodeljuje odgovarajući broj atomskih projektila. Pešadijska divizija može prilikom napada na pravcu glavnog udara dobiti zadatak da izvrši proboj i prodre u dubinu do uništenja — u sadejstvu sa ostalim taktičkim grupama — neprijateljskih rezervi taktičkih grupa prvog ešelona, a kod napada na pomoćnom pravcu da izvrši proboj i prodre u dubinu radi vezivanja, a po mogućnosti i uništenja, neprijateljeve rezerve prve intervencije.

Ideja napada proističe iz dobijenog zadatka, a pešadijska divizija u svojoj zoni obično određuje jedan težišan i jedan pomoćan pravac. Ponekad će imati samo jedan, i to težišan pravac, a izuzetno jedan težišan i dva pomoćna. Za postizanje cilja ona primenjuje manevr koji mora biti usklađen sa opštom idejom manevra više jedinice, težeći da se što brže probije u dubinu. Pri tome napada samo one elemente odbrane koje je neophodno uništiti da bi se omogućila dalja penetracija. Ako se podrška vrši atomskim udarima, brzina proboja zasniva se na frontalnim napadima. U protivnom, napad počinje na širokom frontu, konvergentnim pravcima, u težnji da se izbije u bok i pozadinu cilja.

Borbeni poredak pešadijske divizije u napadu obično se sastoji od dve taktičke grupe u prvom ešelonu i rezerve, ili od tri taktičke grupe, jedne pozadi druge. Izuzetno u prvom ešelonu mogu biti u tri taktičke grupe. Oklopna taktička grupa dejstvuje s prvim ešelonom kako bi se što neposrednije i brže iskoristila atomska podrška. No, komandant divizije je može zadržati i u rezervi, kako bi imao pri ruci vrlo pogodnu jedinicu za hitne intervencije.

Taktička grupa se deli na dve podgrupe u prvom ešelonu i rezervu, sastavljenu od jedne ili više podgrupa, raspoređenih više ili manje po dubini. Grupa se za borbu može tako rasporediti da podgrupe dođu jedna za drugom; izuzetno se dozvoljava da tri podgrupe budu u prvom ešelonu, a rezerva pozadi njih. Ponekad komanda divizije zadržava neposredno pod svojom komandom jednu ili više taktičkih podgrupa i poverava im posebne zadatke.

U jedinstvenom planu manevra divizije, taktičke grupe prvog ešelona imaju zadatak da stvore brešu u neprijateljevom borbenom poretku i obezbede uspeh napada, ili da intervenišu protiv neprijateljevih snaga koje vrše protivnapad.

Bataljon divizijskih izviđača, ojačan ili ne, obično dejstvuje kao taktička podgrupa neposredno pod komandom komande divizije. On se za vreme pripreme napada koristi da bi se zavarao neprijatelj o rasporedu elemenata borbenog poretka divizije, ili za kontrolu međuprostora. Za vreme napada ovaj bataljon obično štiti izložene bokove, odnosno krila divizijskog borbenog poretka. Sem toga, on se može pridati i rezervi, kao oklopna taktička podgrupa za naročite zadatke, ili nekoj pešadijskoj taktičkoj grupi, kao oklopna podgrupa sa zadatkom što bržeg iskori-

šćenja efekta atomske eksplozije, ili za zaštitu boka.

Kad otpočne napad divizija i njene taktičke grupe dejstvuju, pre svega, manevrom. Ukoliko je napad široko podržan atomskim udarima, manevar uzima oblik brze penetracije u dubinu, pri čemu se manje snage angažuju oko pojedinih tačaka ili rezervi koje pružaju otpor. Kada divizija vrši proboj konvencionalnim sredstvima, onda se i manevar mora sistematski ostvarivati. Tada se obično, sa širokih polaznih položaja, konvergentno dejstvuje prema objektu napada, a kada se njime ovlada, jedinice se opet dekoncentrišu. Razumljivo je da komandant divizije za sve vreme borbe sasređuje svoju pažnju na težište napada. On koordinira rad i organizuje sadejstvo, po vremenu i prostoru, između svih elemenata borbenog poretka — u skladu sa osnovnom idejom napada, korišćenjem konvencionalne i atomske vatre, kao i upotrebom rezerve. Pri tome su atomsko oružje i rezerva odlučujući instrumenti u rukama komandanta divizije. Ponekad je dovoljna samo upotreba atomskog oružja za uspešan proboj u dubinu. S druge strane, konvencionalno oružje, posebno artiljerijsko, predstavlja najbrže, gipko i ekonomično sredstvo za intervenisanje u toku boja. Naročito se uvođenje u borbu divizijske rezerve mora podržati vatrom svih raspoloživih konvencionalnih oružja. Kada se unište neprijateljeve rezerve, divizijska rezerva ovladava ciljem napada, ukoliko on već nije dostignut, ili eventualnim ciljem, odnosno sledećim ciljem u dubini. Zbog takve njene uloge, komandant divizije i treba posebnu pažnju da posveti izboru momenta uvođenja rezerve u borbu.

SeŠ

Major Robert M. Jang:

ARTILJERIJA PEŠADISKE DIVIZIJE »PENTOMIC«

U članku¹⁾ se ističe da se dosadašnja diskusija o novoj *pentomic* diviziji svodila, uglavnom, na pitanja reorganizacije pešadiskih delova ove divizije. Međutim, nova divizija ima znatno drukčiji sastav

¹⁾ Artillery of the pentomic infantry division, by Major Robert M. Young, *Military Review*, SAD, april 1958.

i divizijske artiljerije od onog kakav je bio u ranijoj formaciji pešadijske divizije.

Izmene u njenom sastavu su posledica uvođenja u naoružanje atomskih oruđa ogromne razorne moći, kao i razvoja drugih vatreneih sredstava. Tako komandant divizije, za podršku svoje divizije, ima sada i oruđa koja mogu izbacivati atomska zrna, kao i znatno elastičnije organi-

zovanu artiljeriju divizije. Njen sastav je sledeći: štab i komandna baterija, dva divizionarna artiljerije, od kojih jedan 105 mm, a drugi mešovit (za opštu podršku). Ukoliko se ukaže potreba za jačom podrškom artiljerije (od one koju može da obezbedi diviziska), onda se za ojačanje ove artiljerije koristi korpusna artiljerija. Njena organizacija je, pak, takva da omogućuje pridavanje artiljerije, odnosno ojačanje vatrom diviziske artiljerije u potrebnom obimu, s obzirom na zadatak divizije, stepen upotrebe atomskih oruđa, zemljišne uslove, sopstvene snage, karakteristike neprijatelja itd. U cilju što boljeg izvršavanja zadataka u borbi, divizionari diviziske artiljerije obrazuju grupe baterija iz oba divizionarna, tako da su, ustvari, u borbi oba divizionarna mešovitog sastava. Na taj se način obezbeđuje efikasnija podrška određene jedinice, tj. podrška na određenom pravcu.

Sastav štaba i komandne baterije diviziske artiljerije je sledeći: štab, štabna baterija, u čiji sastav ulazi: komanda baterije, opšte odeljenje, operativno-izviđački vod (sa komandom voda, topografskim, izviđačkim, meteorološkim i radarskim odeljenjima), vod veze (komanda voda, telefonsko i radio-odeljenje), odeljenje za održavanje i opravke, odeljenje za snabdevanje hronom, odeljenje za održavanje veze, sanitetsko, grupa za kontrolu vazduha.

Prvi divizion 105 mm je sa motornom vučom. U svom sastavu ima: štab, komandnu bateriju, pet baterija haubica 105 mm (po 6 oruđa u bateriji) i bateriju službi (tehničko-slabdevačka baterija).

Drugi divizion je mešovit i ima sledeći sastav: štab, komandna baterija, dve baterije haubica 155 mm (po 6 oruđa) sa motornom vučom, jedna baterija 203 mm haubica (4 oruđa) sa motornom vučom, jedna samohodna baterija art. raketa 762 mm i baterija službi.

Zadatak diviziske artiljerije je opšta podrška i ojačanje vatrom artiljerije borbenih grupa, pod pretpostavkom da neposrednu podršku borbene grupe obezbeđuje njena organska, minobacačka baterija (za razliku od dosadašnjeg gledišta po kome su svi divizionari 105 mm diviziske artiljerije bili predviđeni za neposrednu podršku pešadiskih pukova — prim. S. V.). Prema ovom gledištu diviziska artiljerija nema više zadatak da neposredno podržava borbene grupe (to znači da otpada i mogućnost obrazovanja grupa PAG onakve jačine kako je dosada bio slučaj —

prim. S. V.). Diviziska artiljerija može da bude u ulozi artiljerije za neposrednu podršku kad se radi o tenkovskom bataljonu, konjičkom eskadronu, jedinici koja nema svoje organske artiljerije ili borbeno grupi koja je ostala bez svoje organske, minobacačke baterije.

Da bi se artiljerija nove divizije *pentomic* najefikasnije iskoristila, neophodno je da se upozna njena organizacija.

Izviđanje

Izviđanje iz vazduha vrši artiljeriska avijacija divizije (10 aviona). Planiranje letova vrše artiljerisko-izviđački i operativni oficir sa pretstavnikom avijacije (letačkim oficirom) iz diviziskog centra za upravu vatrom. Diviziska artiljerija ima, pored toga, još šest izviđača iz vazduha (dva u štabu diviziske artiljerije i po dva u svakom divizionu).

Izviđanje sa zemlje. Za ovo izviđanje artiljerija divizije ima na raspolaganju 33 istaknuta osmatrača, od kojih po 4 u svakoj minobacačkoj bateriji u sastavu borbene grupe (ukupno 20). Iako ovi osmatračići nisu pod neposrednom kontrolom diviziske artiljerije, oni se ipak mogu smatrati delom izviđačkog sistema divizije. Ostalih 13 osmatrača su pod neposrednom kontrolom diviziske artiljerije i nalaze se po 2 u svakoj bateriji 105 mm (ukupno 10) i po 1 u baterijama 155 i 203 mm (svoga 3). Ovih 13 osmatrača koristi se radi dopune sistema osmatranja borbenih grupa, organizacije osmatračnice diviziske artiljerije ili kao istaknuti osmatračići u onim jedinicama koje ih nemaju.

Radarsko izviđanje. U komandnoj bateriji štaba diviziske artiljerije postoje dva radarska odeljenja, snabdevena odgovarajućom opremom, koja se u borbi pridaju divizionima (svakom po jedno odeljenje) i postavljaju kod najistaknutije baterije u cilju lakše organizacije veze, topografskog vezivanja, sigurnosti i snabdevanja. Radarsko odeljenje daje podatke za protivminobacačku borbu neposredno centru baterije (divizionu) za upravljanje vatrom (ili prema tome kako se naredi), a batariski ili diviziski CUV prosleđuje ove podatke, kao i mere koje je sam preduzeo, dalje diviziskom CUV-u.

Veze

Diviziska artiljerija, pored korišćenja opšteg sistema veza (u slučaju kada, na primer, baterije 105 mm ojačavaju vatrom minobacačke baterije, kao i u cilju snab-

devanja), treba da organizuje i svoje posebne veze za komandovanje i upravljanje vatrom. Sem toga, svi divizion i baterije uključuju se i primaju obaveštenja službe VOJ i koriste talase korpusne artiljerije za primanje i davanje izviđačkih podataka.

Artiljerska avijacija uključuje se u mrežu onog divizona i baterije za čiji račun vrši korekturu i kontrolu gađanja.

Oficiri za vezu. — U komandnoj bateriji štaba divizijske artiljerije nalaze se 2 oficira za vezu, po 1 u štabovima divizona (svoga 2) i po 1 u svakoj bateriji 105 mm (svoga 5). Jedan od oficira za vezu u štabu divizijske artiljerije ima zadatak da analizira ciljeve (koji dolaze u obzir za neutralisanje — uništenje) i pomaže pomoćniku načelnika štaba divizijske artiljerije u divizijskom centru za upotrebu (koordinaciju) vatre (odnosno centru za koordinaciju podrške vatrom — CKPV). Drugi oficir za vezu dobija zadatke od komandanta artiljerije divizije već prema situaciji.

Oficiri za vezu iz štabova divizona dobijaju zadatke od svojih komandanata i obično se nalaze u štabu artiljerije divizije. Oficiri za vezu iz baterija 105 mm održavaju vezu sa onom jedinicom kojoj je njihova baterija pridana, tj. koju neposredno podržava, odnosno ojačava vatrom. Ako njihova baterija vrši opštu podršku u sastavu divizona, onda se koriste prema nahođenju komandanta divizona.

Pored toga, u svakoj minobacačkoj bateriji ima po 1 oficir za vezu koji se nalazi na komandnom mestu borbene grupe i pomaže komandiru baterije u njegovoj ulozi koordinatora za podršku vatrom borbene grupe.

Upravljanje vatrom

Najveće izmene, po mišljenju pisca, u organizaciji artiljerije *pentomic* divizije sastoje se u davanju mogućnosti svakoj bateriji, pa i minobacačkoj, da može vršiti tehničko upravljanje vatrom celokupne artiljerije divizije. Na ovaj način je omogućena decentralizovana upotreba pojedinih baterija, što je vrlo važno u atomskim uslovima. S druge strane, baterije su u mogućnosti da primaju podatke o ciljevima i pretvaraju ih u komande (za otvaranje vatre), bez posredstva centra za upravljanje vatrom divizona.

Taktička uloga artiljerskih štabova i starešina sastoji se u načinu upotrebe va-

tre, izboru i određivanju ciljeva koje treba gađati, zahtevu za otvaranjem i prekidom vatre. S obzirom na to da će divizion ubuduće imati donekle ograničenu ulogu u pogledu tehničkog upravljanja vatrom, odnosno da će imati više taktičku, oni će, ustvari, primiti na sebe deo onih poslova koje su ranije imali štabovi artiljerskih grupa i štab artiljerije divizije. Divizioni će ubuduće imati zadatak da određuju koja će baterija vršiti gađanje, koji će cilj biti, vreme gađanja, vrstu i količinu municije. Ovi taktički podaci se u bateriskom CUV pretvaraju u komande za otvaranje vatre.

Koordiniranje podrške vatrom

Komandant artiljerije divizije je koordinirator za podršku vatrom divizije (zadužen je za planiranje i upotrebu vatre svih vatretnih sredstava kojima divizija raspolaže, pridatim i podržavajućim — artiljerija, minobacači, avijacija, rakete, brodska artiljerija itd.). Za izvršenje ovog zadatka komandant artiljerije divizije ima na raspolaganju potrebno ljudstvo — jednog potpukovnika i jednog majora (oba sa specijalnim kursom za upotrebu oruđa) i pet vojnika — kao i sredstva veze za rad u centru za koordiniranje podrške vatrom.

Koordiniranje podrške vatrom u okviru borbene grupe obuhvata: planiranje vatre, određivanje mesta gde će se vatra ostvariti, određivanje izvršioca gađanja i sastavljanje plana vatre borbene grupe. Ovo se vrši u obimu u kom je to moguće u datoj situaciji. Ovaj zadatak za borbenu grupu vrši komandir minobacačke baterije uz pomoć svog oficira za vezu. U okviru čete komandir koordinira tu podršku, a kao savetnik u tom pogledu služi mu istaknuti artiljerski osmatrač. Pomoćnici u centru za koordiniranje podrške vatrom u borbenoj grupi su: pomoćnik operativnog oficira za vazduhoplovstvo, istaknuti osmatrač za upravljanje i kontrolu gađanja iz vazduha i brodski artiljerski oficir za vezu.

Divizioni mogu da dobiju i specijalan zadatak planiranja i koordiniranja podrške vatrom u svojoj vatretnoj zoni, a ukoliko nemaju izričito naređenje u tom pogledu, onda oni nisu dužni da planiraju i koordiniraju podršku vatrom.

Ovo je u skladu sa taktičkom ulogom nove divizije i omogućuje svakom divizi-

onu da može podržati, u duhu zamisli komandanta grupe, ma koji deo borbenog poretka divizije. Ovo takođe omogućuje štabovima divizionima da osnovnu pažnju posvete taktičkoj upotrebi artiljerije, dok je planiranje vatri i koordiniranje podrške vatrom prepušteno štabovima borbene grupe i divizije (u njihovim centrima za koordiniranje podrške vatrom).

Grupa za kontrolu gađanja iz vazduha

Da bi se poboljšala elastičnost same organizacije divizije i obezbedila odgovarajuća podrška pri izvršenju zadataka koji stoje pred borbenom grupom, u svakoj minobacačkoj bateriji, kao i pri štabu artiljerije divizije, nalazi se po jedna grupa za upravljanje i kontrolu vatre iz vazduha, tj. svega 6 grupa u diviziji.

Topografska priprema

Za izvršenje topografske pripreme u svakoj bateriji 105 i 203 mm postoji po jedno topografsko odeljenje. Sem toga, u štabovima divizionima, baterijama divizijske artiljerije (sem 155 mm), kao i minobacačkim baterijama, nalaze se potrebna sredstva za obavljanje topografskih radova.

Upotreba artiljerije

Principi upotrebe artiljerije u borbi su: masovnost, ekonomičnost, iznenađenje i

manevar. Organizacija artiljerije u borbi zavisi od zadatka divizije, predviđenog manevara kako cele divizije tako i pojedinih njenih delova, centralizovanog ili decentralizovanog komandovanja, vatrene mogućnosti, rejonu vatrene položaja, mogućnosti taktičkih grupa i predviđenih dejstava.

Minobacačke baterije imaju zadatak neposredne podrške borbenih grupa. Baterije 105 mm obično ojačavaju vatrom minobacačke baterije borbenih grupa. Komandant borbene grupe može zadržati celu minobacačku bateriju u svojim rukama ili je delom pridati potčinjenim jedinicama. Minobacačka baterija je normalno uvek sa svojom borbenom grupom, pa treba da je s njom čak i kada je borbeno grupa u rezervi.

Osnovna činjenica u novoj organizaciji artiljerije jeste ta da baterija sada predstavlja jezgro za grupisanje i organizovanje artiljerije u borbi (umesto dosadašnjeg divizionu — prim. S. V.). Ovo s obzirom na to da je svaka baterija sada u mogućnosti da, preko svog CUV-a, sredi vatre divizijske artiljerije.

Inače, zadatke u pogledu masovne artiljerijske vatre, neposredne i posredne podrške, kao i kontrabatiranja, koji su ranije karakterisali klasičnu artiljeriju, sadašnja brojno smanjena divizijska artiljerija može isto tako u potpunosti izvršavati, bilo primenom klasičnih vatri ili atomskim dejstvom.

S. V.

Topukovnik **Paul J. Maklur:**

NAFTA — »ŽILA KUČAVICA«

U uvodnom delu članka¹⁾ ističe se ogroman značaj nafte u savremenom svetu, kako u miru tako i u ratu, koja posebno za vojni organizam predstavlja, kako to sam pisac kaže, »žilu kucavicu«. Još za vreme Drugog svetskog rata ona je na svim ratištima imala neposredan uticaj na tok operacija. Razaranja neprijateljskih izvora nafte, rafinerija i distributivnog sistema bilo je jedan od glavnih uslova za nanošenje konačnog poraza neprijatelju. Posle Drugog svetskog rata, motorizacija i mehanizacija modernih armija napredo-

vale su još bržim tempom, što je samo počelo važnost nafte i njenih derivata. Ona nema ništa manji značaj ni u ekonomskom pogledu. Tako industrija u SAD u velikoj meri zavisi od nafte, jer joj ona služi kao izvor toplote i pogonske energije. Samo u 1956 godini SAD su potrošile ukupno 3,23 biliona barela²⁾ nafte, što prosečno dnevno iznosi oko 8,86 miliona barela. Potrebe zapadne Evrope takođe nisu male i, uključivši Veliku Britaniju, iznose 881,47 miliona barela, odnosno prosečno 2,41 milion barela dnevno.

Vojni zahtevi, a posebno zahtevi moderne industrije, doveli su do toga da se

¹⁾ Oil — Lifeblood of the Free World, by Lieutenant Colonel Paul J. McClure, Jr. *Military Review*, SAD, mart 1958.

²⁾ Barel (barrel) = 1,59 hl.

istraživanje novih izvora nafte proširilo po celom svetu. Ovo se najviše isplatilo na Srednjem Istoku, čije su rezerve početkom 1958 godine procenjene na 64,1% celokupnih svetskih rezervi nafte.

Prva istraživanja i bušenja nafte izvršena su u Persiji (današnjem Iranu) 1908 godine i dala su skromne rezultate. Međutim, polet u eksploataciji naftonosnih polja na Srednjem Istoku nastupio je 1913 godine, kada je u britanskoj mornarici uglj (kao pogonsko gorivo) zamenjen naftom. Tako je Velika Britanija postala prvi potrošač i prvo tržište za naftu sa Srednjeg Istoka.

Proizvodnja nafte u Iranu iz godine u godinu stalno se povećavala. Istovremeno su sa ovim povećanjem proširivani i radovi na istraživanju novih izvora nafte na Srednjem Istoku (Irak, Bahrein, Kuvajt i Saudijska Arabija), što je dovelo do otkrića Kerkuka — jednog od najbogatijih i najplodonosnijih naftonosnih područja koje je dosada uopšte otkriveno na Srednjem Istoku. U 1956 godini u Kerkuku je samo sa 47 izvora dnevno dobijano oko 520.000 barela nafte, a do početka 1958 godine ukupno je proizvedeno 1,36 biliona barela. U Kerkuku još uvek postoje ogromne rezerve, koje se cene na bilione barela.

Mali šejkat Kuvajt, koji se nalazi na severozapadnoj obali Persiskog Zaliva, ubraja se sada u najbogatija područja Srednjeg Istoka u pogledu zaliha nafte. Na teritoriji ove zemlje od svega 1950 kvadratnih milja (oko 3.200 km²) ima 60 biliona barela utvrđenih rezervi nafte, što je za 25% više od rezervi Saudijske Arabije koja je na drugom mestu na Srednjem Istoku ili za 27 biliona barela više od ukupnih rezervi SAD. Dalja istraživanja pokazuju stalni porast u pronalaženju novih zaliha nafte, s tim što je poslednjih godina ovaj porast daleko veći na Srednjem Istoku nego u SAD.

Međutim, autor navodi da je eksploatacija nafte na Srednjem Istoku vezana za mnoge probleme. Većina naftonosnih polja nalazi se na čeonom delu Persiskog Zaliva. Ova oblast je vrlo pusta, sa najtoplijom i najvlažnijom klimom na svetu. Ovo zahteva da se za eksploataciju nafte na određeno mesto prenesu sva neophodna sredstva i celokupna oprema za izvođenja tehničkih radova, odnosno za život uposlenog osoblja. Ove teškoće, kao i one u svetskih tržišta, znatno usporavaju i poskupljuju njenu proizvodnju na Srednjem vezi sa transportom nafte od izvora do Istoku.

Iako su poslednjih godina na Srednjem Istoku otkrivene rezerve nafte, koje daleko premašuju rezerve otkrivene u drugim zemljama, ipak su SAD, prema broju izvora nafte u eksploataciji i ukupnoj količini njene proizvodnje, još uvek na čelu svetske liste. Tako su u 1957 godini one prosečno dnevno proizvodile 7,2 miliona barela, eksploatišući pri tome 559.000 izvora, dok je na Srednjem Istoku u istom vremenu proizvedeno prosečno 3,5 miliona barela dnevno, uz eksploataciju svega 830 izvora.

Za transportovanje nafte sa Srednjeg Istoka do svetskih tržišta trebalo je izgraditi čitav sistem skladišta i transportnih uređaja. U početku nafta je transportovana tankerima preko Indiskog Okeana ka Dalekom Istoku, ili kroz Suecki Kanal ka Evropi. Za transportovanje nafte od izvora do ukrcnih luka morala je biti izgrađena široka mreža naftovoda sa lokalnim priključnim mrežama.

Povećana eksploatacija nafte u Kerkuku, koji je na jednakom udaljenju i od Sredozemnog Mora i od Persiskog Zaliva, nametnula je potrebu za neposrednim povezivanjem ove oblasti sa Sredozemnim Morem. U tom su cilju preko Iraka 1932 godine izgrađena dva naftovoda, prečnika 12 inča (oko 30 sm), od kojih se jedan završava u luci Haife (Izrael), a drugi u luci Tripoli-a (Liban). Kasnije, 1945 g., otpočela je izgradnja još dva naftovoda od 16 inča (oko 40 sm) u istom smeru, od kojih je završen samo krak ka Tripoli-u, dok drugi krak za Haifu, zbog arapsko-izraelskog sukoba, ne samo da nije završen, nego je i postojeći naftovod zatvoren. Zbog toga se 1950 godine pristupilo izgradnji još jednog naftovoda od 30 inča (oko 76 sm), od Kerkuka ka Siriji, čija je eksploatacija otpočela 1952 godine. Kapacitet ova tri naftovoda, koji od Kerkuka vode ka Sredozemnom Moru, iznosi 465.000 barela nafte na dan. Takođe je 1950 godine izgrađen jedan naftovod od 30 inča (oko 76 sm), od Saudijske Arabije ka Libanu, sa dnevnom kapacitetom od 410.000 barela.

S obzirom da svi naftovodi koji se pružaju ka Sredozemnom Moru vode preko sirske teritorije, njihova eksploatacija zavisi od stava i držanja Sirije (sada dela Arapske Ujedinjene Republike — prim. pr.). Tako su za vreme suecke krize u 1956 godini sve pumpne stanice na postojećim naftovodima u Siriji bile uništene, usled čega je bio potpuno prekinut dovod nafte iz oblasti Kerkuka ka Sredozemlju. Ova

akcija, kao i blokada Sueckog Kanala, odmah su u Evropi prouzrokovale veliku oskudicu nafte. Da bi se otklonio uticaj Sirije na normalan dovod nafte, sada se planira izgradnja novog naftovoda koji bi vodio od čeonog dela Persiskog Zaliva, preko Irana, Iraka i južne Turske, do turske luke Iskenderon.

Razvoj kapaciteta rafinerija nafte na Srednjem Istoku išao je sporijim tempom u odnosu na napredak u otkrivanju novih izvora nafte. Početkom 1958 godine bilo je na Srednjem Istoku ukupno 17 rafinerija u pogonu, sa ukupnim dnevnim kapacitetom od 1,25 miliona barela sirove i 114.400 barela prerađene nafte. Prva rafinerija nafte na Srednjem Istoku izgrađena je 1911 godine u Abadanu (Iran), koja je tokom vremena mnogo puta proširivana, dok nije postala najveća rafinerija nafte na svetu, sa dnevnim kapacitetom od 514.000 barela sirove i 30.000 barela prerađene nafte. Druga po veličini rafinerija izgrađena je na ostrvu Bahrein, nedaleko od Saudiske Arabije, koja je sa obalom povezana podmorskim naftovodom. Ostale rafinerije nalaze se u Ras Tanuru (Saudiska Arabija) Haifi (Izrael), Mina — Al — Ahmadi i u Kuvajtu. U bliskoj budućnosti planira se proširenje postojećih kapaciteta i izgradnja novih rafinerija.

Dugo vremena su SAD izvozile ogromne količine nafte i naftinih derivata u sve delove sveta, a da pritom nije vođeno mnogo računa o mogućnosti iscrpljivanja tih rezervi. Ovo je naročito došlo do izražaja u Drugom svetskom ratu, kada su SAD podmirivale 69% potreba u nafti svojih saveznika i tako se došlo do situacije da su one imale da transportuju preko mora dvaput veću tonažu nafte i naftinih derivata, nego svih ostalih materijalnih dobara. Da ne bi došlo do iscrpljivanja rezervi nafte u SAD, kao i da bi one mogle zadovoljiti sopstvene potrebe koje

su u stalnom porastu, autor ističe nužnost da se Evropa, koja iz sopstvenih izvora može zadovoljiti samo oko 20% svojih potreba, u pogledu snabdevanja naftom pretežno orijentiše na Srednji Istok. Ovakvo rešenje, pored istaknutog, pogodno je i zbog toga što se ekonomske potrebe visokoindustrijalizovane Evrope i agrarnog Srednjeg Istoka međusobno dopunjuju i što je cena proizvedene nafte na Srednjem Istoku, uključivši i transport do tržišta, daleko niža od cene nafte dobijene iz zapadne hemisfere. Tako, napr. cena jednog barela sirove nafte u lukama Persiskog Zaliva iznosi 1,90 dolara, a na krajnjim tačkama naftovoda na Sredozemnom Moru 2,59 dolara, dok cena iste količine i vrste nafte u lukama Teksaškog Zaliva iznosi 3 dolara, a u venecuelskim lukama 2,80 dolara.

U zaključku svojih izlaganja pisac posebno ističe osetljivost postojećih naftovoda, skladišta i skladišnih uređaja, kao i ostalih objekata na naftonosnim područjima Srednjeg Istoka i izloženost komunikacijskih pravaca koji vode sa Srednjeg Istoka ka svetskim tržištima. Naftovodi i pumpne stanice mogu se uspešno razoriti bombardovanjem iz vazduha i sabotažama, što bi moglo efikasno sprečiti dovoz nafte sa Srednjeg Istoka. Transport nafte tankerima kroz Persiski Zaliv vrlo je dugačak i izložen pravac, a dalji prolaz kroz Suecki Kanal može biti lako blokirano, što je Egipat u 1956 godini vrlo uspešno i izvršio. Primenom nuklearnih oruđa mogao bi se Suecki Kanal za duže vreme potpuno izbaciti iz eksploatacije. Persiski Zaliv bi se mogao efikasno zatvoriti podmorničkim dejstvima i time bi iz njega bio sprečen izlazak tankera. Besumnje da bi i dalji transport nafte tankerima takođe poslužio kao pogodna meta za napade podmornica i aviona.

D. B.

pukovnik

PERO MORAČA

**1942 — PRELOMNA GODINA
NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA**

U knjizi su obrađeni: opšti presek razvoja Narodnooslobodilačkog pokreta krajem 1941 i u prvoj polovini 1942 godine, zatim čuveni pohod proleterskih brigada sa Zelengore u zapadnu Bosnu, polet Oslobodilačke borbe u zapadnoj Bosni i Hrvatskoj posle dolaska Vrhovnog štaba i druga Tita sa grupom brigada i, najzad, formiranje prvih divizija i korpusa, stvaranje Narodnooslobodilačke vojske, organizovanje slobodne teritorije i Prvo zasedanje AVNOJ-a.

Knjiga je rađena na osnovu originalnih dokumenata, naših i neprijateljskih.

Delo je izašlo kao XV knjiga biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda«, a ima 443 stranice sa 17 skica od kojih 2 u boji. Cena 650 dinara.

Artiljeriski potpukovnik

MILIVOJE STANKOVIĆ

ISTORISKI OSVRT NA ULOGU ARTILJERIJE U ZDRUŽENOM BOJU

Knjiga obuhvata istoriski razvoj artiljerije, njenu ulogu i značaj u združenom boju kako u prošlosti i sadašnjosti tako i u budućnosti. Knjiga je ilustrovana brojnim skicama i fotografijama koje plastično prikazuju važnije bitke koje pisac obrađuje.

Knjiga je podeljena na četiri dela. U prvom delu obuhvaćen je period od pojave teškog naoružanja armije i njegove uloge u združenom boju do Prvog svetskog rata. Drugi deo obuhvata razvoj artiljerije, artiljeriske misli i tehnike između dva svetska rata, kao i ulogu i razvoj artiljerije u Drugom svetskom ratu. Treći deo obuhvata razvoj artiljerije u NOR-u, a četvrti njenu ulogu u eventualnom budućem ratu.

Delo je izašlo kao VII knjiga »Vojne biblioteke — Naši pisci«, a ima 896 stranica sa 53 skice i slike. Cena 1.200 dinara.

